

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

GILLELEJE MUSEUM
1929 · 1979

GILLELEJE MUSEUM 1929 · 1979

GILLELEJE MUSEUM 1929 · 1979

er sat, reproduceret og trykt hos NoFo-print, Helsingør.

*Skriften er Trump Antikva og papiret Uno-Cote 115 g/m² fra
A/S De forenede Papirfabrikker.*

Bogbinderarbejdet er udført af Hjorth & Ladegaard, København.

*Farvefotografierne af de i artiklen om gillelejemaleme gengivne malerier
er optaget af fotograf Bent Andersen, København.*

*Udførelsen af malerireproduktionerne i farvetryk er muliggjort ved
økonomisk bistand fra de lokale pengeinstitutter Frederiksborg Bank,
Handelsbanken, Privatbanken og Sparekassen SDS.*

*Museets nye bomærke, som ses på bindets forside og på titelbladet er en
helleristning, som er fundet på en sten i Fjellenstrup.*

*Jubilæumsskriftets grafiske tilrettelægning er foretaget af
Gert Grøndahl, Dronningmølle.*

ISBN 87-980841-0-0

Dette eksemplar er nr.

0567

GILLELEJE MUSEUM

1929 · 1979

REDIGERET AF SØREN FRANDSEN

GILLELEJE MUSEUMS SKRIFTER · BIND 26
GILLELEJE 1979

INDHOLD

Mindetale over H. C. Terslin og Carl Petersen ved Paul O. Nielsen, formand for Gilleleje Museumsforening	side 5
Gilleleje Museums historie 1929-1979 af overbibliotekar Birgit Svendsen	9
Her ligger et fiskerleje af museumsforstander H. C. Terslin	23
Gillelejes ældste historie af museumsinspektør, mag. art. Søren Frandsen	29
Det ældre garnfiskeri efter sild af fhv. skibsfører og fiskeriinspektør Laurits E. Nielsen	48
Det moderne fiskeri ved Gilleleje af fhv. skibsfører og fiskeriinspektør Laurits E. Nielsen	55
Et gammelt gillelejeinitiativ - og et nyt af fhv. skibsfører og fiskeriinspektør Laurits E. Nielsen	71
Danske sladrebenke og andre samlingssteder i kystbyerne af museumsdirektør, dr. phil. Henning Henningsen og museumsinspektør, mag. art. Søren Frandsen	75
Byggeskik og boligindretning i det gamle Gilleleje af museumsinspektør, mag. art. Søren Frandsen	84
Barndom og leg i »det gamle Gilleleje« af Edith Bæk Carlsen, Gilleleje	112
Træk af Gribskovbanens og Hornbækbanens historie af politiassistent Verner Erik Johansen	119
Lidt om købmandsforretningerne i Søborg i gamle dage af kedelpasser Poul Sørensen	126
Som malerne har set Gilleleje af maleren Hans Refslund Andersen	134
Opdyrkningen af Søborg Sø af gårdejere Gerda og Ludvig Meyhoff	155
En tur til Anholt i 1886 af maleren Elias Petersen	164
Gillelejedigteren Anders W. Holm af konsulent Gert Grøndahl	171
Systematisk indeks med noter og registre til »Fra det gamle Gilleleje« Bind 1 (1933) til Bind 25 (1958/59) ved bibliotekar Bendt Viinholt Nielsen	183

Mindetale over H.C. Terslin og Carl Petersen

ved museumsforeningens generalforsamling den 22. februar 1978

H.C. Terslin, der i 1909 som ung lærer kom til Gilleleje skole, indlevede sig hurtigt i byens liv og de vilkår, befolkningen den gang måtte leve under. Der var megen fattigdom, og mange familier fristede tilværelsen under trange kår.

H.C. Terslin blev stærkt grebet af disse forhold, og inden længe havde han et brændende ønske om at udforske, hvorledes byen havde set ud i tidligere tider, samt hvordan den tids befolkning havde klaret sig på Sjællands nordligste spids. Dette resulterede i, at H.C. Terslin fik aktiveret mange af byens borgere med indsamling af gamle ting og sager. I 1929 kunne man stifte en museumsforening. H.C. Terslin blev meget naturligt museets daglige leder, og var samtidig formand for museumsforeningen indtil 1964. Som leder eller forstander, som det senere kom til at hedde, fungerede H.C. Terslin trods sin høje alder formelt til sin død.

Carl Petersen kom i museumsforeningens bestyrelse i 1936 og blev kort efter valgt til kasserer. Carl Petersen, der var ud af en gammel gillelejeslægt, blev straks meget aktiv, især indenfor havnens og fiskeriets område. Hans store interesse var fiskernes levevilkår og levevis. Samtidig udførte Carl Petersen modeller af de gamle både. Ikke modeller på må og få, nej, rigtigt udført i de rigtige mål og efter de originale tegninger, såvidt disse fandtes. Modelkerne findes i dag, udover på Gilleleje Museum, også mange andre steder i landet, blandt andet på museerne i Skagen, Esbjerg samt på Handels- og Søfartsmuseet på Kronborg. Søfartsmuseet havde Carl Petersen megen kontakt med. Den interesse, han lagde for dagen, resulterede også i, at Carl Petersen i 1964 blev valgt til formand for Gilleleje Museumsforening som afløser for H.C. Terslin, og fungerede som sådan meget aktivt

indtil sygdom satte en stopper for hans meget store energi og virkelyst. Carl Petersen blev sidste gang indlagt på sygehuset dagen efter det sidste bestyrelsesmøde, han deltog i, og skulle ikke mere vende tilbage.

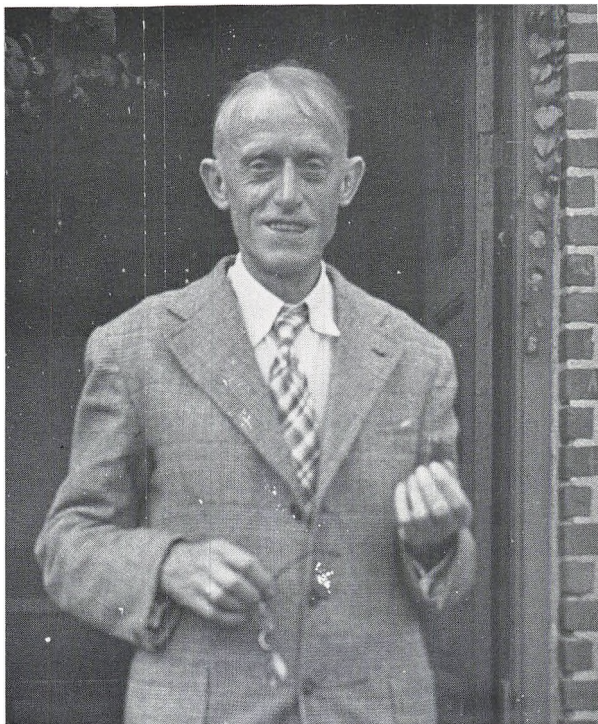
Det er ikke mange forundt at sætte sig et så varigt minde for eftertiden som H.C. Terslin og Carl Petersen i form af det museum, der i dag findes i Gilleleje. Der ligger mange timers, ja dage og års arbejde bag dette værk.

H.C. Terslin og Carl Petersen kunne vel være uenige i mangt og meget, men målet var altid det samme: at samle og forene fortid med nutid for fremtiden.

Et æret være H.C. Terslins og Carl Petersens minde.

*Paul O. Nielsen
Formand for
Gilleleje Museumsforening*

*H. C. Terslin
(1886 - 1977)
ved indgangen til
Gilleleje Museum.*

Carl Petersen (1899 - 1977) i sit modelværksted.

Gilleleje Museumsforenings bestyrelse 1932.

*Siddende fra venstre: fru Nicoline Nielsen, Odderholm, lærer H.C. Terslin (formand),
skipper Carl Bæk (næstformand).*

*Stående fra venstre: skipper P.A. Petersen, dyrlæge O. Hardt (sekretær),
redaktør Carl Behrens, boghandler Paludan Andersen, købmand
C. Nees (kasserer), skipper Jul. Sønnesen, skipper C. Frithiof Carlsen og
gårdejer Jørgen Nielsen, Odderholm.
(Gilleleje Arkiv B. 42).*

Gilleleje Museums historie 1929-1979

AF BIRGIT SVENDSEN

Gilleleje Museum har 50 års jubilæum den 4. juni 1979, men i virkeligheden begyndte Gilleleje Museums historie i 1909, da en nyudklækket lærer ved navn H.C. Terslin fik embede som andenlærer ved Gilleleje skole. Terslins liv og Gilleleje Museums historie er tæt knyttet sammen. Uden Terslins ihærdighed, utrættelighed, stædighed, samlermani og evne til at få andre engageret i sit livsværk, havde Gilleleje Museum ikke været, hvad det er idag. Det tog Terslin 20 år, fra han slog sig ned i Gilleleje, til han fik overbevist nogle gillelejeborgere om, at man i byen burde arbejde for et museum - dels en naturhistorisk samling, dels en oldsamling og endelig en samling, som specielt skulle være koncentreret om fiskeriet i Gilleleje.

De første »numre« til museet var udstoppede dyr, som han fik anskaffet til undervisningsbrug. Det var ganske vist ikke almindeligt på den tid, at man til hjælp i undervisningen havde den slags sager, men Terslin fik udstoppet de dyr, som forældre og elever bragte til ham, og det skab, hvori de stod, blev det første »museum«. I 1929 var situationen blevet så gunstig, at det lod sig gøre, at samle en kreds af interesserede til et stiftende møde. Først - i februar 1929 - dannedes en komite, hvis opgave det blev, at søge tilvejebragt en mindesamling på et offentligt tilgængeligt sted. Med i denne komite var folk som redaktør Behrens, købmand Chr. Sørensen, skipper P.A. Petersen, boghandler Paludan Andersen, dyrlæge O. Hardt og naturligvis Terslin. Komiteen indbød en række foreninger til at deltage i et møde, hvor sagen skulle diskuteres - det var f.eks. Gilleleje Havnelaug, Gilleleje Fiskeriforening, Gilleleje Borgerforening - og i juni 1929 var man endelig nået så langt, at den stiftende generalforsamling kunne holdes.

4. juni 1929 deltog 25-30 mennesker i det stiftende møde i menigheds-
huset, og Gilleleje og Omegns Museumsforening fik sin første
bestyrelse. Allerede 4 dage efter holdt bestyrelsen sit konstituerende
møde, og følgende poster blev fordelt: Formand: H.C. Terslin, næst-
formand: skipper Carl Bæk, kasserer: købmand C. Nees, sekretær:
dyrlæge O. Hardt. Desuden var der følgende bestyrelsesmedlemmer:
fisker Martin Svendsen, skipper P.A. Petersen, redaktør Carl Beh-
rens og Nicoline Nielsen, Odderholm.

Dannelsen af foreningen havde naturligvis fået en del omtale i den
lokale presse, og straks efter starten begyndte indsamlingen af muse-
umsgenstande. For at tilskynde folk til at aflevere ting til foreningen
besluttedes det, at der skulle offentliggøres lister over de gaver, som
blev modtaget, samt navne på giverne. Den første gaveliste var i avi-
sen 14 dage efter foreningens stiftelse, og første nummer på listen var
Terslins oldsagssamling: »1 samling oldsager fra stenalderen, fund-
ne i Gilleleje og omegn«. Samtidig kunne foreningen meddele, at der
allerede var 150, som havde meldt sig ind, og dermed tilkendegivet,
at de var villige til at yde de 50 øre om året, som var medlemskon-
tingent.

Arbejdet med at katalogisere og registrere tingene gik straks igang.
Et lille udvalg, bestående af Hardt, Terslin og Nees, havde inden
årets udgang holdt 10 udvalgmøder og udarbejdet 10 gavelister.

Lige fra starten var økonomien det største problem. Det var ikke
altid let, at få folk til at aflevere ting til museet. Tillige var det van-
skeligt, at finde det rette opbevaringssted, men havde man blot pen-
ge, så løste problemerne sig nok. Kassen var tom fra starten, og fanta-
sien blev sat i sving, for at udtænke måder, hvorpå man kunne få den
fyldt. Allerede i 1929 begyndte man at planlægge et kulturelt under-
holdningsarrangement. Datoen blev sat til den 7. november, og pro-
grammet var: A.W. Holm læser op, fru Hardt synger og fru Dencker
musicerer. På grund af digterens »optagethed« som der står i proto-
kollen, blev arrangementet imidlertid udsat, så det første møde blev
i stedet det første af mange foredrag, som Terslin holdt om »Gilleleje
i gamle dage«. Foredraget fandt sted den 24. januar 1930 i menigheds-
huset, og 250-300 mennesker var til stede.

Den første ordinære generalforsamling blev holdt den 3. marts
1930. Entreen til det efterfølgende foredrag var gratis, men man op-
fordredes til at lægge et bidrag til foreningen, inden man gik hjem.

Torsdag den 24. Juli Kl. 8¹/₂

afholder

Kapelmester Wladimir Gurewitsch

Koncert

med efterfølgende Dans

paa Gilleleje Kro

til Fordel for

Gilleleje og Omegns Museumforening

med velvillig Assistance af

Redaktør Carl Behrens,	Koncertsangerinde Chica Sinding,
Organist Chr. Frederik Jensen,	Skuespillerinde Clara Bloch (f. Behrens)
kgl. Operasanger Anders Brems,	Skuespiller Nicolai Brechling

Stort Orkester

under Ledelse af Kapelmester **Wladimir Gurewitsch**

Entré 1 Kr. (Ingen Skat)

Da stor Tilslutning forventes, bedes Billetter forudbestilt i Gilleleje Kro, Tlf. 14, og hos
Paludan Andersen, Gilleleje Boghandel, Tlf. 62

• P. Thomsen, Bogtrykker, Roskilde

Plakat for museumsforeningens koncert til fordel for byggefonden, den 24. juli 1930. Man ser, at kunstnere blandt sommergæsterne ved denne lejlighed - som så ofte senere - stiller sig til rådighed for den gode sag. Der var 300 tilhørere og koncerten gav 150 kr. i overskud.

Børn havde ingen adgang. På denne generalforsamling kunne det oplyses, at foreningen nu havde 167 medlemmer, og at der foruden kontingenter var indkommet 40 kr. i gaver.

Den 9. april 1930 blev der arrangeret et usædvanligt møde. En af de ideer, der var kommet frem, da økonomien blev diskuteret, var tanken om at lave en årlig bazar, hvor de håndarbejder, som foreningens damer i årets løb havde forarbejdet, blev solgt. Mødet den 9. april er således usædvanligt, for her var damerne inviteret med. Pludselig er det navnene Jenny Terslin, Jacobe Carlsen, Nanny Nees og Ingeborg Vilstrup, som figurerer i protokollen. Det blev på samme tidspunkt bestemt, at der skulle fremstilles postkort til salg på museet.

I begyndelsen af 1930, var der indsamlet så mange genstande, at bestyrelsen ønskede, at vise tingene frem, og givne var naturligvis også interesseret i at se, at deres gaver blev behørigt opbevaret. Museumsforeningen gik derfor igang med at arrangere den første offentlige udstilling. Til formålet lånte man menighedshuset, og tidspunktet blev sat til 16.-20. maj. I løbet af ialt 9 timers åbningstid så 400 mennesker udstillingen, så trængslen har været stor.

Tanken om at få egnede lokaler til en permanent udstilling havde ulmet noget, og denne udstillingssucces fik ønsket til at blusse op. Man indledte forhandling med fiskerne om at måtte bruge stejlepladsen ved menighedshuset til at bygge på, et ønske som fiskerne helt afviste. Foreningen tabte dog ikke modet, men gik igang med at lave en række arrangementer, som skulle hjælpe med at få den nyoprettede »Museumsforeningens Byggefond« til at svulme.

Den 24. juli 1930 blev der afholdt en koncert i kroens sal til fordel for museumsbyggeriet, hvor bl.a. koncertsangerinde Chica Sinding og kapelmester Gurewitsch med sit 7-mands orkester underholdt. Der var 300 tilhørere og koncerten gav 150 kr. i overskud.

I efteråret fulgte en stribe foredrag, og da der blev gjort status, kunne det konstateres: at der var 190 medlemmer og 555 genstande på gavelisterne, at 600 mennesker, efter forlænget åbningstid, havde set udstillingen, 1500 overværet foredragene, at der var 400 gaver til bazaren og en kassebeholdning i byggefonden på 2.790 kr.

Disse tal gav optimisme, og bestyrelsen mente, at museets pladsproblemer snart kunne løses, hvis byggefonden blev ved med at vokse. Man havde imidlertid overset, at når samlingerne voksede, så voksede vedligeholdelsesudgifterne også. I de følgende år kunne man

Gilleleje og Omegns Damer

afholder

BAZAR

Gratis
Entré

Tirsdag den 21. Juli 1931 Kl. 2 Eftm.

i Menighedshuset

til Fordel for Museumsforeningens Bølgfond.

Gratis
Entré

De af Damerne forfærdigede smukke og nyttige Genstande bortsælges i Boderne paa Bazaren. Der forefindes Tombola med mange gode og værdifulde Gevinster. I særlige Boder sælges Grøntsager og Blomster, Høns Kyllinger o. l.

Konditori (Servering af Kaffe og Is). Konditoriet er aabent hele Aftenen.

(Om Aftenen Sang og Musik.)

Ledsedler paa de udtillede Ting kan købes paa Bazaren.

De udtrukne Numre paa Ledsedlerne bekendtgøres Kl. 10 Aften.

Aftenunderholdning og Bal

(Iligelædes til Fordel for Museumsforeningens Bølgfond)

afholdes

Onsdag d. 22. Juli 1931 Kl. 8 Aften

i Gilleleje Kros Festsal

med vedlig. Anstaltning af

Sangpiger **Ra. Christensen**, Skuespillerinden **Fra Karin Møllmose**, Violonceller **Erik Elias** (Søn af Kunstneren **Elias Petersen**), **Fra Dancker**, Violinisten **Dagny Christensen** og Pianistinden **Eather Christensen**.

Der afspilles en Fællesang, skrevet i Dagens Anledning.

Efter Aftenunderholdningen BAL (Thielemanns Orkester).

Billetspriser: For Koncerten alene Kr. 1.00.
- Koncert og Bal - 1.50.

Forsalg af Billetter finder Sted i Gilleleje Boghandel, Magasin du Nord og hos Købmand C. Nees

— "Kong" Lovetinde Bogen —

Damerne afholder bazar, og der er aftenunderholdning og bal til fordel for byggefonden. Prominente sommergæster og lokale kræfter sørger for underholdningen.

på generalforsamlingerne konstatere, at byggefonden stadig lå og svingede mellem 2.500 kr. og 3.000 kr., selvom der stadig var aktiviteter, der gav penge til museumsforeningen. I 1934 måtte man tage konsekvensen af de problemer, den manglende konservering gav. Byggefonden blev ophævet for at få de nødvendige penge til restaurering af samlingerne.

I foråret 1934 blev genstandene flyttet fra menighedshusets loft til gymnastiksalens loft. Dette skyldes først og fremmest, at menighedsrådet ikke turde have de gamle ting stående, idet de var bange for, at der skulle gå orm i bygningens træværk. Denne flytning tog mange penge og kræfter, også fordi det var nødvendigt at rense alle genstandene, inden de blev flyttet. Museet måtte betale Statens Skadedyrslaboratorium for hjælp. Det var nødvendigt at opsætte en trappe, at indlægge elektrisk lys, at lægge nyt gulv, og også det måtte museet betale. Så da der blev holdt generalforsamling den 21. marts 1935, kunne man konstatere, at der nu var 4000 numre i museet, men at byggefonden var ophævet, sådan at mulighederne for at få det museum, som var så nødvendigt, endnu engang var skudt ud i fremtiden.

I 1933 udkom første årgang af »Fra det gamle Gilleleje«. Ideen var naturligvis Terslins. Den blev mødt med nogen skepsis fra starten, og forhandlinger med Turistforening og Handelsforening endte resultatløse, fordi disse ikke mente, at deres interesser kunne forenes med museumsforeningens. På trods af skepsis og besværligheder kunne det i protokollen den 14. december 1933 noteres, at 500 eksemplarer af »Fra det gamle Gilleleje 1933« var afleveret til Terslin af bogtrykkeren personligt, og allerede den 22. januar kunne Terslin meddele, at der nu kun var 60 stk. tilbage; derfor ville han satse på, at næste årgang blev trykt i det dobbelte oplag.

Årbogen gav et overskud på ca. 300 kr.

I marts 1937 var situationen alt i alt blevet så vanskelig, at museumsforeningen indkaldte til et møde med emnet »Bør museums-samlingen bevares, eller afhændes?« 60-70 mennesker deltog i mødet, og tanken om at alle de sager, som gennem de sidste 8 år var indsamlet, skulle ende på Nationalmuseet, fik en fornyet entusiasme til at rejse sig. Man besluttede at sætte en ny indsamling igang for at få genoprettet byggefonden, og på generalforsamlingen i 1938 blev det bekendtgjort, at den ny byggefond allerede var på 2.116 kr.

Samme år, på en ekstraordinær generalforsamling den 28. november, nåedes det første mål. På Hovedgaden havde man fundet et hus, som kunne købes for 6000 kr. med 2000 kr. i udbetaling. Huset skulle ved hjælp af de mange indsamlede ting indrettes som et fiskerhjem fra o. år 1850. Købet gik i orden og den 2. juli, næsten på foreningens 10-årsdag, blev der holdt indvielse.

Huset på Hovedgaden blev en milepæl i museets udvikling. Det gav nogle udstillingsmuligheder, som man hidtil ikke havde haft, selvom det langt fra var alle foreningens klenodier, der kunne vises frem. Det fik i sommersæsonen en fast åbningstid fra kl. 14-16 og blev godt besøgt lige fra starten.

Museumsforeningens bestyrelse var meget stabil. Der skete næsten kun udskiftninger ved dødsfald og fraflytning. En væsentlig ændring skete i 1936 da Carl Petersen, som senere skulle få en uvurderlig betydning for museumsforeningen, blev valgt ind.

I 1941 forsøgte man at få en større del af samlingerne gjort tilgængelige. Der blev i sommerferien fra den 29. juni til den 6. juli holdt en museumsuge, hvor man daglig i nogle lokaler på skolen kunne se ting, som ellers var pakket ned.

Ugen blev indledt med et offentligt møde, hvor lektor A. Kragelund, skuespiller Rasmus Christiansen og redaktør Behrens talte. Den 2. juli havde man et nyt arrangement, og denne gang var det bl.a. Anders W. Holm, som læste egne digte og lokale folk musicerede. En af attraktionerne på udstillingen var Terslins samling af stenredskaber, som var ordnet i kasser med glaslåg efter bopladser.

Pladsproblemerne var ikke løst med fiskerhuset og med lokalet på skolen, så planerne om at bygge et rigtigt museum blev ikke skrinlagt. I 1942 gik man ufortrødent videre. Denne gang startede projektet med, at provst Steenvinkel i undervisningsministeriet forespurgte, om der var mulighed for at få et tilskud herfra til et eventuelt byggeri. Undervisningsministeriet mente, at det var sandsynligt, at der kunne ydes et tilskud på 20.000-25.000 kr. d.v.s. ca. halvdelen af den formodede byggesum. Arkitekt Holger Jacobsen gik sammen med Terslin, igang med at projektere museumsbygningen. Samtidig søgte Terslin at skaffe resten af pengene ved ansøgninger til amt, kommune og lokale pengeinstitutter. Man forhandlede med fiskerne om at måtte bygge på stejlepladsen ved menighedshuset, men fik atter afslag.

Da tegningerne var færdige, blev de diskuteret af bestyrelsen og derefter sendt til Nationalmuseet, der var meget positiv. Ansøgningerne til amt, kommune m.fl. blev imødekommet med større eller mindre beløb, og det så ud til det var muligt at rejse de 55.000 kr. huset ville koste. Kort før generalforsamlingen i 1943 kom så brevet fra undervisningsministeriet, hvor det hed, at man ikke i øjeblikket så sig i stand til at yde tilskud til byggeriet. Grunden var krigstidens mangel på byggematerialer. 1 års intensivt arbejde med museumsprojektet gik i vasken på grund af utilstrækkelige cementforsyninger.

Der skulle dog mere til at slå museumsforeningen ud. Arbejdet henimod en ny museumsbygning fortsatte, og i 1947 blev grunden bag fiskerhuset købt. Arkitekt Holger Jacobsen forelagde et nyt sæt tegninger til et fremtidigt museum, hvori der var taget hensyn til denne placering.

Ingen af genstandene led overlast under krigen, men risikoen medførte, at det var på tale, om nogle af tingene indtil videre kunne opbevares på Esrum kloster. Det sagde Nationalmuseet imidlertid nej til, og tingene blev, hvor de var.

Kort efter krigen, i marts 1946, opnåede Gilleleje Museum statsanerkendelse som kulturhistorisk museum. Det betød, at det var muligt at søge om statsstøtte, som blev bevilget. I 1946 opnåede foreningen desuden, at der for første gang fra Søborg-Gilleleje kommune blev givet et tilskud til årbogen. Det var på 450 kr. Desuden gav Tikøb sogneråd og Esbønderup-Nødebo sogneråd hver 25 kr.

Tilskuddet til årbogen, samt det tilsagn der var givet fra kommunen om bidrag til en museumsbygning, medførte, at generalforsamlingen i 1947 vedtog, at der fast skulle gives plads for et sognerådsmedlem i bestyrelsen.

Årene med tørveggravning i 40'erne gav mange fund, og interessen for museet steg, også udenfor kommunens grænser. Nationalmuseet fik en del af de fundne ting ind til vurdering og restaurering, og H.C. Terslin tilbragte mange dage i København, hvor han diskuterede med fagfolkene på Nationalmuseet og andre museer. Ofte lagde han disse besøg sammen med besøg i diverse ministerier, hvor han forsøgte at overbevise såvel embedsmænd som politikere om, at det ville være rigtigt at støtte bygningen af det nye fiskerimuseum i Gilleleje.

Gilleleje og Omegns Museumsforening

afholder

Foredrag og Oplæsning

**i Gilleleje Biografteater
Mandag den 4' August Kl. 8 Eftm.**

Lærer Terslin og Dyrlæge Hardt:

"Gilleleje før og nu"

(Foredrag med Lysbilleder)

**Forfatteren A. W. Holm:
Oplæsning af egne Digte**

**Kgl. Skuespiller Rasmus Christiansen:
Oplæsning**

Entré 50 Øre (ingen Skat)

Indtægten gaar til Boligfond for Museet.

Fikst. Andersen Bogtrykkeri

Plakat for ét af de mange arrangementer til fordel for byggefonden.

På trods af de skuffelser, som arbejdet med byggeplanerne gav, arbejdede bestyrelsen med Terslin i spidsen og med Carl Petersen som en lige så aktiv deltager videre med nye ideer.

Der kom stadig nye ting på museet. I vinteren 1940-41 byggede Carl Petersen de første af sine senere så berømte skibsmodeller. I 1946-47 grundlagdes den afdeling af museet, som senere blev til Gilleleje lokalhistoriske arkiv. Indtil da havde det fortrinsvis været genstande, der blev indsamlet, men nu opfordredes folk til også at aflevere billeder, papirer, protokoller o.lign. Der gik desuden en opfordring ud fra museet om at aflevere materiale fra besættelsen til brug for en udstilling om denne periode.

De mange kontakter med andre museer bl.a. gennem Terslins og Carl Petersen rejser resulterede i, at der blev arrangeret en dansk-svensk fiskerihistorisk kongres i Gilleleje den 1.-2. juli 1948. Der deltog museumsfolk fra såvel Danmark som Sverige, og kongressen blev betegnet som særdeles udbytterig for alle parter. Der blev i disse år også arbejdet på at udbygge nettet af bytteforbindelser. De museer, som sendte deres årbøger til Gilleleje Museum, modtog i stedet »Fra det gamle Gilleleje«. I 1950 var der 72 bytteforbindelser, så mange, at enkelte i bestyrelsen mente, at det var vel mange bøger, man forærede væk. Samtidig var der kritik af årbøgernes »videnskabelighed«. Man ønskede en mere »frisk og fornøjelig form«.

Blandt de mange prominente besøgende i disse år kan nævnes H.C. Broholm, som kom på inspektion fra Nationalmuseet. Han havde mange lovord om samlingerne, men mente, at de lokaler, man havde på skolens loft, var helt uforsvarlige, en bemærkning, der endnu engang pustede liv i drømmen om et nyt museum.

I 1951 modtog museumsforeningen tilbud fra cementstøberiet, som havde hørt om museets vanskeligheder. Støberiet tilbød, at man kunne købe deres bygninger, inklusiv en villa for 100.000 kr. Man modtog desuden en henvendelse om at købe badehotellet for 200.000 kr.

Selvom cementstøberiet trængte til megen istandsættelse, gik bestyrelsen ind for dette forslag, og man iværksatte igen forhandlinger med stat, amt og kommune om tilskud. Denne gang var kommunen imidlertid ikke begejstret. Sognerådet ønskede at bevare cementstøberiet som arbejdsplads i kommunen og tilbød i stedet at skænke en grund i nærheden til formålet.

For at fremme disse planer overvejedes det i 1952, om man ikke kunne få sagen hurtigere og nemmere igennem ved at foreslå bygningen af et hus, som både indeholdt museum og bibliotek. Tanken blev dog forladt igen, fordi det i 1954 forlød, at der ville være mulighed for at få en del af den gamle skole fra 1867, når den ny blev bygget færdig.

De tekniske fremskridt fik også betydning for museet. Den 21. februar 1952 optog man for første gang dialekt på bånd. En båndoptager var for dyr for foreningen, men manufakturhandler Fini Andersen stillede sit apparat til rådighed, og optog selv 4 sange med Bent Andersen, som på dette tidspunkt var 85 år, og som hele sit liv havde boet i Gilleleje.

Radioen var også med til at gøre reklame for museet ude i landet. I 1952 og 1953 havde museet flere gange besøg af Statsradiofonien, som lavede udsendelser om Gilleleje og om museet.

I 1958 var den nye skole færdig, og planerne om benyttelse af 1867-skolen blev nu gradvist ført ud i livet. Man regnede med, at ombygningen ville koste ca. 70.000 kr., men først skulle forhandlinger med kommunen ordne formaliteterne omkring museets overtagelse af lokalerne. Mens disse stod på, lod kommunen den gamle skole bebo af nogle husvilde, en ordning, som nær var blevet permanent.

I november 1960 eksploderede en kakkellovn i husvildeboligen og alle museets papirer, der allerede var flyttet til skolen, blev tilsødede. Det tog en måned at få dem rensat bare nogenlunde. De husvilde flyttede nu og ombygningen kunne gå igang.

I forventning om den snarlige udvidelse opkøbtes gamle montrer fra Zoologisk Museum og fra Handels- og Søfartsmuseet på Kronborg. Af praktiske grunde vedtog byggeudvalget i 1962 at anskaffe en støvsuger. For at adskille de forskellige samlinger, indrettede Terslin stueetagen og Carl Petersen 1. salen.

30. juni 1963, 34 år efter foreningens start indviede man et museum, som kunne rumme 1/5 af de 14.652 numre, som samlingerne nu bestod af.

I 1959 var der blevet lavet nye regler for statstilskud til provinsmuseer, og Gilleleje museum havde naturligvis søgt om at komme med blandt de museer, som fik fast statsstøtte. Museet fik afslag, og da Terslin spurgte Therkel Mathiassen fra Nationalmuseet om årsagen, fik han at vide, at det var fordi, museet manglede systematik!!

Svaret vakte naturligvis Terslins vrede, men han fik dog oprejsning, da ministeriet for kulturelle anliggender 6. marts 1954 meddelte museet anerkendelse som statstilskudsberettiget museum pr. 1. april 1963. Tilskuddet i 1963/64 blev på 1.958 kr.

Med museet i 1867-skolen havde Terslin nået et af sine mål, og ved generalforsamlingen i 1964, hvor man samtidig markerede 35-året for foreningens stiftelse, gik han af som bestyrelsesformand. Han blev senere knyttet til museet som forstander og bevarede kontakten med museet til sin død i 1977.

H.C. Terslins efterfølger på formandsposten kunne ikke blive andre end Carl Petersen, som havde siddet i bestyrelsen i 28 år, og som havde opbygget en enestående samling af modelskibe samt fiskereds-kaber.

Der var særlig et problem, som arbejdet stadig drejede sig om, nemlig pladsforholdene. Når de nye lokaler kun kunne rumme 1/5 af museets samlinger, måtte man stadig være på udkig efter udvidelsesmuligheder. Den 22. april 1975 bar anstrengelserne frugt, idet kommunen meddelte, at museet kunne overtage de resterende lokaler i 1867-skolen fra 1. juli 1975.

De lokalhistoriske arkiver begyndte at blomstre op rundt om i landet, og i 1971 kom der et forslag om, at der på museet oprettedes et arkiv for hele kommunen. I 1973 anmodede museumsforeningen Græsted-Gilleleje kommune om at måtte oprette et lokalhistorisk arkiv, og i 1976, da ombygningen af skolen var tilendebragt, havde Gilleleje lokalhistoriske arkiv fået sit eget lokale.

Mens ombygningen af skolen stod på, opstod problemer med omgivelserne ved det nye museum. Der var kommet forslag om, at der skulle indhegning omkring huset, og man ønskede at få fjernet de legereds-kaber, som var placeret i skolegården lige foran museumsindgangen. Der blev megen diskussion om sagen, men da museet holdt reception i anledning af udvidelsen den 20. november 1976, var såvel de indre som ydre rammer i bedste orden.

Både Carl Petersen og H.C. Terslin nåede at opleve dette store fremskridt. Terslin dog kun fra sin sygeseng. I 1977 mistede foreningen de to mest betydningsfulde bestyrelsesmedlemmer, den har haft.

Tabet af disse 2 mænd betød, at foreningen måtte tage op til overvejelse, hvordan arbejdet kunne køre videre. Det var ikke muligt, for

Gilleleje Museums bestyrelse i jubilæumsåret 1979.

Siddende fra venstre: Judi Jørgensen, Birgit Svendsen og Edith Bæk Carlsen.

Stående i mellemste række fra venstre: Mogens Arlsted, Paul O. Nielsen, Vagn Hansen, Mogens Billeskov Jansen og Hans Tvede.

Stående i bageste række fra venstre: Anders Svendsen, Søren Frandsen, Finn Peitersen, Julius Jørgensen, Svend E. Christensen og Leo Petersen.

nogen af bestyrelsesmedlemmerne, at yde den store arbejdsindsats disse 2 havde båret, og samtidig havde museets samlinger også nået en størrelse, hvor det var svært at klare de museumsfaglige problemer uden en egentlig uddannelse. Resultatet af overvejelserne blev, at museet i samarbejde med museerne i Hillerød, Hørsholm og Frederiksværk ansatte en fælles museumsinspektør. 1. marts 1978 tiltrådte mag.art. Søren Frandsen stillingen. 120 dage om året arbejder Søren Frandsen for Gilleleje Museum som den første professionelle museumsmand.

I februar 1961 noterede Terslin i sin dagbog: »Det tager her i landet 25 år at gennemføre en god sag. Det har hidtil taget 32 år at kæmpe for museumssagen, og endnu har vi ikke fået en bygning«.

I dag, 2 gange 25 år efter foreningens stiftelse, har museet en bygning, men det er et hus, som er for lille. Stadig findes mange klenodier opmagasineret på det loft, som allerede for mange år siden blev erklæret for uegnet til opbevaring af museumsgenstande. Trods en istandsættelse af taget er klimaet på loftet langt fra egnet til formålet.

Museumsforeningen har til sine foregående 49 fødselsdage haft et stort ønske. Ønsket er stadig det samme: Forbedring af de lokale-mæssige forhold.

Her ligger et fiskerleje

*En beskrivelse af Gillelejeegnen og dens folkeliv i oldtid og nyere tid.
(Del af foredrag ved Hjemstavnsstævnet på Gilleleje Stejlebakke
d. 2. august 1938).*

AF H. C. TERSLIN

Egnen har haft mange oldtidsminder. I kanalknæet ved »Nellerupgård« er fundet redskaber, dannede af elsdyrknogler, vel sagtens fra ældre stenalders mullerupperiode.

Fra ertebølletiden kendes adskilligt. - Mængden af jordfund fra yngre stenalder tyder på betydelig bebyggelse, men de fleste gravhøje er forsvundne; den nærmeste findes ved Nakkehoved og tjener nu til gravplads for fyrinspektør Faber. 1918 fandtes på Gilbjerg et depot, bestående af over hundrede flintsave. - I bronzealderen har der boet en talrig befolkning langs kysten; fra Gilbjerg-området kendes 21 gravhøje (2 er bevaret), og fra det bakkede terræn mellem Søborg og Esrum kanaler kendes 55 høje, af hvilke bl.a. 4 er bevaret på Hedsbjerg. I de senere år er fundet mange markgrave under pløjning; blandt gravgodset herfra skal nævnes en fiskekrog af bronze fra 7. periode i bronzealderen (7-600 år f.Kr.), et vidnesbyrd om, at man for så lang tid siden drev fiskeri herude.

Talrige sagn og folketro knytter sig til vore høje, f.eks. det almindelige, at de står på gloende pæle ved nattetid. Noget for sig selv er beretningen om den enbenede præst med kjole og krave, der viste sig på Blåbærhøj. Stejlehøj, der lå ved Stejlebakken, hvor fiskerne har stejler, stænger til tørring af garnene, ejedes af fisker Peter Esman, der engang i forrige århundrede sløjfede den for at se, om der var noget tilbage af de på Stejlebakken henrettede røvere fra Nellerup. Han fandt kun (!) et bronzesværd. Højen stammede fra bronzealderen. De omtalte røvere var brudt ind på »Nellerupgård«, der var egnens største gård (omtales første gang 1549). Mens de gjorde sig til gode med bordets glæder, blev de overrumplet af soldaterne fra Søborg slot, som var blevet hentet.

Nær det omtalte kanalknæ findes en hule, som hvert barn kender som »Røverhulen«, hvor disse røvere holdt til, og hvor der dengang

Lavningen ved Bedsmose Å danner skel mellem Græsted sogn og det nuværende Gilleleje sogn, som oprindeligt var en del af Søborg kirkesogn.

var en lille skov. Sagnetts historiske baggrund kendes ikke.

Jeg kan ikke forklare oprindelsen til og betydningen af stedsnavnet Gilleleje. Et oldnordisk ord »gil« betyder »kløft«, »revne«. Hvorvidt Gilbjerg har givet lejet navn, eller Gilleleje har givet bjerget navn, ved jeg ikke. - Mens vi taler om navnet, skal jeg gøre opmærksom på, at den indfødte på gillelejisk ikke er en gillelejer, men en gillelejer, og at bjerget ikke hedder Gilbjerg, men Gilleber.

Gilleleje sogn er lille og var oprindeligt en del af Søborg sogn, hvis grænsesogne er Græsted, Blistrup og Esbønderup. Landet over findes folketro ved grænseskellene; ligeså her. De arme selvmordere ville man hverken have her eller i Græsted, hvorfor de begravedes i sogne-

Pennetegning af Anders Grøndahl.

nes grænseskel. Men de spøjede om natten, fordi de ikke var kommet i indviet jord, således ved Bedsmose A, som er et sogneskel. Barmhjertige mennesker gravede derfor ligene op og »luskede dem ved natetid over kirkemuren i Græsted«.

I et grænseskel har vi det forheksede hus, »Kuskehuset« kaldet. Børnene her var forbytninger (skiftinger), idet trolde i Strand-Esbønderup havde byttet børn med menneskene; disse troldebørn var uregerlige vanskabninger, der åd tudser, og man undgik helst at møde dem. I sogneskellene var der således onde magter, der ville skade sognets indvånere. Men heldigvis var der også gode magter. Pesten, der i 1711 hærgede store dele af Nordsjælland, bl.a. Horn-

Hedsbjerghøjen og dens omgivelser fremtræder stadig som et typisk bronzealderlandskab. Højen har gennem tiden tjent som sømærke for fiskerne.

bæk, kom ikke ind i vort sogn; »den rakte til Hulerød«, hvor Esrum Å danner grænsen. Det offentlige havde iværksat sikkerhedsforanstaltninger, der bl.a. skulle strække sig fra Egebæk til Villingebæk (ved Hulerød). Politiforordninger kan være gode; men der var heldigvis stærkere kræfter til! Aen standsede farsoten. Og vest for Gilleleje lå i grænseskillet Sortebro. Da Søren Kierkegaard var herude i 1835, fik han at vide, at stedet havde dette navn, fordi pesten var standset her. Grænseåens stærke ånder hjalp sognets folk mod fjenderne.

Kattegat og Øresund sætter hinanden stævne ved vor kyst, hvor klinterne Gilbjerg (ca. 33 m) og Nakkehoved (ca. 40 m) findes. På Nakkehoved ligger fyret, og her findes en lund, »Fabers have«, anlagt af ham, da han blev fyrinspektør i 1824.

Carl Plougs vers om »Fabers grav«

*Kæmpegraven gemmer hans Støv,
Klintens Tinde,
skygget af Lund, hegnet af Løv
er hans Minde,*

Pennetegning af Anders Grøndahl.

sætter ifølge Vilhelm Andersen punktum for Strandvejens lyrik, til hvilken hører Oehlenschlägers digt om Hulvejen ved Emilie Kilde og Ewalds fra Rungsted, »hvor skertsende Bølger beskvulpe een Vandrers«.

Gilbjergs storslåede kattedgatsnatur er skildret af Søren Kierkegaard, som en stille aften stod her, »naar Havet med dyb, men stille Alvor istemmede sin Sang«, men som blev mest betaget, når han herfra så havets »Overflade forvandles til et uhyre Snefog og hørte Stormens Bas begynde at fistulere. - Her har jeg set saa at sige Verdens Fremkomst og dens Undergang«.

Ved afsløringen af mindestenen for Søren Kierkegaard på Gilbjerg i 1935 sagde Eduard Geismer: »Her fik hans liv første gang den stemning, den vending, den viljeimpuls, den erkendelsesretning, der blev afgørende for hele hans liv«.

Af højdepunkter inden for kysten skal nævnes Hedsbjergs bakkekuppel, hvis kæmpehøje er sømærke for fiskerne, når de sætter deres gam. Heroppe farer selv den stedkendte vild ved nattetid; trolde er

skyld heri, fordi menneskene har sløjft de fleste af deres høje. - Længere inde har vi Dragstrups bakke, ved hvis fod findes hellig- og lægedomskilderne, Korsbjergkilde og Hvilebakkekilde. Her har man ved nattetid set ligskarer drage forbi og kong Volmers vilde jagt, og her forbi går den ældgamle vej mellem Søborg, Esbønderup og Esrum; den slutter ved klosteret. Rimeligvis var det ad den vej, bisp Jens Grand førtes fangen til Søborg slot.

Hertil kommer de »hellige« trær, der ikke må fældes. Ejeren på »Kannikebjerggård« beskar den store tjørn, der står øverst på bakken og ses viden om. Følgen blev, at hans søn døde; desuden mistede han en god hest; »vi skal aldrig mere skære af tjørnen«, sagde han derfor. - På Gilleleje må man ikke fælde pile, men nok hyld; det omvendte er tilfældet i Passebæk. Her ville en gammel mand fælde sine store pile; sønnesønnen syntes ikke herom og plantede hyldeskud i de udgåede dele af pilene; så turde den gamle ikke fælde dem.

På vor vandring er vi nu nået til Søborg sø, der i forhistorisk tid var en fjord og i historisk tid en uhyre mose; udtørringen påbegyndtes i slutningen af 1700-tallet og tilendebragtes af Fejlberg i 1870'erne. På Gilleleje har et par familier navn (Carl Bæk - Christian Bæk) efter Bækken (nu: kanalen), der danner søens afløb til havet.

Her ligger et fiskerleje, der nu tillige er stations-, villa- og sommerferieby.

Gillelejes ældste historie

AF SØREN FRANDSEN

Gillelejes ældste historie har tidligere været omtalt i litteraturen. Thomas B. Bang var den første, der behandlede emnet i »Bidrag til Gillelejes historie«¹. I artiklen fremlægges de ældste kilder, der omtaler Gilleleje. Selvom Bang ikke har tilstræbt en sammenhængende fremstilling af byens historie, får man alligevel et ganske godt indtryk af de op- og nedgangstider, der kendetegner lejets udvikling. Da H.C. Terslin i 1933 startede skriftrækken »Fra det gamle Gilleleje«, havde redaktøren derfor et godt udgangspunkt til hovedartiklen i bogen: »Bidrag til Gillelejes historie i det 16. århundrede«. Men Terslin lod sig ikke nøje hermed. Ud over Bangs kilder var det lykkedes at fremdrage en række nye, der kunne tjene til at belyse lejets udvikling.

Når jeg i anledning af Gillelejes Museums 50 års jubilæum har valgt at behandle byens ældste historie, er det ikke for at gentage, hvad Bang og Terslin tidligere har fremført; snarere ønsker jeg at sætte kildematerialet under debat, en diskussion der måske kan føre frem til en mere tilbundsående analyse af Gillelejes erhvervsliv gennem tiden. Allerede Terslin nåede langt med emnet, men en endnu mere indgående behandling af kilderne, kan måske bringe os et stykke videre.

GILLELEJES TILBLIVELSE

Første gang byen nævnes er i et brev fra 1536, hvor kongen må afgøre en strid om handelsrettigheder mellem borgerne i købstæderne Helsingør og Søborg på den ene side og »bønder og almue, som bygge og bo på Gilleleje og Villingebæk fiskeleje« på den anden².

Gilleleje blev på daværende tidspunkt benævnt »fiskeleje« og ikke »fiskerleje«, som det er almindeligt i dag. Den sproglige forskel dæk-

ker over to vidt forskellige erhvervsformer. Johannes Steenstrup forklarede i 1905 et fiskeleje som en forbigående sammenkomst af mennesker i fisketiden, mens lejet resten af året lå øde hen. Derimod dækker »fiskerleje« over en varig bebyggelse, hvor man året rundt søger at fiske til livets ophold. Steenstrup mener med baggrund i stedsnavnene og skattelisterne, at fiskelejerne først er blevet til fiskerlejer i 1500-tallet og tiden derefter³.

Vi må antage, at Gilleleje i begyndelsen af 1500-årene var en sæsonfiskeplads. Men det varede ikke længe før bebyggelsen ændrede karakter. Alene den kendsgerning at lejet i 1530'erne fik eget kapel med en kapellan, der aflønnedes af fiskerne⁴, tyder på en mere vedvarende bosættelse. En yderligere bekræftelse herpå findes i kongebrevene fra slutningen af 1500-årene. Under krigen 1564-65 mod Sverige udskrev kongen f.eks. 30 bådsmænd fra Gilleleje⁵. Dette havde ikke været aktuelt i et sæsonfiskeleje.

Men hvordan blev Gilleleje en fast bebyggelse? Det citerede kongebrev fra 1536 giver antagelig svaret. Heri nævntes det, at bønder og almue bygge og bo på Gilleleje fiskeleje. Det ser ud til, at det var personer blandt landbefolkningen, der bosatte sig ved denne fiskeplads. Dette antydes også af en strid 1559 mellem præsten i Søborg og befolkningen ved Kattegatkysten, der kaldes »Bønderne på Gilleleje«⁶.

Det opridsede forløb er i og for sig ikke overraskende, fordi middelalderens kystfiskeri netop blev drevet af folk med andet hovederhverv, der benyttede sæsonfiskeriet som et supplement. Mest kendt er købstædernes deltagelse i det store middelalderlige sildefiskeri i Øresund, hvor tusindvis af borgerfolk tjente gode penge. Men også mange landboere havde fornøjelse af silderigdommen. Øresundsfiskeriet har sat sig spor i kilderne, fordi det gav anledning til afgifter⁷.

Når det gælder det mindre givende fiskeri langs vore kyster, lader kilderne os i stikken. Fra 1700 - 1800 årene ved vi imidlertid, at bønderne mange steder i kystsognene drev fiskeri til selvforsyning. Der er ingen grund til at tro, at forholdene har været anderledes i middelalderen. Fiskerbonden var et fast befolkningselement, der blot udnyttede de særlige økologiske muligheder, som beliggenheden ved havet gav. På de fordelagtige fiskepladser samlede omegnens landboere sig i fisketiden. Dette har uden tvivl også været tilfældet ved Gilleleje. Når kongebrevet fra 1536 nemlig taler om bønder og almue, der bygge og bo på Gilleleje fiskeleje, er dette ikke sket uden et indgå-

ende kendskab til stedets mulighed som fangst- og landingsplads. Vi må derfor antage, at Gilleleje omkring 1500 har været et fiskeleje, der hvert år i fisketiden blev befolket af omegnens landboere. Til bolig opførtes primitive huse, hvor man både sov og behandlede en del af fisken. Eksempelvis skal det nævnes, at Tisvildeleje oprindeligt hed Saltbodleje⁸, fordi bebyggelsen bestod af primitive boder, der kun blev benyttet i fiskesæsonen. Lokaliteten »Boderne« vest for Helsingør har en lignende historie⁹, men her har bebyggelsen beholdt sit oprindelige navn.

Den ændring fra fiske- til fiskerleje, der afspejler sig i kongebrevet fra 1536, kræver en nærmere forklaring. Hvad var det, som fik visse bønder og almuefolk til at forlade gårde og huse inde i landet og slå sig ned i et fiskeleje ved kysten? Spørgsmålet er ikke let at besvare, fordi kilderne lader os i stikken. En mulighed er dårlige tider i landbruget, men da priserne på korn netop er på vej op i første halvdel af 1500-årene, kan dette ikke være en medvirkende faktor, når talen er om de korndyrkende bønder. Derimod har der sikkert blandt husmænd og landarbejdere, som antagelig skjuler sig bag betegnelsen almue, været utilfredse elementer, der ønskede en ny og bedre tilværelse et andet sted.

Man kan tillige spørge, om fiskeriet ændrede sig i positiv retning, således at det større fangstudbytte kunne lokke til en varig bosættelse? Allerede før 1500 var øresundsfiskeriet i tilbagegang¹⁰. I løbet af 1500-årene trak silden mod nord. Dette medførte bl.a. et stort sildefiskeri ved Bohuslens kyst¹¹. Men snart var også dette sildeeventyr forbi. Spørgsmålet er imidlertid, om tillige fangstmulighederne ved Gilleleje i perioden omkring 1500 forøgedes så kraftigt, at visse landboere så deres fordel i at satse mere på fiskeri? Rent teknisk var dette ikke noget problem, fordi man tidligere havde haft fiskeriet som bierhverv og derfor var kendt med metoderne. Denne forklaring er en mulighed, men lider unægtelig af den svaghed, at de afgifter, der omtales i breve og regnskaber fra slutningen af 1500-årene, oftest består af torsk. Dette problem må indtil videre stå uafklaret.

Hertil kommer, at et stort høstfiskeri efter sild ikke var nok til at skabe en fast bosættelse, tænk blot på de store middelalderlige sæsonfiskelejer i Øresund, der udenfor sildetiden lå øde hen. Som et nødvendigt tilskud krævedes i det mindste fiskeri på andre årstider. Men fra kilderne ved vi i al fald, at torskefangsten, der netop faldt på

andre årstider, nærmere bestemt om vinteren og i de tidlige forårsmåneder, har haft et betydeligt omfang ved Gilleleje i 1500-tallet¹².

Det ser også ud til, at byen i første halvdel af 1500-årene havde en vis betydning som handelsplads; kongebrevet fra 1536 omhandler en klage over »handel og købmandskab« indsendt af Helsingør og Søborg købstæder. Hertil kommer klager over »nogen adskelige fiskeri, som de brugte forne (forskrevne) vore undersatte købstadsmænd til hinder og forprang imod deres byers privilegier og friheder«. Længere nede i brevet forklares det nærmere, hvad det bl.a. var for en handel, man drev på Gilleleje. Det forbydes således befolkningen at opkøbe øksne (kvæg), korn og smør ud over det, de kunne bruge i deres egen husholdning.

Takket være de middelalderlige privilegier, der ikke tillod handel udenfor købstæderne, var Helsingør og Søborg berettiget til at klage til kongen over det køb og salg, der foregik på Gilleleje. Denne forprang, d.v.s. handel før varen nåede frem til købstadernes torvepladser, betød jo, at borgerne i de to byer gik glip af indtægter. Dette skal sikkert forstås sådan, at fremmede handelsskibe på vej gennem Kattegat til Øresund ofte er sejlet til Gilleleje og Villingebæk frem for at gå til Helsingør, for at købe øksne, korn og smør samt fisk, når fangsterne var gode. Visse blandt den landbefolkning, der slog sig ned på Gilleleje, har uden tvivl opkøbt landbrugsprodukter i omegnen. Dette fremgår som sagt af brevet, hvori det indskræpes, at de fremover kun må købe øksne, korn og smør til eget forbrug.

Men også handelen med fisk blev indskrænket. Således siges det i kongebrevet fra 1536, at fisken fremover skal sælges her i riget, vel underforstået, at man tidligere har forsøgt at afsætte den udenrigs f.eks. til gæstende nordtyske købmænd. Hos dem kunne man muligvis opnå en bedre pris end den, kongens opkøbere antagelig tilbød. Under de middelalderlige sildefiskerier i Øresund havde kronen på visse tidspunkter forkøbsret for at sikre sig tilstrækkelige forsyninger. Denne fremgangsmåde trykkede prisen, fordi fisken ikke blev udbudt i fri konkurrence¹³.

Gilleleje har i første halvdel af 1500-årene haft en hidtil upåagtet handelsmæssig betydning. Dette fremgår klart af kongebrevet fra 1536.

Jeg har tidligere omtalt nogle af de motiver (se s. 31), der måske var medvirkende til, at landboere varigt slog sig ned på Gilleleje. Hertil

kan nu føjes handelen med landbrugsprodukter, navnlig korn, der i 1500-årene opnåede høje priser på det europæiske marked. Havde man den nødvendige startkapital, var det vel fristende for visse bønder at nedsætte sig som handelsmænd ved kysten.

TILBAGEGANG OMKRING 1600

Mod slutningen af 1500-årene beretter kilderne om vanskeligheder for befolkningen på Gilleleje. I 1582 siges det i lensregnskaberne, at »... dette år har været meget hårdt for de fattige fiskere på fiskerlejerne, at torsken er nogensteds ikke vel tilgået, så at de fattige folk ikke kunne bekomme så mange torsk at udgive til kongelig majestæts landgilde; formedest sådan deres store armod er dem bevilget, at må give gode salt sild i stedet for torsk, og er annammeret 1 Td. sild for 1 Td. torsk«¹⁴. Kilden fortæller om svigtende torskefangster, men situationen er åbenbart ikke værre, end at landgilden kan dækkes ind gennem sildefiskeriet. Først i 1586 siger et kongebrev, at fiskeriet sidste år som helhed har været så ringe, at en del af kronens tjenere på Gilleleje og andetsteds ved strandsiden i lenet ikke har kunnet få de fisk, de skulle svare i årlig landgilde¹⁵.

I 1580'erne var fiskeriet i tilbagegang, men H.C. Terslin mener også, at dette gælder slutningen af 1570'erne¹⁶. Som bevis anføres en række kongebreve, hvori fattige og forarmede beboere på Gilleleje får eftergivet deres landgilde. Men grunden er i nogle tilfælde sygdom og skrøbelighed og ikke svigtende fiskeri.

En ting, der dog kunne tyde på nedgang i fangsten, er, at gillelejerne i 1578 ikke formåede at gøre deres forfaldne kirke i stand¹⁷. En af de væsentligste indtægtskilder var uden tvivl salget af fisk, så hvis fangsten svigtede, kunne det sikkert skabe problemer for fælles anliggender som istandsættelsen af kirken. At fiskeriet allerede i slutningen af 1570'erne skulle være for nedadgående virker dog ikke indlysende; i hvert tilfælde nævner jordebogen fra 1582 70 fiskere på Gilleleje¹⁸, men vanskeligheden ved bedømmelsen af dette antal ligger i, at vi ikke har ældre kilder, der giver tallet på fiskerne tidligere i århundredet. Dog ved vi, at Gilleleje i 1564-65 skulle stille 30 båds-mænd i anledning af krigen mod Sverige (note⁵). Dette vidner om et stort antal beboere med tilknytning til havet, fordi man dårligt kan tænke sig, at kongen har krævet samtlige forsørgere udskrevet til tjeneste i flåden. Alligevel ser det ud til, at krigen gjorde et stort indhug

blandt den mandlige befolkning i Gilleleje, for da kongen i 1567 forlangte, at byen skulle stille mandskab med både til rådighed for transport af ballast (sten) til krigsskibene i anledning af det norske togt, var lejet så affolket, at der end ikke var 20 mand tilbage¹⁹. Men 15 år senere (1582) hører vi atter om et stort antal personer, idet jordebogen nævner 70 fiskere på Gilleleje. Med dette som baggrund er det ikke indlysende, at fiskeriet allerede i slutningen af 1570'erne har været i tilbagegang.

H.C. Terslin mener, at stigningen i fiskernes antal fra 1567 til 1582 skyldes krigens ophør i 1570. Ved denne lejlighed slog mange forhenværende soldater og sømænd fra nær og fjern sig ned på Gilleleje²⁰. Ganske vist nævner en kilde fra 1581²¹, at der blandt fiskerne på Gilleleje fandtes en del personer af fremmed herkomst (Lauritz Skaaning, Jens Jyde, Rasmus Fynbo, Peder Skagbo, Jens Vendelbo, Jep Odsing og Niels Aabo), men dette fortæller intet om det motiv, der lå bag deres tilstedeværelse i byen.

I denne sammenhæng anfører Terslin også et kongebrev fra 1580, hvori man ønsker at sætte en stopper for det omflakkende liv, der finder sted på fiskerlejerne i Frederiksborg og Kronborg amter. I brevet hedder det »..., at det på Gilleleje og de andre fiskerlejer i Frederiksborg og Kronborg len går uskikkelig til med køb og salg af de fiskerne selv tilhørende huse, idet der undertiden kommer manddrabere og andre landløbere, der formedest deres misgerning rømmer fra sted til andet did og køber sig en part i et hus, så der somme steder er 2-3 ildsteder i et hus, og uden skovfogedens tilladelse hugges i skoven, skønt der ikke svares mere end 1 tdr. fisk i årlig landgilde, ligesom også disse folk, når de har været 2-3 fjerdingår på fiskerlejerne, sælger husene den ene gang efter den anden til andre af deres selskab, så man kan aldrig vide, hvem der skal svare landgilden - forbydes alle manddrabere, landløbere og løse folk at købe huse på fiskerlejerne og bruge fiskeri der, før de har fremvist deres pasbord for lensmanden og fået hans tilladelse dertil og ligeså alle fiskerne at sælge deres huse uden lensmandens tilladelse«²². - Terslin bruger brevet som eksempel på det omflakkende liv mange soldater og sømænd førte efter krigens afslutning, men for mig at se kan brevet også tolkes som bevis på det brogede liv, der antagelig har udspillet sig i mange fiske(r)lejer i tidens løb. Fra nyere tid ved vi, at 1800-tallets kystfiskeri på Gilleleje var et ret ustabilt erhverv, fordi fisken tit

svigtede flere år i træk. Hvis dette også har været tilfældet i slutningen af 1500-årene, som brevene fra 1580'erne tyder på, må vi forestille os, at der særlig blandt det selskab af mere eller mindre omstrejfende lejlighedsfiskere, som antagelig strømmede til i gode tider, var folk, der slog sig ned i lejerne, men som ved svigtende fangst atter søgte lykken andre steder.

Det er yderst vanskeligt at følge Gillelejes udvikling i slutningen af 1500-årene. Kilderne viser problemer for fiskeriet i 1580'erne, men tilbage står at forklare de vanskeligheder som allerede spores i 1578, hvor befolkningen ikke har midler til istandsættelse af kirken. I denne forbindelse er fiskeriets betydning uafklaret. Derfor bør vi samtidig være opmærksom på andre mulige årsager. Her er det rimeligt at nævne sandflugten. På Asserbo slot inde i landet meldes allerede om problemer med sandet i 1570'erne²³, og da samtidig Tinke-rupgård umiddelbart vest for Gilleleje i 1588-89 er hærget af flyvesand²⁴, er der grund til at tro, at også Gilleleje med beliggenheden på den sårbare kyststrækning tidligt har haft lignende problemer. De dårlige tider i 1578 bør måske ses i denne sammenhæng, men her kræves en nærmere analyse af sandets ødelæggende virkning.

Fiskeriet påvirkedes ikke direkte af sandfygningen, men det er dog ikke svært at forestille sig, hvorledes hyppige stormperioder, har tvunget fiskerne til passivitet i deres erhverv. Hertil kom den skade som sandet kunne øve på de landbrugsarealer, der antagelig allerede da lå udenfor byen. Endelig har sandflugten givet mange gener i det daglige arbejde. Efter et par dage med kraftigt stormvejr må vi tænke os, hvorledes sandet har lejret sig i driver omkring husene på steder, der måtte skovles fri, hvis det nødvendige arbejde i fiskeri og landbrug skulle udføres. Sandrydningen stjal vel ofte en del af den tid, som var nødvendig hvis et rimeligt erhvervsudbytte skulle opretholdes (se beskrivelsen s. 36-37). Sandflugten kan derfor være forklaringen på den krise, som prægede lejet i slutningen af 1570'erne.

Selvom det ikke med sikkerhed vides, hvornår sandflugten for alvor gjorde sig gældende, taler lensregnskaberne fra 1610 deres eget sprog om ødelæggelsernes omfang i begyndelsen af 1600-tallet. Om fiskerlejerne hedder det, at de »... er mestenpart afbrudte, og en part står øde, og nogle er så forarmede, at de ikke formår at give deres fulde landgilde...« Disse bemærkninger gælder bl.a. for 48 huse i Gilleleje²⁵. Ganske vist kan det ikke afgøres om også svigtende fiskeri

var årsag til krisen, men sandflugten har i 1610 været på sit højeste; således udgår dette år bondelandsbyen Torup mellem Arresøen og Kattegat af lensregnskaberne, uden tvivl fordi den var helt forladt²⁶.

I 1632 ser vi, hvorledes vanskelighederne yderligere er tiltaget. Ikke mindre end 53 huse betegnes nu som øde i Gilleleje, mens 4 var så forarmede, at de ikke kunne give mere end den halve landgilde. Hertil kom 9, der slet intet kunne yde i afgift²⁷.

I 1654 siges det i præsteindberetningerne for Søborg-Gilleleje sogne, »at de afgiftspligtige huse på Gilleleje er formindsket fra 70 og derover til 25, af hvilke dog mange er øde. Alle disse har kun 6 små både, og fordi de ikke formår at bekoste fiskeredskab, kan de årlig ikke komme ud og fiske, før den bedste fisketid er forbi...«²⁸. Dette skal muligvis forstås således, at gillelejerne erhvervede brugte redskaber hos mere velhavende folk andre steder på kysten. Denne anskaffelsesmåde kendes i Limfjordsområdet vestlige del, hvor bøndernes fiskeri ofte blev drevet med brugte net, der købtes af havfiskerne fra Agger, når de havde overstået deres sommerfiskeri i Vestlimfjorden²⁹.

Kvæg og ildstedskatten fra 1677 opregner 33 afgiftspligtige personer på Gilleleje³⁰.

I regnskabet over Gilleleje landgilde og folkehusmænds hjælpeskat fra 1699 nævnes 35 ejendomme, men ud for 7 er anført »øde og borte«. Af de øvrige er 22 sat i skat af et hartkorn på 2 fjerding, en af 1 skæppe, mens den sidste eksakte angivelse nævner 1 skæppe, 1 fjerding, 1 album; ud for 2 står blot »skatter og hartkorn med bønderne«³¹. Udover disse 26 er det givet, at der i byen fandtes personer uden jord, som drev fiskeri og/eller håndværk.

Selvom hjælpeskatten fra 1699 taler om folkehusmænd, er det sandsynligt, at disse ved siden af landbruget drev fiskeri. I denne henseende taler folketællingen fra 1787 sit klare sprog. Af ialt 63 husstande (240 personer) var ikke mindre end 34 fiskere og hartkornshusmænd³². Sammenlignet med vore kilder særlig fra 1600-tallets første trediedel viser folketællingen 1787, at befolkningen voksede i løbet af 1700-årene.

I 1778 berettes om store vanskeligheder med sandet. Dette år indsendte fiskerne på Gilleleje en skrivelse til kongen om hjælp³³. Dokumentet giver en meget levende skildring af de vanskeligheder, som gillelejerne måtte kæmpe med:

»Stormægtige Monark.
Aller nådigste arve konge og herre.

For Deres kongelige majestæt, vor allernådigste arve konge og herre nedknæler allerunderdanigst vi fattige fiskere og beboere på Gilleleje, allerydmygste andragende, den store skade os på et årstid er tilføjet af flyvesand, som ved vesten og nordvestvind, så stærk har formet sig, at den inden en part tid ganske ødelægger mange af os, især er vi fire, som hastig og snart bliver ødelagt, som er Anders Villingbæk, Andreas Andersen, Anders Vind, Jens Nielsen. Ved det hus jeg Anders Villingbæk beboer, stod et lidet hus tæt op til, som nu ganske er ødelagt, og samme plads er skjult af sand, så der er over 3 alen højt med sand, ved bemeldte husplads, så jeg må stedse kaste den bort, fra indgangen til det hus jeg beboer, thi den tiltager daglig når stærke vinde er, som så jævnlig indfalder; og nu fra sidst afvigte til 29. august er den på bemeldte husplads og flere steder, tiltaget 2 alen høj og derover.

Min næste nabo Andreas Andersen er alt således bedærvet, at ikke alene stengærdet, som er 3 alen højt for hans lille gårdsrum er på et kvarter nær på sine steder ganske bedækket af flyvesanden, men den flyver endog ind i hans farstue (forstue), så han daglig må skuffe den ud; og endnu værre når det blæser noget drivende, især i stærke storme, flyver sanden op på hustag, så den kan være undertiden over 4 finger tyk med sand på taget, så både tag og tømmer er allerede ikke alene beskadiget, men ganske fordærvet, thi han må stadig rive sanden ned ellers tvang den på en gang tømmer og tag i stykker«.

Beskrivelsen kan være lidt overdrevet, som det tit er tilfældet når der skal opnås hjælp, men at fiskerne virkelig har været plaget af flyvesandet i det daglige fremgår tydeligt.

ARKÆOLOGISKE UNDERSØGELSER I GILLELEJE

I 1806 begyndte det store landmålingsarbejde, der i 1844 resulterede i den matrikulering, som endnu er gældende herhjemme. 1809 opmålttes Gilleleje by med tilhørende marker og overdrev. På dette kort (se udsnittet af bykæmen fig. 1) er der i byen angivet ca. 80 grunde med huse. Folketællingen 1801 nævner 81 husstande i selve Gilleleje svarende til 298 personer³⁴.

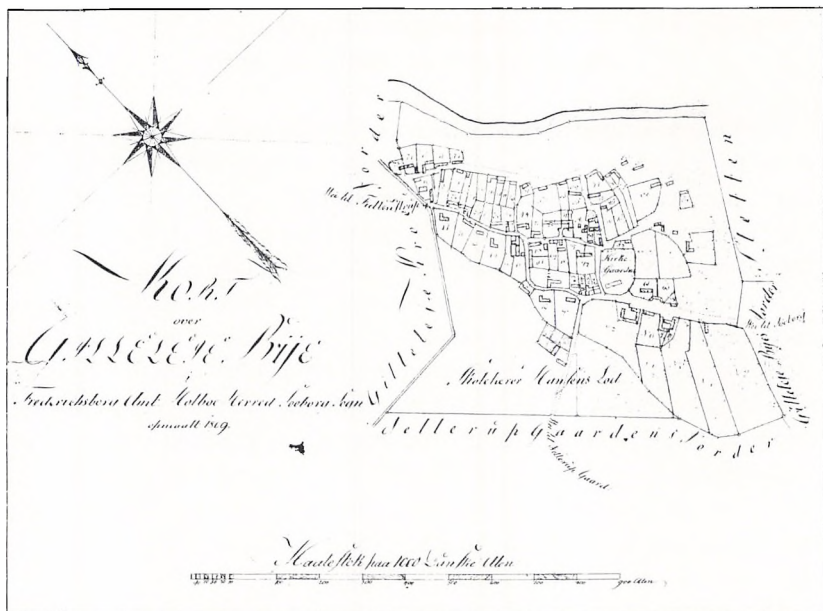
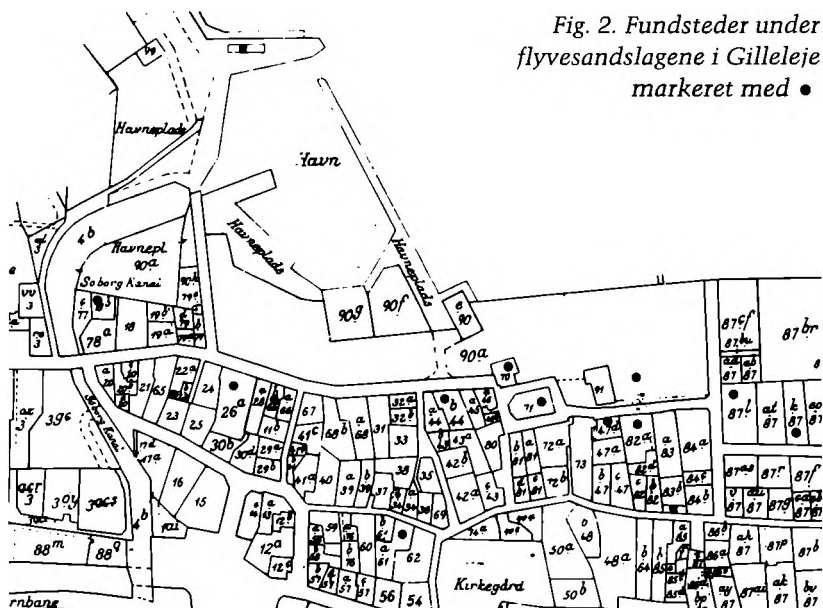

Fig. 1. Gilleleje by 1809.
(Gilleleje Arkiv B. 776).

Kortet fra 1809 er interessant, fordi den østligste del af det nuværende Gilleleje endnu ikke er bebygget. Arealet øst for Søstræde med Fabersvej var på daværende tidspunkt dækket af flyvesand og næsten helt ubeboet. Eksempelvis kan nævnes, at den ældste del af ejendommen Fabersvej 10 først blev opført i 1817. Men ser man på det kort over jordfund i Gilleleje, der gengives s. 39, viser det sig, at der under flyvesandslagene både på grundene ved Fabersvej og ved begyndelsen af Østre Strandvej findes kulturrester, der fortæller, at området tidligere har været bebygget. I denne forbindelse kommer man straks til at tænke på den nedgang i husantallet fra ca. 70 til 30 eller mindre, vi kan påvise i første halvdel af 1600-tallet. Det kunne derfor se ud til, at de nuværende husrækker ved og bag Havnevej i slutningen af 1500-tallet fortsatte længere mod øst. Jordfundene fra Fabersvej peger i denne retning. I næsten samtlige tilfælde indgår ovnkakler med grøn og mørkegrøn glasur fra slutningen af 1500-årene og begyndelsen af 1600-tallet i fundene.

H.C. Terslin og hans hjælpere havde aldrig mulighed for at foretage egentlige arkæologiske undersøgelser på fundstederne, fordi det igangværende bygningsarbejde ikke kunne standses. I slutningen af juli 1978 fik Gilleleje Museum dog chancen for at indhente noget af det forsømte. Hr. Ole Stig Hansen på Fabersvej 10 kunne således oplyse, at man under udgravning til en kloakledning var stødt på potte-skår og lerlag. Ole Stig Hansen stillede sig meget velvillig over for tanken om en nærmere undersøgelse. For at få lejlighed til at iagttage lagene fra overfladen og ned til undergrunden blev kloakgrøftens ene side rettet af.

På fig. 3 ses et fotografi af den lodrette væg. Her skal gives en kortfattet redegørelse for den bebyggelseshistorie, der kan aflæses på fotografiet. Begynder vi nedefra består lag 29 af klumper af gulligt fedt ler opblandet mellem gråligt flyvesand. Laget indeholdt en del trækul og rødbrændt ler. 29, der var 2-12 cm tykt, bør antagelig opfattes som et lergulv, der løber over 3,5 meter og forsvinder ind i væggen mod syd. Over dette findes et lag (11) med blågråligt leret flyvesand med en del trækul. Laget var 6-20 cm tykt og løb nord-syd over en

strækning på 4,5 meter. Dernæst ses lag 12, som består af fedt gult ler opblandet med lidt trækul og rødbrændt ler. Laget gik mod syd over i flyvesand. Lag 12, der var 10-20 cm tykt, skal opfattes som et gulvlag, hvilket klart fremgik af en stribe bestående af mørke partikler og aske i lagets nedre del. På et lergulv, hvor mennesker færdes til daglig, vil der aflejres snavs samt aske fra ildstederne. Når gulvet senere repareres ved at lægge ler på, vil snavs og aske komme til at danne tynde lag i lermassen. Længst mod syd fandtes i lerets kant en række fundamentsten, der gik Ø-V. På disse har stået en væg. Syd for rækken lå to brolægninger over hinanden adskilt af flyvesand; disse er markeret med a og b på fotografiet.

Over lag 12 findes gråligt, leret materiale opblandet med en del flyvesand og lidt trækul (lag 8). Dette må stamme fra perioden efter husets ødelæggelse. Ler fra de sammenstyrtende vægge blev opblandet med flyvesand, men trækullet viser, at der et sted i nærheden stadig var bebyggelse. Først lag 2 med sit rene flyvesand vidner om et forladt område. Dog fandtes i laget nogle lerflager, som peger på en vis aktivitet, der måske skyldes forsøg på dæmpning med ler, således som det fortælles i folkemunde³⁵.

Undersøgelsen på Fabersvej har givet ny viden om Gillelejes fortid, men det udgravede areal er endnu for lille til videre slutninger. Det ser dog ud til, at der på stedet findes 2 hustomter. Fundmaterialet består af skår fra reliefkakler med grønlig glasur fra slutningen af 1500-årene samt brudstykker af grønglaserede kakler med rudemotiv fra tiden omkring 1600. Disse typer forekommer både i de nedre og øvre lag tillige med rillede skår fra trebenede stjertpotter, der i al fald kendes fra slutningen af 1500-årene og ind i 1600-tallet.

Der er ingen tvivl om, at de undersøgte gulvlag er lagt øde under den store sandflugt, der rasede i slutningen af 1500-årene og tiden herefter. Prøveundersøgelsen underbygger klart den opfattelse, at der i den østlige del af det nuværende Gilleleje findes hustomter, som blot venter på at blive gravet frem af sandmasserne.

ERHVERVS-KOMBINATIONEN FISKERI-LANDBRUG

Fiskeriet er Gillelejes vigtigste næringskilde, men på den nordsjællandske Kattegatkyst står lykken ikke altid fiskeren bi. Der kan pludselig komme år, hvor fisken ikke viser sig på de sædvanlige

Fig. 3. Lodret snit gennem lagene i udgravningen på Fabersvej 10 i Gilleleje. Tal og bogstaver refererer til beskrivelsen i teksten.

fangstpladser nær kysten. Hvordan klarede man i ældre tid disse perioder?

Helt frem til omkring år 1900 har mange fiskere haft et støttelandbrug på 2-3 tdr. land, der var baseret på kvæghold, gerne et par får eller svin og i nogle tilfælde også en ko, hvortil kom lidt rug- og/eller bygdyrkning. Kneb det med fiskeriet, havde man landbruget at falde tilbage på.

I kilderne kan vi følge husdyrbruget som bierhverv tilbage i tiden. I sandflugtsarkivalierne fra 1778³⁶ nævnes eksempelvis, at »Gilleleje beboere må aldeles forbydes at holde svin såvel på deres overdrev som hjemme i deres huse, som de mest skadeligste kreatur på sanden og lettelig kan fordærve alt det, som med megen møje og bekostninger er sat i stand« (der tænkes på opsætning af hegn og andre sandflugtsdæmpende foranstaltninger). Og i 1677 nævnes i kvæg- og ildstedskatten³⁷, at 14 af de 33 afgiftsydere havde en ko, mens en person havde 2 køer. Seks havde 2 heste eller hopper, mens to var noteret for henholdsvis 1 og 3. Endelig findes i knoglematerialet fra Fabersvej 10 rester af får, svin, hest og ko, der takket være kaklerne kan dateres til tiden omkring 1600. Husdyrbruget er gammelt i Gilleleje.

Trods alt er det ret sjældent gillelejernes landbrug omtales i skatelisterne. Dette skyldes, at afgifterne til konge og kirke oftest blev erlagt i fisk, der med rette opfattedes som hovednæringen. Derimod har vi gennem skifteprotokollerne mulighed for at få værdifulde oplysninger om erhvervssammensætningen fiskeri-landbrug. I 1713 døde Peder Ibsen på Gilleleje og i den anledning foretog myndighederne en registreringsforretning til brug ved arvedelingen³⁸. I husets stegers nævnes bl.a. følgende: »1 håndkværn, 1 dejtrug, 1 egebryggekar, et mindre do, 1 do, 1 egehalvtønde, 2 øreballer, 1 selde, 1 kålkurv, 2 sold, 1 gl. skab, 1 kandeskab, 1 tudekande, 1 do, 1 madæske, 1 kærne, 1 ølbimpel, 1 sennepskværn, 4 sibøtter, ...«, mens der i spisekammeret opregnes 2 borde og et bordblad, 1 standertønde³⁹, 1 øltønde, 1 saltolde⁴⁰, 1 grynkurv, 1 malkekande, 1 øltragt, 1 hankekurv, 1 kalveskind, 10 pund tin, 1 træpot, 1 surbrødsrukke, 1 urteskrin og 1 brunt krus.

Dette bohav giver mange oplysninger om arbejdet i husholdet. Håndkværnen⁴¹ og bryggekarrene vidner om hjemmelavet øl, dejtrugget, de to sold og selden⁴² samt surbrødsrukken⁴³ fortæller om

brødbagning, mens malkekanden, kærnen og sibøtterne⁴⁴ har forbindelse med mælkenes behandling. Endelig peger kålkurven på, at der ved huset fandtes en kålhave.

Mælken til smørfremstillingen fik man fra en ko, der nævnes senere i skiftet. Samtidig antyder bryggeredskaberne og dejtrugget, at Peder Ibsen dyrkede byg og rug, men i skiftet opregnes ikke markredskaber som plov og harve. Derimod nævnes 1 vogn, sele og tømme samt en hest og en hoppe. - I hjælpeskatten fra 1699 (se note³¹) er Peder Ibsens ydelse beregnet af et hartkorn på to fjerding.

Det er et spørgsmål, hvem der udførte markarbejdet. At Peder Ibsen ikke havde markredskaber, viser hans afhængighed af de omliggende bøndergårde. Endnu kan ældre folk i Gilleleje fortælle om forbindelse med såkaldte »venningsbønder« eller »plov mænd«. Fiskerne leverede tang til gødning samt fisk, hvortil kom arbejdskraft i landbrugets travle perioder. Bonden gjorde gengæld med forskellige landbrugsprodukter, som fiskeren enten helt manglede eller blot ikke havde nok af til selvforsyning. Men også pløjehjælp modtog fiskeren fra bonden, der ikke brugte lang tid på at behandle den eller de små agerstrimler, som fiskeren dyrkede. Det er sandsynligt, at også Peter Ibsen omkring 1700 har fået pløjet sin jord ved aftale med en af egnens bønder.

Men Peter Ibsens hovednæring var uden tvivl fiskeriet. I skiftet nævnes følgende: 3 nye sildebosmer⁴⁵, 1 dito stærkere, 2 nye mandser reb er tjæret⁴⁶, 2 nye sildegarnssimmer⁴⁷, nogle hår simme, 6 mandser reb foruden bosmer, 5 dito med bosmer, 3 dito, 1 flyndergarn, 2 dito, 1 kullegarn, 1 do, 1 båd med dreg, tov, stort sejl og 2 pukke med anden tilbehør 18 dr.⁴⁸, 1 gl. anker, 1 både krog, 2 master, 1 nathus⁴⁹ og 14 sejlringe. Der er ingen tvivl om, at høstfiskeriet efter sild var det mest betydningsfulde, mens flynder- og kullerfiskeriet havde et mindre omfang. Derimod er det noget overraskende, at der ikke nævnes kroge eller liner til torskefangst.

Arbejdet i husstanden kunne ikke bestrides af Peder Ibsen alene. Til hjælp havde han en tjenestekarl Mogens Truelsen, der vel både deltog i fiskeriet og landbruget.

Til sammenligning skal et andet skifte fra 1713 omtales. I registreringen efter Jens Larsen⁵⁰ nævnes hverken kreaturer eller genstande, der vidner om landbrug. Af fiskeredskaber opregnes derimod 7 silde-mandser, 1 gl. stk. tov, 1 gl. tønne liner, 2 gl. flyndergarn, 1/3 i en gl.

båd. De færre redskaber peger på et mindre fiskeri end hos Peder Ibsen, hvilket understreges af båden, hvori Jens Larsen kun har en trediepart.

De omtalte hushold repræsenterer rimeligvis to typer, som har været almindelige i Gilleleje: Fiskeren med landbrug som bierhverv, samt fiskeren uden jord. Der er ingen tvivl om, at førstnævnte havde lettest ved at klare sig. Slog fiskeriet fejl, kunne han klare dagen og vejen takket være landbrugets produkter. - I perioder med kraftig sandflugt var begge dog udsat for store prøvelser. Vi har tidligere set, hvorledes sandet kunne være en plage i det daglige, men hertil kom, at fiskeren med jord havde særlige problemer, fordi de arealer, der skulle bruges til græsning samt til komdyrkning, sandede mere eller mindre til.

Spørgsmålet er nu, hvor langt tilbage i tiden erhvervskombinationen fiskeri-landbrug har været kendt? Husker man på den svingende fiskelykke ved den nordsjællandske kyst, ville det ikke undre, hvis kombinationen er lige så gammel som helårsbebyggelsen på Gilleleje. Denne tanke virker ikke fremmed, fordi det netop var bønder og almue, der i første halvdel af 1500-årene bosatte sig i fiskelejet (se s. 30). Der var således intet væsentligt nyt i situationen, blot skete der en forskydning til fordel for fiskeriet, der nu blev hovederhvervet, mens landbruget blev binæring.

Fra starten har landbruget på Gilleleje sikkert haft karakter af selvforsyning, d.v.s. at produktionen ikke oversteg, hvad man selv kunne konsumere. Dette må være forklaringen på, at afgifterne i slutningen af 1500-årene altid bestod af fisk, for her lå den produktion, der selv i nogenlunde normale år strakte længere, end husholdet kunne aftage, og derfor gav mulighed for salg til fremmede. Herhjemme har et sådant erhvervsfiskeri siden middelalderen været belagt med afgifter til konge og kirke.

HANDELEN

Af kongebrevet fra 1536 fremgår det, at indbyggere på Gilleleje også drev handel med landbrugsprodukter. Når en købstad som Helsingør klager, må vi kunne slutte, at handelen fra Gilleleje har haft et vist omfang. Fremmede købmænd har gæstet byen og opkøbt de landbrugsprodukter, som nogle af beboerne handlede sig til i de nærmeste bondesogne. Et bevis på købmændenes tilstedeværelse er de

mange grønglasserede tyske kakler fra slutningen af 1500-årene, der altid dukker op, når der graves i lagene under flyvesandet.

H.C. Terslin mente i 1933, at kaklerne fra Krogskilde (datering se note⁵²) stammede fra Tinkerupgårds ruin vest for Gilleleje⁵¹, men de mange fund forskellige steder i Gilleleje i den mellemliggende periode tyder på, at kaklerne har været brugt af mange i selve byen. I midten og slutningen af 1500-årene er det sandsynligt, at der på Gilleleje fandtes en velhavende befolkningsgruppe, der drev handel og som i deres huse havde kostbare kakkellovne. Kaklernes tilstedeværelse er bemærkelsesværdig, fordi det ellers kun er hos det bedre borgerskab i byerne, man i tiden omkring 1600 finder sådanne kostbare ovne⁵².

I denne artikel har jeg forsøgt at skitsere de problemer, der knytter sig til Gillelejes ældste historie. Intet spørgsmål er endnu helt afklaret, men det er mit håb, at nye kildestudier både af skriftlig og arkæologisk art, kan hjælpe os på vej.

NOTER

- ¹ Thomas T. Bang: »Bidrag til Gillelejes historie« i *Fra Frederiksborg Amt* 1917, s. 56 ff.
- ² Se foto af originalen samt afskrift af brevet i H.C. Terslin: *Bidrag til Gillelejes historie i det 16. århundrede i Fra det gamle Gilleleje* 1933, s. 27-28.
- ³ Johannes Steenstrup »Nogle træk af fiskerbefolkningens historie« i *Historisk Tidsskrift* 1905-06, 7 række, 6. bind, s. 146 ff.
- ⁴ Thomas B. Bang: *Fra Frederiksborg Amt* 1917, s. 56-57.
- ⁵ H.C. Terslin: *Fra det gamle Gilleleje* 1933, s. 25.
- ⁶ Thomas B. Bang: *Fra Frederiksborg Amt* 1917, s. 56.
- ⁷ Bjarne Stoklund: »Bonde og fisker« i *Handels- og Søfartsmuseets årbog* 1959, s. 107 ff.
- ⁸ *Frederiksborg amts Stednavne* 1929, s. 67.
- ⁹ *Frederiksborg amts Stednavne* 1929, s. 15.
- ¹⁰ Poul-Erik Hansen: »Skaanemarkedet« i *Handels- og Søfartsmuseets årbog* 1945, s. 84.
- ¹¹ M. Hellspång og O. Löfgren: *Land og stad*, Lund 1972, s. 101 ff.
- ¹² Thomas B. Bang: *Fra Frederiksborg Amt* 1917, s. 58.
- ¹³ Holger Rasmussen: *Limfjordsfiskeriet før 1825, sædvane og centraldirigering*, Kbhvn. 1968, s. 38-39.
- ¹⁴ Thomas B. Bang: *Fra Frederiksborg Amt* 1917, s. 58.
- ¹⁵ H.C. Terslin: *Fra det gamle Gilleleje* 1933, s. 26.
- ¹⁶ H.C. Terslin: *Fra det gamle Gilleleje* 1933, s. 31.

- 17 H.C. Terslin: Fra det gamle Gilleleje 1933, s. 30.
- 18 H.C. Terslin: Fra det gamle Gilleleje 1933, s. 31.
- 19 H.C. Terslin: Fra det gamle Gilleleje 1933, s. 29.
- 20 H.C. Terslin: Fra det gamle Gilleleje 1933, s. 31.
- 21 H.C. Terslin: Fra det gamle Gilleleje 1933, s. 31.
- 22 H.C. Terslin: Fra det gamle Gilleleje 1933, s. 32.
- 23 SAKSO-statusrapport 1967, København 1967, s. 55.
- 24 H.C. Terslin: Fra det gamle Gilleleje 1933, s. 37.
- 25 Thomas B. Bang: Fra Frederiksborg Amt 1917, s. 61.
- 26 SAKSO-statusrapport 1967, København 1967, s. 56.
- 27 Thomas B. Bang: Fra Frederiksborg Amt 1917, s. 61-62.
- 28 Præsteindberetninger for Søborg-Gilleleje sogne til Sjællands Bisp, Holbo Herreds kopibog 1647-1708 - afskrift i Gilleleje Arkiv, 1977/2474, s. IX.
- 29 Holger Rasmussen: Limfjordsfiskeriet før 1925, Kbhvn. 1968, s. 18.
- 30 Rigsarkivet: Ildstedskat for Frederiksborg og Kronborg amter 1677 (ligger i amtsarkiverne under ekstraskatter).
- 31 Afskrift i Gilleleje Arkiv 1977/2600.
- 32 Folketælling for Gilleleje by 1787, afskrift fra Rigsarkivet i Gilleleje Arkiv.
- 33 Sandflugtsarkivalier fra Nordsjælland, afskrift fra Rigsarkivet i Gilleleje Arkiv 1977/2548, s. 8.
- 34 Folketælling for Gilleleje by 1801, afskrift fra Rigsarkivet i Gilleleje Arkiv.
- 35 Oplyst af fiskeriinspektør Laurits Nielsen, Gilleleje.
- 36 Sandflugtsarkivalier fra Nordsjælland, afskrift fra Rigsarkivet i Gilleleje Arkiv 1977/2548, s. 3.
- 37 Rigsarkivet: Ildstedskat for Frederiksborg og Kronborg amter 1677 (ligger i amtsarkiverne under ekstraskatter).
- 38 Landsarkivet for Sjælland: Skifteprotokol for Kronborg amtstue 1712-21, folio 104 b.
- 39 Stor tønde til opbevaring af forråd.
- 40 Aflangt kar til opbevaring af det nedsaltede forråd, især flæsk og sild.
- 41 Redskab med en fast vandretliggende sten og en drejelig overligger. På håndkværnen malede man den malt, der skulle bruges ved ølbrygningen.
- 42 Stor flad beholder, oftest halm- eller vidjeflettet, hvorover sigtning af mel, gryn o. lign. blev foretaget.
- 43 Måske opbevarede surdejen til næste bagning i en krukke?
- 44 Flade kar i bødkereteknik, der stod på mælkehylden under loftet. På denne varme plads trak mælken lettere fløde.
- 45 Bosme: maskenettet i garn og næring (ifølge H.C. Terslins håndskrevne ordbog på Gilleleje Museum).
- 46 Mandse: ældre betegnelse for sildenæring.
- 47 Line, der danner kanten på fiskegam, specielt om den sværere line, der danner garnets over- og underkant.

- ⁴⁸ Dreg: Lille anker til fortøjning af småfartøjer og lign. Pucke: formentlig åre.
- ⁴⁹ Todelt trækasse til kompasset, der belyses af et tællelys, som står i det ene rum. Mellem rummene er glas. Adgangen sker gennem åbninger, der lukkes af træplader, som kan skydes op.
- ⁵⁰ Landsarkivet for Sjælland: Skifteprotokol for Kronborg Amtstue 1712-21, folio 115 a.
- ⁵¹ H.C. Terslin: Fra det gamle Gilleleje 1933, s. 39-40.
- ⁵² Ganske vist bør det bemærkes, at kaklerne typologisk dateres til nævnte periode, men dette udelukker ikke, at de først senere, da de andre steder var gået af mode og derfor kunne erhverves for en slik, fandt vej til Gilleleje. Herimod taler dog fundene fra Krogskilde fiskerleje vest for Gilleleje. Fra denne lokalitet stammer en lang række kakler af samme typer. Krogskilde menes at være lagt øde omkring 1630, hvor det i lensregnskabet hedder, at »dette fiskerleje er slet øde, som var 8 boliger, og gav hver 1/2 td. torsk« i landgilde (Fra det gamle Gilleleje 1933, s. 42-43). De fundne kakler har derfor været anvendt i Krogskilde i begyndelsen af 1600-tallet og antagelig før, fordi der her spores en betydelig tilbagegang allerede i 1580'erne, hvor husstandenes antal daler fra 12 til 7. I denne periode har man næppe anskaffet sig kostbare kakler til sine egne. Disse må derfor være købt tidligere. Dette sandsynliggør, at også de omtalte kakler fra Gilleleje er købt i anden halvdel af 1500-årene.

Det ældre garnfiskeri efter sild

Sildefiskeriet ved Gilleleje i 1800-årene

AF LAURITS E. NIELSEN

I min artikel »Det moderne fiskeri ved Gilleleje« (se s. 55 ff) nævnes det, at der idag trods alt er stigende interesse for garnfiskeri. Nettene fremstilles af nylon, mens flod og synk består af henholdsvis presset polyester og bly.

Før det egentlige trawlfiskeri tog sin begyndelse drev fiskerne på Gilleleje fortrinsvis garnfiskeri. Redskaberne blev fremstillet af naturprodukter, som krævede megen pleje for ikke at gå til. I det meste af 1800-årene anvendtes hør, men henimod slutningen af århundredet blev busmen (selve nettet) i stedet bundet af fint importeret bomuldsgarn. Herved sparede man det store arbejde med tilberedning af hørren. Desuden fyldte bomuldsgarnene ikke så meget, d.v.s. at man kunne have flere redskaber med i båden¹.

Sildefiskeriet har altid haft stor betydning på Gilleleje. I første trediedel af 1800-årene og tidligere benyttedes udelukkende »bundsættenæringer«, d.v.s. garn sat ved bunden. Fra nyere tid ved vi, at næringerne skulle stå så lodret i vandet som muligt nær havbunden for at være fiskedygtige (fig. 1). Til dette formål var garnenes undersime forsynet med sten (lunding) af passende størrelse og oversimen med påsyede flod (flodholt), senere i århundredet brugte man korkstykker. Fiskerne foretog selv »føring« af garnene, d.v.s. blandt simerne på busmen, hvorefter simerne blev forsynet med henholdsvis »flod« og »stenbånd« til lundinger.

Næringerne sattes i længder med ankre i begge ender. Afmærkningen bestod af bøjer (vamper), forsynet med en 1½ - 2 meter høj stage med flag. Når redskaberne var sat ud, tog fiskerne »mærker« på land, så garnene d.v.s. afmærkningen let kunne findes, når dragning skulle finde sted. Sætningen fandt sted om dagen og dragning næste morgen; arbejdet foregik således i dagslys.

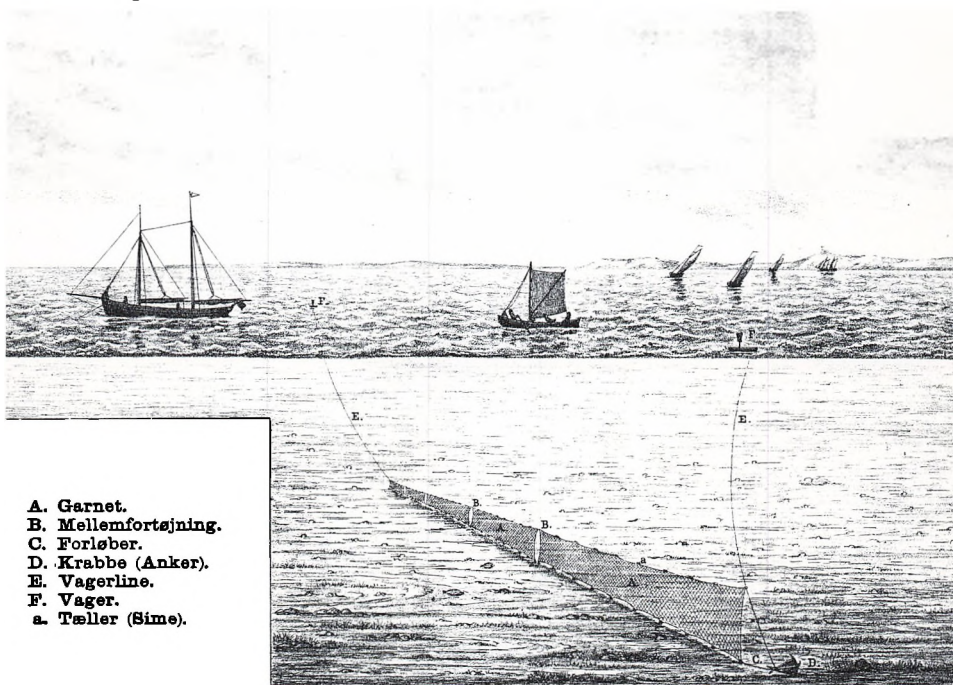
Bundsætningen efter sild fandt i begyndelsen af 1800-årene sted på Smittenstrå mellem Gilbjerg og Hesselø samt ved Lysegrunden nord for øen. Det var et sensommerfiskeri.

Garnene var ubarkede. I hvert tilfælde i nyere tid blev næringerne efter sæsonens afslutning kogt i let sodavand for at blive fri for sildefedt og andre urenheder. Efter denne proces med efterfølgende tørring anbragtes næringerne i udhuset eller på loftet i stuehuset. Reparation og øvrige klargøring blev foretaget i de varme stuer om vinteren. Dette arbejde skulle altid være færdigt i god tid inden påskehelgen, så husmoderen kunne afslutte hovedrengøringen forinden.

Et andet forarbejde, før næste sæson tog sin begyndelse, bestod i, at fiskerne med deres familiemedlemmer samlede lundinger. Der gik altid nogle tabt under fiskeriet. Lundingerne blev udvalgt blandt flade sten med en størrelse på 80 - 100 cm². Stenene blev sam-

Fig. 1.

Bundsættegarn. Illustration fra C.F. Drechsel (se note 3).

let op på stranden fra havnen mod fyrbakkerne. Det var et tungt arbejde at bære lundinger op til nærmeste vej, hvorfra transporten hjem kunne foregå med trillebør.

Fyrinspektør Mathiesen på Hesselø skriver 1853 i sin bog om »Det nordsjællandske Fiskeri«, at halsnæsfiskerne tidligere hen mod efteråret tog op til Gilleleje for at deltage i sildefiskeriet. Men »for 20 år siden«, nærmere bestemt i efteråret 1833 begyndte fiskerne Hans Hansen med sønner bl.a. Niels Hansen, alle fra Lynæs, at bruge drivgarn (fig. 2) i farvandet ud for Isefjorden, hvor ingen tidligere havde været opmærksom på, at der kunne være sild. Drivningen havde de lært at kende i bælteerne længere sydpå. Da drivgarnsfiskeriet efter sild gav meget fine resultater, optog flere og flere halsnæsfiskere metoden, og snart bredte den sig til lejerne længere mod øst². Den samme udvikling berøres hos Drechsel, der havde et indgående kendskab til det nordsjællandske fiskeri³.

Fig. 2.

Drivnæringer til sildefangst. Illustration fra C.F. Drechsel (se note 3).

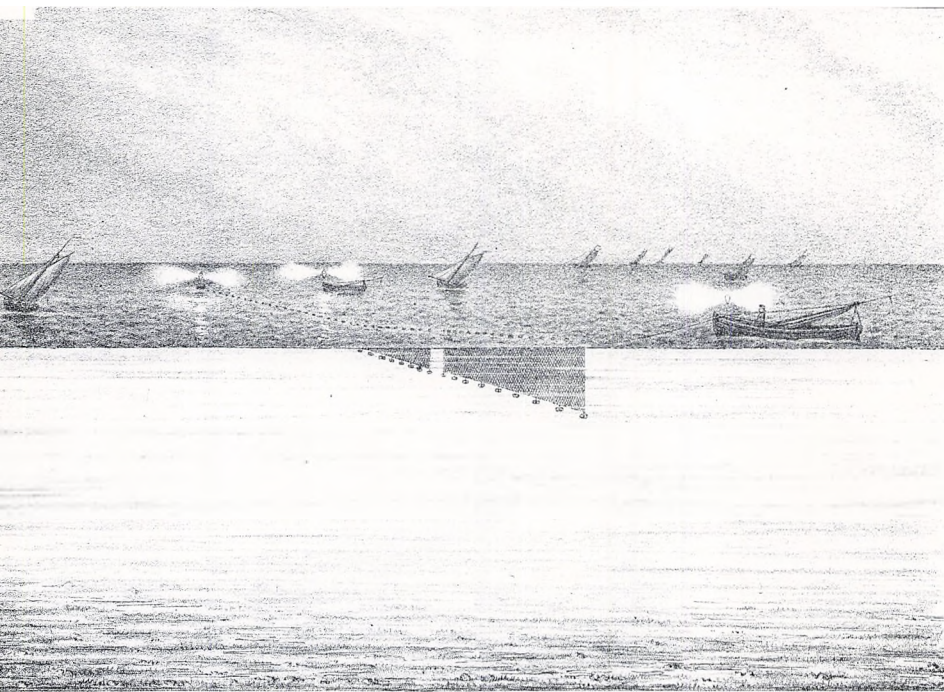

Fig. 3. Drivnæringer »gives ud« under sildefiskeriet. Model fremstillet af Carl Petersen, Gilleleje Museum. Foto Julius Jørgensen.

Vi ved ikke, hvornår gillelejerne helt præcist lærte drivningen at kende, men der er ikke tvivl om, at den ny metode har været med til at forøge fangsterne.

Silden er som bekendt en udpræget pelagisk fisk, d.v.s., at den i modsætning til bundfiskene holder til i de frie vandlag, hvor silden søger sin føde, der overvejende består af små krebsdyr. I de mørke nætter fra slutningen af august til hen i oktober var det derfor en fordel at benytte drivgam, fordi sildene søger længere op mod overfladen på grund af lysets mindre styrke. Fra midten af juli til slutningen af august benyttede man stadig bundsætning.

»Drivnæringerne« blev barket, d.v.s. imprægneret i »Kateku«, en garnbarkekstrakt, der farvede redskabet sortbrunt. Disse garn adskilte sig i konstruktion og dimension ikke væsentligt fra bundsættenæringerne, men brugen var som allerede berørt vidt forskellig.

Inden afsejlingen til fiskepladsen blev garnene »lundet«, d.v.s. forsynet med sten, men af en mindre størrelse og vægt end dem, der anvendtes til »bundsæt«. I ørebåndet mellem garnene blev anbragt en lille tønde for at holde nettene oppe.

Da sætning altid skulle foregå lige efter solnedgang, sejlede fiskerne ud i god tid for at indtage deres pladser. Det var nødvendigt at bådene placerede sig i en indbyrdes god afstand, da man ellers kunne risikere, at garmlængden kunne drive sammen med sidemandens. Når tiden var inde, blev garnene »givet ud« enten ved at sejle eller drive dem ud. I tilfælde af megen vind blev masten lagt ned og garnene »givet ud«, efterhånden som båden drev ad læ til (fig 3). Den frie garrende var forsynet med en vager påsat flagermuslygte, der viste hvidt lys hele horisonten rundt. Midt på længden blev anbragt endnu en vager med lygte. Ved at holde øje med de to lys havde man en fornemmelse af, hvorledes garmlængden stod i nattens løb. Til den ende af garmlængden, som vendte mod båden, blev fastgjort en ca. 20 favne lang trosse kaldet »liggetov«.

Af hensyn til skibsfarten var båden også forsynet med lys. Oprindeligt drejede det sig kun om ét klart lys. Senere fik man to, det ene anbragt højere end det andet, med det laveste i forskibet. I nyere tid er lanterneføringen for drivgarnsfiskeri ændret i overensstemmelse med de internationale søvejsregler.

Efter udsætningen svajede båden op for garmlængden og drev med den efter vind og strøm. Garnene stod nu lodret og »kobbende« i den afstand fra havoverfladen, hvor sildens gang mentes at være. Denne afstand kunne varieres fra sæt til sæt ved at ændre på længden af tøndernes stjerne (bøjereb).

Dragning begyndte som regel efter midnat. Garnene blev halet ind over en garnrulle i stævnen og stuvet ned i bådens lastrum.

De gunstigste vejrforhold for sildefiskeri med drivgarn regnes at være en frisk vestlig eller nordvestlig kuling med mørk nat og ringe strøm, men selv under disse forhold afhænger en god fangst af tilfældet, fordi silden vandrer i stimer. Det var ikke ualmindeligt, at to både, som samme nat drev tæt ved hinanden, opnåede vidt forskellig fangst.

Af hensyn til garnenes holdbarhed blev de hver 3. dag i sildefisket samlet sammen og lundingerne taget af. Dernæst skylledes de og hængtes til tørring på stejlerne. Skylningen foregik som regel i kanalen neden for det sted, hvor Svendsens Maskinværksted nu ligger. Det klare udstømmende ferskvand fra Søborg sø var velegnet til formålet. Hver fisker havde sine faste stejlegange, som han selv holdt vedlige.

Fig. 4. Fisker Kristian Nielsen, Gilleleje, der i slutningen af 1800-tallet deltog i Oddenfiskeriet. Tegning af Viggo Johansen, 1876. Gilleleje Arkiv B. 401.

Efter sildesæsonens afslutning blev garnene barkede, tørrede og opbevaret et sted uden fugt. Reparationer foregik om vinteren.

Drivgarnsfiskeriet aftog langsomt i slutningen af 1930'erne. Den daværende yngre generation blandt de lokale fiskere og tilflytterne koncentrerede sig udelukkende om trawlfiskeriet, et mindre brydsomt arbejde, der ikke krævede så megen husstandsmedhjælp.

Det er tidligere nævnt, at høstfiskeriet efter sild ud for Isefjorden først kom igang hen mod midten af 1800-årene samtidig med, at drivnæringerne blev taget i brug. Det meget udbytterige efterårsfiskeri ved Odden i farvandet øst for Sjællands Rev er derfor ikke ret gammelt. I Poul Petersens skildring af gillelejernes fiskeri ved Odden i 1860'erne, er der imidlertid tale om bundsætning⁴. Forklaringen må

være, at silden først optrådte øst for Sjællands Rev, hvor gillelejerne tog ind, når der blev rapporteret om store fangster. Senere hen på året, hvor fiskeriet ved de sædvanlige pladser nær Gilleleje blev bedre, ophørte turene til Odden, og man skiftede til drivgarn på grund af det mørkere vejr.

Før havnens bygning i 1872 anvendtes åbne både eller store joller til fiskeriet i kystens nærhed. Efterhånden som dæksbådene med større sejlføring vandt indpas, udvidedes fangstpladserne til hele det sydlige Kattegat: mod nord helt op til Anholt, mod vest til selve Sjællands Rev samt til Øresund. Men det var stadig garn, der blev benyttet. Først et stykke ind i dette århundrede kom trawllignende redskaber i brug (se næste artikel).

NOTER

- ¹ Julius A. Jensen i *Fra det gamle Gilleleje* 1939, s. 43.
- ² I. Mathiessen: *Det nordsjællandske Fiskeri* 1853, s. 2-3 og 11-12.
- ³ C.F. Drechsel: *Oversigt over vore Saltvandsfiskerier i Nordsøen og Farvandene indenfor Skagen*, 1890, s. 39.
- ⁴ *Fra det gamle Gilleleje* 1946, s. 73 ff.

Det moderne fiskeri ved Gilleleje

AF LAURITS E. NIELSEN

I den første trediedel af 1900-tallet undergik fiskeriet ved Gilleleje ikke nævneværdige forandringer hvad angår redskabsanvendelsen. De største fartøjer fiskede med snurrevod (fig. 1), en metode, som krævede godt mandskab og stor personlig arbejdsydelse. De mindre både anvendte kroge og garnredskaber af forskellig slags.

Med trawlsens fremkomst og dens indpasning i fiskeriet fra Gilleleje begyndte en ny æra i fiskeriets historie. Trawl-fiskeriet krævede større motorkraft end de tidligere anvendte former for fiskeri. Som vist på fig. 2 slæbtes trawlen i 2 liner (wire) hen over havbunden. Trawlen blev spilet ved hjælp af skovle med rektangulær form. Slæbelinerne, der fæstnedes til skovlene på en sådan måde, at skovlene kunne »skære ud« og give åbning for selve trawlen, skulle være mindst 3 gange vanddybden på den til enhver tid benyttede fiskeplads. Trawltrækkets varighed kan være meget forskelligt, alt efter den fiskeart, der befiskes, samt afhængig af vandområdets karakter.

Fiskerne indså hurtigt, at jo større motor og dermed trækraft des større fangstudbytte, og hvor det var muligt under hensyntagen til fartøjets størrelse, bygning og alder, blev motoren udskiftet med en større. Der var dog en grænse for, hvor stor en motor et ældre fartøj kunne bære. Tilmed skulle der også tages hensyn til større tankkapacitet til brændselolie.

For at bøde på den forholdsvis ringe motorkraft gik fiskerne i flere tilfælde i makkerskab, således at den på daværende tidspunkt benyttede trawl med arme (samme redskab som fig. 2) blev slæbt af 2 fartøjer spilet imellem sig. Det gav større fangster især i vintermånederne under brislingefiskeriet og dermed et mere lønsomt udbytte.

Konstruktionen af trawlen har siden undergået visse forbedringer. Armene er erstattet med vinger, hvorved trawlen spiler bedre og er

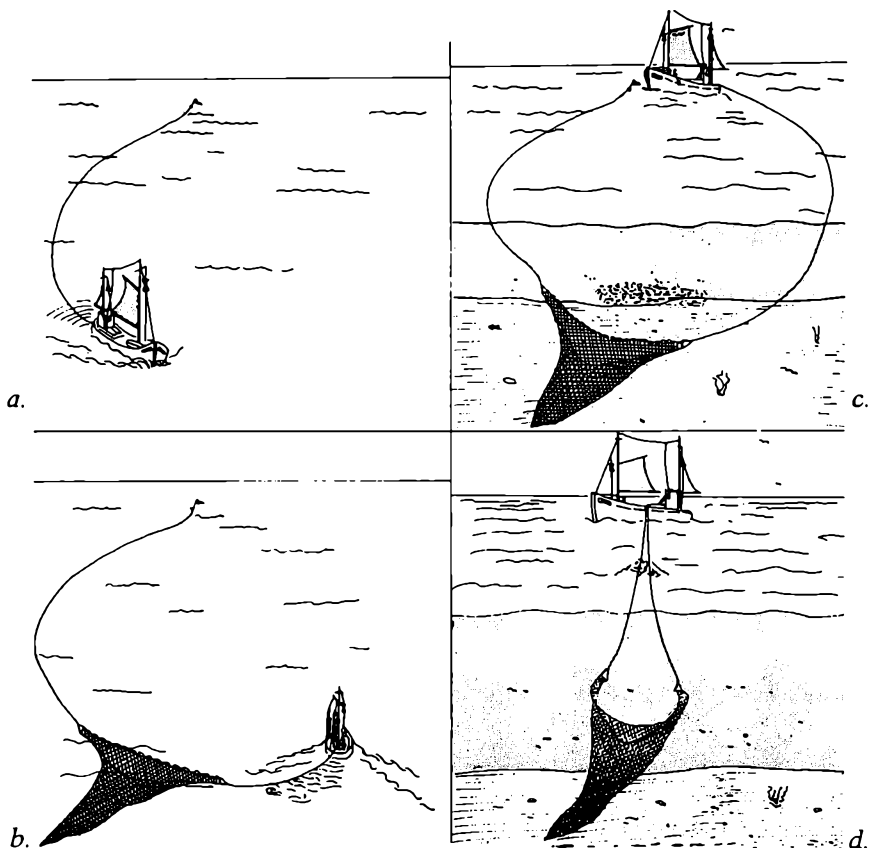

Fig. 1. Ovenstående 4 skitser viser brugen af snurrevodd.

- a. Fartøjet udløber det ene sæt voddtove fra ankerbøjen, ialt 1.600 - 2.000 meter.
- b. Voddet sættes i fuld spændvidde og udsætning af det andet sæt voddtove påbegyndes, medens kursen i en stor bue sættes mod ankerbøjen.
- c. Fartøjet er tilbage ved ankerbøjen. Begge voddtove sættes til spil og indhives med en hastighed, der er afpasset efter vind- og strømforhold på stedet.
- d. Under indhivningen samles voddet. Under denne proces fanges fisken. Voddet bjerges, tømmes for fisk og gøres klar til en ny udsætning.

Fiskeriet fortsættes som regel fra samme ankerplads med udsætning i en anden kompasretning end den foregående. Hvis bundforholdene tillader det, kan snurrevoddet udsættes hele kompasset rundt. Der foretages fra 6 til 10 træk pr. dag.

lettere at trække over havbunden (fig. 3). Den moderne trawl kan stort set bruges uændret til fiskeri på forskellige fiskearter med undtagelse af, at mindste maskestørrelse i trawlposen skal tilpasses efter fiskerilovgivningens bestemmelser.

2. VERDENSKRIG

Den begyndende modernisering af fiskeriet led imidlertid et alvorligt afbræk ved udbrudet af anden verdenskrig. Der gik ikke lang tid, før vanskelighederne meldte sig. Først kom der gennem indførelse af rationering på brændselsolie og petroleum en markant nedskæring af fiskedagenes antal. Senere meldte der sig andre genvordigheder, nemlig rationering af net til redskaber og til reparation af disse, rationering af tovværk, sejldug og endelig tjære til konservering, der gav net og tove en øget holdbarhed. Rationeringen af brændselsolie og petroleum blev administreret af fiskerikontrollen efter direktiv fra fiskeridirektoratet. Der blev til hvert enkelt fartøj udleveret rationeringsmærker een gang pr. måned alt efter motorfabrikat og hestekraft. Tildeling af net til reparationer eller nyanskaffelser skete igen et af direktoratet nedsat særligt udvalg på grundlag af ansøgning

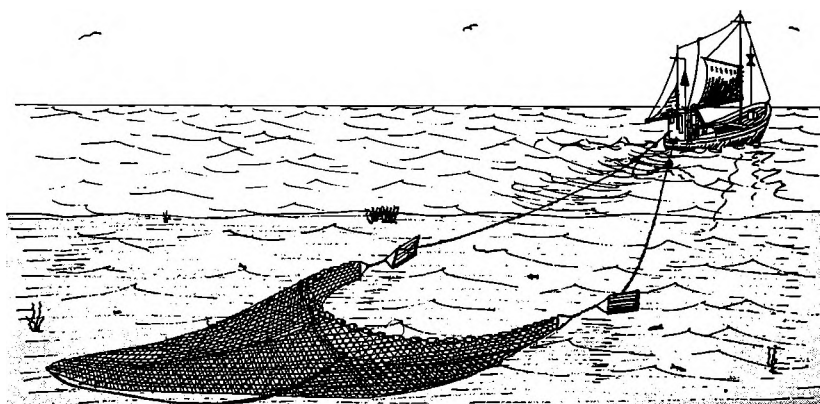

Fig. 2 viser den ældste form for fisketrawl (armtrawl), bestående af pose, forgarn, under- og overlig med henholdsvis vægte og opdriftsmidler anbragte for at holde trawlen åben under slæbning over havbunden. Fortil er nettet skåret til som arme, hvortil linerne mellem trawl og skovle til spiling er fæstnet. Redskabet kaldtes i daglig tale for »armtrawl«. Det anvendes ikke længere.

indsendt gennem fiskerikontrollen. Redskaberne forarbejdedes udelukkende af indførte råvarer (bomuld til net og hamp til tove). Beholdningerne var små og kunne svinge fra måned til måned. Det var derfor ikke nogen let opgave for udvalget at holde styr på de beskedne ressourcer og fordele de små kvanta på retfærdig vis. Det var heller ikke ualmindeligt, at lokale fiskere måtte ansøge mere end en gang for at skaffe sig den nødvendige tildeling til en ny trawl eller snurrevod.

Det var dog ikke alene rationering af fiskeriets driftsmidler, der hindrede en fortsat udfoldelse og udvikling i erhvervet, men i nogen grad selve krigsførelsen og den tyske værnemagts besættelse af Danmark. At fiskerne måtte underkaste sig kontrol ved ud- og indsejling

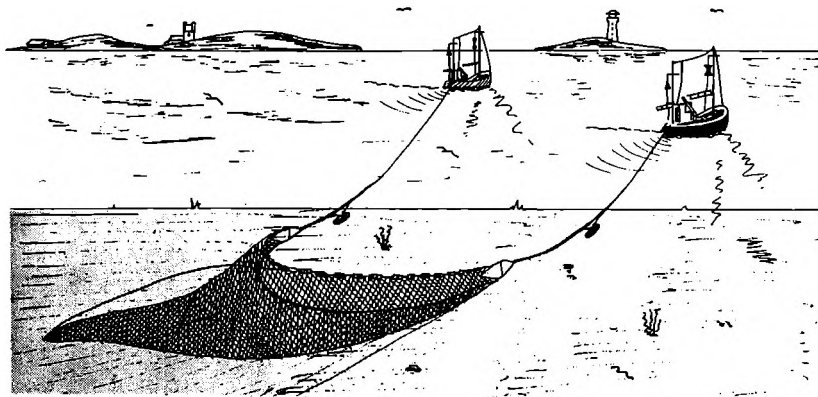

Fig. 3. Vingetrawlen adskiller sig i det væsentligste ikke meget fra den ældre trawl bortset fra, at armene af net er fjernet og forgarnet forsynet med 2 eller 3 vinger (snipper) i hver side (på tegningen 2), hvortil slæbelinerne fastgøres.

Trawlen holdes ved bunden ved hjælp af vægte, der er anbragte på slæbelinerne i passende afstand fra selve trawlen. Redskabet spiles under slæbning over havbunden af 2 fartøjer. Denne form for fiskeri benævnes »Parfiskeri« eller »Dobbeltspand« i lovgivningstekst.

Vingetrawlen forarbejdes i forskellige størrelser tilpasset fartøjsstørrelse og motorkraft.

Formålet med den forbedrede konstruktion er dels en besparelse af netmængden dels, at modstanden under slæbning er mindre, hvilket giver en bedre spiling. Slæbefart og fangstudbytte er ligefrem proportionale.

af havnen, var ikke den værste indskrænkning i det ellers så frie erhverv, fordi denne kontrol i besættelsens første år blev udøvet af det danske politi.

På havet - fiskernes arbejdsplads - blev derimod i visse områder udlagt spærringer samt et større antal bøjer til markering af sejlruiter, hvilket var til gene for fiskeriet. Fyrskibet »Gilleleje Flak« blev flyttet 3 sømil længere mod nord og omdøbt til »Kattegat Syd«. Dets position var skæringspunktet mellem den fra nord og den fra vest kommende lovbealede sejlroute for skibstrafikken mod Øresund og modsat. I dette område befandt fiskernes traditionelle fangstpladser sig.

Krigens virkninger, herunder minefaren, kunne dog ikke standse fiskeriet. Det gik sin gang, som forholdene nu tillod det, også selvom fiskeriet var forbundet med en vis risiko og efterhånden foregik med livet som indsats.

Magnetiske og mod krigens slutning tillige akustiske miner, som ved eksplosion viste sig at have en enorm sprængningskraft, blev om natten nedkastet over ruterne fra allierede flyvemaskiner med det formål at ramme forsyningslinierne og sætte fragtskibe og transportskibe helt eller delvis ud af funktion.

De afmærkede ruter skulle sikre skibstrafikken, idet der blev foretaget kontinuerlig minestrygning; men da minerne var af særlig konstruktion og skulle oversejles indtil flere gange for at bringes til detonation, enten ved magnetisk påvirkning eller for de akustiske miners vedkommende ved støj fra skibsskruer, var det faktisk umuligt at holde ruterne minefri. Det kunne derfor ikke undgås, at mange miner blev bragt til eksplosion under sejlads i farvandet nord for Gilleleje, med tab af menneskeliv og materiel til følge. Desværre blev mange miner nedkastet på helt uberegnelige steder uden for ruterne til meget alvorlig gene for fiskeriets fortsatte gang.

Ligesom handelsflåden måtte fiskerbefolkningen i Gilleleje yde sin tribut på krigens alter. Under deres dont på de sædvanlige fiskepladser hændte det ofte, at trawlen pludselig »fiskede« en ukendt undervandshindring, som ved efterfølgende eksplosion viste sig at være en bundmine. Takket være slæbelinernes længde skete eksplosionen oftest i så stor afstand fra fartøjet, at virkningerne heraf kun i få tilfælde forplantede sig til fartøjet. Derimod blev redskaberne ødelagt.

Den første alvorlige ulykke ramte H. 12 »Lissi« af Gilleleje, da fartøjet pinselørdag den 12. juni 1943 ca. 2 sømil nord for fyrskibet, uden for skibsruten, under indbjergning af fisketrawlen blev udsat for en mineeksplosion så tæt ved fartøjet, at det blev slået læk og øjeblikkelig sank. Ombord befandt sig ejeren, fisker Hans Larsen, og som medhjælper fiskerne Hilbert Pedersen og Svend Sønnesen, alle fra Gilleleje. I løbet af et øjeblik svømmede besætningen iført redningsbælter rundt blandt vraggods. Efter nogen tids forløb blev Hans Larsen, der da var livløs, og Hilbert Pedersen taget op af en norsk fragtdamper og overført til fyrskibet. Med fyrskibets motorbåd blev Hilbert og Hans, som trods genoplivningsforsøg ikke blev kaldt til live, landsat i Gilleleje hen under aften. Svend Sønnesen blev aldrig fundet. Efter denne meningsløse ulykke sad to unge enker tilbage med 3 faderløse børn. Ulykken gjorde stærkt indtryk på den lokale befolkning, da det var den første alvorlige ulykke, der var hændt under fiskeri i en lang årrække.

Den 1. december 1944 fiskede H. 222 »Venus« af Gilleleje ligeledes nord for fyrskibets position uden for skibsruten, da der under bjergning af trawlen pludselig skete en kraftig detonation i en afstand af ca. 5 meter fra fartøjet. Thorkild Clausen, der var ejer af fartøjet og med om bord havde fiskerne Viktor Andersen og Christian Andreasen, fortæller, at der rejste sig en vandsøjle ca. 40 meter lodret i vejret; denne faldt kort efter ned over fartøjet. Motoren gik i stå ved eksplosionen, og skibet blev så havareret, at det sank på få minutter. Efter 15-20 minutters ophold i det kolde vand blev alle 3 reddet uskadte af fiskerfartøjet »Thyborøn« af Gilleleje. Såvel »Lissi« som »Venus« bjergedes og istandsattes senere.

Endnu et fiskerfartøj fra Gilleleje forliste i samme område efter en mineeksplosion, nemlig »Alliance«, tilhørende fisker Tage Clausen, der selv var om bord, da ulykken indtraf. Han blev reddet, medens medhjælperen, en ung fisker fra Nykøbing Sj., mistede livet. Båden blev aldrig bjerget.

Også en række udenbys fartøjer blev minesprængt ved Gilleleje under 2. verdenskrig¹.

Flere af fiskerne deltog i transporten af flygtende jøder til Sverige². Denne trafik foregik, mens det danske politi havde kontrollen på havnen. Efter at politiet var sat ud af spillet, og besættelsesmagten, særlig Gestapo, optrådte mere hårdhændet, bragte de udsatte fiskere

sig i sikkerhed ved at sejle til Höganäs. 8 fartøjer med besætninger forlod i løbet af februar måned 1945 Gilleleje. Fartøjerne blev midlertidigt indregistreret i Sverige³. De vendte tilbage straks efter krigens afslutning.

PERIODEN EFTER 2. VERDENSKRIG

Der skulle gå nogle år efter krigens afslutning, før fiskeriet igen skulle udfolde sig som det frie erhverv, det havde været før krigsudbruddet i 1939.

Rationering af driftsmidlerne lempedes efterhånden, så der kunne fiskes mere intensivt, men eksporten til vore traditionelle markeder kom til alles store overraskelse kun langsomt igang. Fiskerne havde med god grund imødeset en rimelig betaling for deres fangster, men dette lod vente på sig. England gav kun begrænsede importtilladelser for kassefisk. Tyskland var som bekendt på falittens rand; der gik næsten 2 år, før dette marked blev åbnet.

Med finansiell hjælp fra De forenede Stater blev der i 1946 og i 1947 iværksat eksport af danskfanget fisk i den billige prisklasse (små torsk, ising og skrubbe) fra alle landets fiskerihavne til henholdsvis Polen og Østrig. Selv om denne eksport androg ca. 6 mill. kroner var det kun en dråbe i havet i forhold til det, fiskeriet var i stand til at præstere. Først i 1948 kom alle hjul igang, og da begyndte den egentlige industrialisering både i fiskeriet og i afsætningsledene.

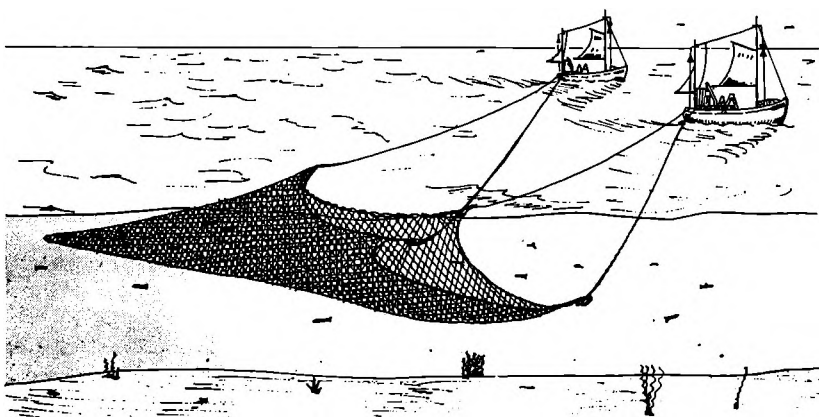

Fig. 4. Flydetrawl.

BEDRE REDSKABER

Nye redskabstyper blev fremstillet og andre forbedret. Af nye kan nævnes vingetrawl (kaldet tvillingetrawl i daglig tale) (fig. 3), samt det mest revolutionerende redskab indenfor fiskeriet, flydetrawlen (fig. 4). Dette redskab blev konstrueret af vodbinder, tidligere fisker Robert Larsen, Skagen, efter flere års forsøgsarbejde. Redskabet adskiller sig fra andre redskaber derved, at det ved hjælp af 2 slæbelinjer til hvert fartøj kan indstilles til at gå i en bestemt dybde til fangst af pelagiske fisk, d.v.s. fortrinsvis sild, brisling og makrel, som forekommer i stimer i de frie vandmasser. Desuden har redskabet fortil en meget stor kasseformet åbning. Robert Larsen udtog patent på fremstillingen her i landet og i Sverige. Som anerkendelse for sin indsats blev han relativt kort efter hædret med »Dansk Arbejde«s guldmedaille.

NYE HJÆLPEMIDLER

I forbindelse med konstruktion og brug af mere fiskedygtige redskaber skete der en forbløffende udvikling i fiskeriets hjælpemidler. I begyndelsen af 50'erne holdt ekkoloddet sit indtog i fiskerfartøjerne. Ved hjælp af dette udstyr til måling af vanddybder kunne man lokalisere vrage og andre undervandshindringer, så fiskeriet kunne gå klar af sådanne »hold« og undgå beskadigelse af redskaberne. Efterhånden som ekkoloddet udvikledes og blev mere fintfølende, kunne fiskestimer tillige lokaliseres.

Under krigen opfandt engelske videnskabsmænd et apparat til minutøs bestemmelse af positioner på havet, det såkaldte »Decca Navigator«. Det bestod med held sin første prøve under de allieredes landgang i Nordmandiet i juni 1944.

Som et af de første steder uden for engelsk søterritorium blev de danske farvande udset til at blive »decca-dækket«. Det skete i perioden 1948/49. Hver deccakæde består af 3 senderstationer (slavestations) og een hovedstation (masterstation). I den danske kæde ligger senderstationerne på Møen, ved Tønder og ved Hjørring, medens hovedstationen findes i Nordby på Samsø. Alle ligger på en cirkelbue med hovedstationen i centrum, i vinkler på 120°. Stationerne udsender kontinuerlige radiobølger styret af hovedstationen. Radiobølgerne opfanges af en speciel antenne på modtageren i fartøjets styrehus. Radiobølgerne omsættes til urvisninger på 3 ure, et for hver station

angivet som rød, grøn og violet. Tallene angiver stedlinier. - Ved brug af Decca kræves der specielle søkort, hvor stedlinierne i de 3 farver er indtegnet som hyperbler med centrum i senderstationerne. Fartøjets position kan til enhver tid bestemmes med meters nøjagtighed, når blot 2 stedlinier skærer hinanden i en så ret vinkel som mulig.

Decca apparaturet kan kun lejes gennem A/S Dansk Decca Navigation, og da lejen i begyndelsen, hvor tilslutningen ikke var så stor, var relativ høj, varede det nogen tid, før fiskerne satte sig i denne udgift. I dag findes der Decca i alle fartøjer, der driver søgående fiskeri. Installationen er faktisk uundværlig.

Det seneste af de moderne elektroniske hjælpemidler, som hurtigt har vundet indpas i fiskerflåden, er radaren, et vigtigt instrument til bedømmelse af afstande. Det er et betryggende instrument at have om bord under sejlads i usigtbart eller tåget vejr. Der er heller ingen tvivl om, at antallet af fiskedage er blevet væsentligt forøget med radaren, idet fartøjerne ofte tidligere måtte forblive i havn, når det var tåget.

FISKERFLÅDENS STØRRELSE

Siden krigen har fiskerne på Gilleleje fulgt ganske godt med. I begyndelsen installeredes større motorer i fartøjerne; noget senere udskiftedes også fartøjerne med nyere og større, og efter 1960 var der så at sige ikke mange af de ældre både tilbage. Fiskerflåden fornyes stadig, og de enkelte fartøjer holdes som regel inden for en tonnagestørrelse på ca. 20 tons brutto, som den mest egnede til et alsidigt fiskeri i Kattegat og nærmeste farvande. Ved udgangen af 1978 bestod fiskerflåden fra Gilleleje af 5 fartøjer over 20 tons, 33 mellem 15 og 20 tons, 6 mellem 10 og 15 tons, 8 mellem 5 og 10 tons, samt ca. 40 mindre både under 5 tons. Godt et hundrede personer er i dag direkte beskæftiget i erhvervet.

Havnens beliggenhed er ideel i forhold til fangstpladserne, således at fiskeriet som oftest kan afvikles som et typisk dagfiskeri, hvor fartøjerne går af havn tidligt om morgenen og lander fangsterne i løbet af dagen og aftenen. I særlige tilfælde og navnligt under fiskeriet efter dybvandshummer om efteråret holder fartøjerne søen i 1-1½ døgn, fordi dette fiskeri fortrinsvis foregår ca. 4 timers sejlads fra havnen i farvandet ud for Hallands Väderö og nordefter.

SILDEFISKERIET

Sildefiskeriet har været dominerende gennem de sidste 15 år. Fra august måned til hen på foråret fanges sild i tvillingetrawl slæbt imellem 2 fartøjer. Ca. 20 både deltager konstant i dette fiskeri. Flere af fartøjerne anvender i perioder flydetrawl.

Fiskeriet foregår fortrinsvis om dagen, hvor sildestimerne står ved bunden. Fartøjerne sejler ud om morgenen et par timer før solopgang, og efter højst 2 slæb af fra 2 til 4 timers varighed sejles til havn med fangsten i pauner (adskilte rum) på dækket. Efter ankomst stiller hvert hold sin egen sildesorteringsmaskine op på kajen, og silden sorteres i 3 størrelser fastsat i en forordning udstedt af fællesmarkedet. Silden er jo en udpræget eksportvare, hvor Tyskland og Holland er de vigtigste markeder. Almindeligvis bliver silden solgt om eftermiddagen samme dag, og straks efter auktionens ophør køres kasserne med sild ud til de ventende lastvogne, der fører varen enten til

	1973				1978			
	SILD		INDUSTRIFISK		SILD		INDUSTRIFISK	
Måned	1.000 kg	1.000 kr.	1.000 kg	1.000 kr.	1.000 kg	1.000 kr.	1.000 kg	1.000 kr.
Jan.	441	528	171	64	483	1.786	116	55
Febr.	31	51	84	37	305	997	129	75
Marts	344	380	109	44	537	1.535	24	14
April	196	182	198	73	798	2.071	1	Ø
Maj	198	180	100	36	72	92	-	-
Juni	Ø	1	2	Ø	2	4	-	-
Juli	5	6	106	52	1	2	9	5
Aug.	1.009	1.103	342	141	272	596	298	164
Sept.	1.215	1.681	401	186	899	2.388	277	152
Okt.	872	1.340	340	156	1.308	3.797	241	133
Nov.	519	852	199	100	1.362	3.306	227	118
Dec.	190	380	152	79	890	2.366	77	38
Ialt	5.020	6.684	2.204	968	6.929	18.940	1.399	755
Gennemsnitspris pr. kg	kr. 1,33		kr. 0,44		kr. 2,73		kr. 0,56	

Fig. 5: skema over landede fangster af sild og industrifisk (små sild og brisling) i mængde og værdi månedsvi i 1973 (normalt år) og 1978 (rekordår).

»Ø« fortæller, at kvantum og værdi er under 1.000 kg hhv. 1.000,- kr.

Af skemaet fremgår det tydeligt, at sildefiskeriet udøves hele året, bortset fra 3 sommermåneder.

Forskellen i værdi fra 1973 til 1978 viser prisudviklingen.

grænsen for omladning til eksport eller til de nordjyske havne til oparbejdning i de derværende fiskeindustrivirksomheder.

Brug af flydetrawl finder som regel kun sted om natten, hvor sildestimerne træffes på vandring efter føde i de frie vandmasser. Ved hjælp af ekkolod kan fartøjet lokalisere stimerne og udsætte trawlen. Timerne kort efter solnedgang eller kort før solopgang er de bedst egnede til dette fiskeri, der til tider kan give endog meget store fangster.

Den fra gammel tid kendte »høstsild« fanges stadig i »næringer«, som udsættes fra mindre både. Fiskeriet finder fortrinsvis sted i sildens gydeperiode fra slutningen af september måned til begyndelsen af november. Gamsild er for mange stadig den foretrukne vare til nedsaltning.

FISKERIET EFTER DYBVANDSHUMMER

Efter sildefiskeriet er fiskeriet efter dybvandshummer det vigtigste. Fra år til år varierer dette fiskeris starttidspunkt. Det mest intensive og indbringende fiskeri finder sted i månederne august - november. I begyndelsen foregår det om natten med det største fangstudbytte omkring fuldmåne. Senere, når dagene bliver kortere, lader disse krebsdyr sig også fange om dagen.

Fiskeriet efter dybvandshummer begyndte fra Gilleleje, da fiske-trawlen blev et alment benyttet redskab for godt 40 år siden. Fra starten har dette fiskeri været meget attraktivt og som oftest med et tilfredsstillende udbytte for de fartøjer, der deltager hele sæsonen fra august til november. I august foregår fiskeriet i det nordlige Kattegat og blandt andet nord og øst for Anholt, men efterhånden som sommeren går på hæld, trækker bestanden sydover og befiskes indtil 6-8 sømil nord for Sjællands kyst. Længere syd på træffes den ikke, og om vinteren er den sporløst forsvundet fra de gængse fiskepladser.

Når sæsonen toppe søger mange fiskefartøjer fra andre havne til det sydlige Kattegat og deltager i hummerfiskeriet med Gilleleje havn som basis. På blæsevejrskage kan man i havnen finde fartøjer fra Kalundborg, Korsør, Lundeborg, Bagenkop, Søby, Fåborg, Rødvig, Rødbyhavn, Gedser og flere andre havne, ja selv fra Bornholm og Christiansø kommer der fiskere og sætter præg på havnelivet. Indtil 60 fremmede fartøjer er ikke ualmindeligt i denne periode.

Flere udenbys fiskere har efter sæsonens gæstefiskeri fra Gilleleje

taget varigt ophold med familien og ladet deres fartøjer hjemskrive i Gilleleje.

	1973		1975		1978	
Måned	1.000 kg	1.000 kr.	1.000 kg	1.000 kr.	1.000 kg	1.000 kr.
Januar	1	17	1	19	1	29
Februar	1	9	2	30	2	43
Marts	1	11	Ø	3	1	17
April	Ø	Ø	Ø	4	Ø	2
Maj	Ø	1	4	77	Ø	9
Juni	Ø	7	20	280	Ø	14
Juli	2	36	30	479	7	175
August	41	585	50	696	24	642
September	48	735	123	1.509	29	755
Oktober	73	1.072	176	1.908	69	1.690
November	11	174	38	696	29	703
December	Ø	1	3	73	1	38
Ialt	178	2.648	447	5.774	163	4.117

Fig. 6: skema over fiskeriet af dybvandshummer fordelt månedsvis i mængde og værdi i 1973, 1975 og 1978.

»Ø« fortæller, at kvantum og værdi er under 1.000 kg hhv. 1.000,- kr.

Skemaet illustrerer, hvor svingende fiskeriet efter dybvandshummer kan være fra det ene år til det andet. 1975 var rekordår for dette fiskeri. Det karakteristiske var, at fiskeriet med lønsomt udbytte dette år begyndte 2½ - 3 måneder før normalt.

Såvel i 1973 som i 1978 ligger vægtudbyttet lidt under gennemsnittet, regnet over en længere periode.

BRISLINGEFISKERIET

Brislingefiskeriet, der tidligere var et selvstændigt fiskeri, drives nu sideordnet med trawlfiskeriet efter sild (se fig. 3 og 4). I de senere år har brislingen fra de nærmeste fiskevande gennemgående været lille og dermed uegnet til konserverindustrien. Brisling og de helt små sild frasorteres fangsterne og sælges som industrifisk til fodercentraler eller fiskemelsfabrikker.

FISKERIET EFTER RØDSPÆTTER OG TORSK

I kortere og længere perioder i tiden december-april foregår der ligesom i ældre tider et udpræget fiskeri efter rødspætter og torsk. Fiske-

riet er dog ikke så sæsonbetonet som tidligere, idet navnlig torsk hele året kan afsættes til gode priser til filetproduktion. I vinterperioden er det tydeligt, hvor alsidigt fiskerne fra Gilleleje arbejder, da de med dags varsel kan omstille sig fra det ene fiskeri til det andet, alt efter lønsomheden.

Ud over de her nævnte fiskerier drives der i løbet af året fiskeri på søtunge, rødtunge, fjæsing og havkat i det sydlige Kattegat.

FISKENS AFSÆTNING

Indtil 1955 foregik afsætningen af fiskefangsterne dels gennem den lokale salgsforening, som blev oprettet i slutningen af første verdenskrig, og dels direkte til opkøbere, men siden fiskeauktionen blev oprettet i 1955 på fiskeriforeningens initiativ sker salget over auktionen, som er offentlig, d.v.s. at enhver kan byde på varene.

Skemaet fig. 8 over det totale salg af fisk på Gilleleje fiskeauktion viser stort set stigning i omsætningen fra år til år. Den mest markante fremgang indtraf efter Danmarks tilslutning til fællesmarkedet. Det ses, at mængden af den ilandbragte fisk i 1972 og 1973 er så godt som ens, medens værdien i 1973 - det første år i fællesmarkedet - viser en stigning på 4,6 mill. svarende til 35%. Denne merindtægt har

Måned	RØDSPÆTTER		TORSK	
	1.000 kg	1.000 kr.	1.000 kg	1.000 kr.
Januar	17	67	521	1.239
Februar	8	38	720	1.590
Marts	8	41	572	1.162
April	3	22	243	496
Maj	9	42	237	430
Juni	6	40	89	179
Juli	12	74	107	208
August	11	57	203	488
September	11	43	71	174
Oktober	12	50	96	284
November	10	37	107	318
December	18	70	287	966
Ialt	125	581	3.253	7.534

Fig. 7: skema over fiskeriet efter rødspætter og torsk i 1976 fordelt pr. måned i mængde og værdi. Normalt år.

holdt sig, men er også nødvendig, da fartøjernes driftsudgifter i denne periode har været stigende.

Efter havnens størrelse er der tale om ganske pæne tilførsler. Det skyldes først og fremmest en energisk og dygtig fiskerbefolkning, men også havnens beliggenhed i umiddelbar nærhed af gode fangstpladser. Der skal ikke ofres megen tid til sejlads til og fra disse. Det skal i denne forbindelse nævnes, at Gilleleje, næst efter Grenå, er den største fiskerihavn ved Kattegats kyst.

OVERSIGT

Det fremgår af artiklen, at fiskeriet ved Gilleleje er alsidigt. Selv om brug af trawlredskaber er det overvejende, spores det nu om dage større og større interesse for fiskeri med garn af forskellig slags, altså med redskabstyper, som også blev anvendt i ældre tid. Dette skyldes først og fremmest, at trawlfiskeri er forbudt tæt ved kysten. Hertil kommer, at garnene også kan bruges på mindre fartøjer, der ikke kræver nær så store investeringer og er mindre mandskabskrævende.

Nutidens garn fremstilles af syntetiske materialer, der giver redskaberne to værdifulde egenskaber, nemlig betydelig større fiske-dygtighed end garn forarbejdet af bomuld samt længere holdbarhed uden imprægnering af nogen art.

År	1.000 kg	1.000 kr.	År	1.000 kg	1.000 kr.
1956	2.655	1.824	1968	5.071	4.905
1957	2.881	1.862	1969	6.965	6.776
1958	4.407	2.878	1970	8.605	11.308
1959	3.516	2.582	1971	9.714	11.396
1960	3.389	2.855	1972	9.692	13.430
1961	3.820	3.325	1973	10.431	17.868
1962	4.401	3.534	1974	10.327	21.210
1963	3.853	3.301	1975	8.971	18.228
1964	5.306	4.825	1976	10.581	19.778
1965	5.157	5.359	1977	9.896	25.319
1966	4.800	5.805	1978	10.727	32.062
1967	4.194	4.568			

Fig. 8: tabel over omsætning af fersk fisk i kvanta og værdi over Gilleleje fiskeauktion i perioden 1956-1978.

En del fartøjer anvender disse redskaber hele året, medens andre kun rigger til i forud bestemte fiskesæsoner. Det er i denne forbindelse værd at notere, at mens sildefiskeriet med »næringer« for blot nogle få år tilbage kun tog sigte på eftersommerens og efterårets fangst af »høstsild«, så er dette garnfiskeri i visse vandområder nu udstrakt til hele efteråret og vinteren. Kun isvintre kan begrænse det. Denne situation indtrådte i perioden januar-marts 1979.

Udviklingen har på landsplan medført mere moderne og mere fiskedygtige fangstredskaber, hvortil kommer de tekniske hjælpemidler. Heldigvis har nyhederne også sat sig præg på Gilleleje. Måske er udviklingen indtil den yngre generation kom til, gået noget langsommere i det kystnære fiskeri end for det mere søgående med større enheder, men en langsom udvikling er ikke nogen ringe udvikling. Årsagen var 1920'ernes lavkonjunktur, der ikke alene havde sin forklaring i lave priser, men også i mindre fangster. Dette betød, at mange fiskersønner gik ind i andet erhverv, mens de ældre fiskere blev tilbage og førte det kystnære garnfiskeri videre. Hvor erfaringerne under disse forhold gives videre fra den ældre til den yngre generation sker kun langsomt ændringer. Modsat blev det mere lønnende trawlfiskeri efter krigen drevet af yngre tilflyttere, der investerede i nye havgående kuttere.

Udbyttet af fiskeriet fra Gilleleje har i de sidste 10-15 år været tilfredsstillende og indtægterne derfor så store, at en væsentlig del er anvendt til forbedringer og investeringer. Ud over skift til mere moderne fiskegrej og indkøb af elektroniske hjælpemidler er der investeret i andre tekniske hjælpemidler, såsom hydraulisk nettromle til indbjergning af trawlen, kommunikationsudstyr, autopilot (selvstyring) m.m. Investeringerne har ikke mindst bidraget til at gøre det manuelle arbejde om bord mindre anstrengende, men trods alle goder og forbedringer er fiskernes arbejdstid ikke reduceret til 40 ugentlige arbejdstimer. Dette vil aldrig ske. Fiskeriet er nu som før et selvhjulpent erhverv, hvor indtjeningsmulighederne skal udnyttes, når de foreligger.

Ligesom i andre danske fiskerihavne er der også i de senere år fra Gilleleje udøvet et mere omfangsrigt fiskeri med stigende fangster til følge. Bedre fangstmetoder og elektronisk udstyr betyder mere intensivt fiskeri. Denne udvikling skyldes industrialiseringens fremskridt. Dette har medført, at havbiologerne på internationalt

plan har gjort opmærksom på overfiskning i visse områder af bestemte fiskearter. For at beskytte bestandene og for gradvist at kunne fastlægge et optimalt fiskeri, er der i visse havområder for kortere eller længere perioder fastsat kvoteringer og i nogle tilfælde endda udstedt totalt forbud mod fiskeri af bestemte arter. Disse restriktioner har hidtil ikke haft nævneværdige virkninger for gillelejekiskernes vedkommende, idet fiskeriet i Kattegat i modsætning til de øvrige danske farvande endnu ikke har været underkastet mærkbare kvoteringer eller fiskestop. Dog blev der for Kattegats vedkommende i 1978 fastsat kvotering for sild, men denne var af en sådan størrelse, at den ikke medførte indskrænket fiskeri. Imidlertid blev kvotaen for 1979 mindsket så meget, at der blev dekretet »stop« for landing af sild i perioden: 20. februar - 31. marts.

Gillelejes fiskerflåde står godt rustet til at føre fiskeriet videre trods endnu uafklarede spørgsmål i forbindelse med en fornuftig og rimelig udnyttelse af havenes fiskebestande. Det er dog ikke uden en vis bekymring, at fremtiden må imødeses, men vi må håbe, at der inden længe kan blive skabt en fornuftig og retfærdig fiskeripolitik. Med den vilje og energi, der udvises blandt fiskerbefolkningen, og med det eksisterende fartøjsmateriel og udstyr vil fiskeriet her på stedet overleve.

NOTER

- ¹ Følgende fremmede fartøjer blev minesprængt ud for Gilleleje under 2. verdenskrig:
»Rota« af København. 2 fiskere omkom.
»Frem« af København. Besætningen reddet.
»Drot« H. 130 af Hundested. Besætningen reddet.
De 2 sidstnævnte fartøjer blev senere bjerget og repareret.
- ² Se Fra det gamle Gilleleje 1945, side 37-54.
- ³ Se Fra det gamle Gilleleje 1948, side 70-77.

Et gammelt gillelejeinitiativ - og et nyt

Vedrørende opbevaring af fersk fisk

AF LAURITS E. NIELSEN

Indenrigsministeriets konsulent i fiskerisager, kommandør C.F. Drechsel bringer 1890 i »Oversigt over vore Saltvandsfiskerier« en artikel om fiskens behandling, som fortjener at blive kendt. Den lyder som følger:

»Af de i udlandet benyttede konserveringsmetoder, såsom fiskens behandling med borsyre, har ingen fået indpas herhjemme, idet her enten benyttes ispakning eller fisken holdes levende. I de seneste år er man dog begyndt at komme ind på etablering af frysehuse, og et forsøg hermed er gjort i Gilleleje, hvorved hensigten er at konservere fisken, som eksporteres i frossen tilstand, hvis forholdene ved dens ilandbringelse ikke ere gunstige for salg. For handelen med en så værdifuld fisk som tungen har sådanne ishuse en særegen betydning. Det nysnævnte ishus er bygget af træ med dobbelte vægge, hvorimellem findes savmel som isolationsmiddel. Det hviler på små betonpiller, på hvilke fodremmen er fastboltet. Grunden er udgravet til 1 alens dybde og fyldt med tørvejord, som altså danner gulvet i ishuset. Den udvendige væg består af lodrette, uhøvlede og opløjede brædder (1 x 6) med 1 tommes mellemrum, hvilke dækkes af lister (3 x ½); den indvendige væg består af vandrette rupløjede brædder, loftet ligeså. Alt udvendigt træ er smurt med creozotolie, det indvendige derimod med carbolin eller anden imprægneringsvæske som middel mod svamp. Taget består af rupløjede brædder, dækkede med tagpap. Huset, hvis længde er 24 alen, bredde 10 alen samt højde 6 alen, består af 3 afdelinger, 1) et pakrum med betongulv og afløb. I stedet for loft findes et løst stænge til kurve og lignende. Desuden findes inventarium af rensbord, vægt, ismaskine etc. 2) Isrummet, 10 x 10 x 6 alen udvendig; 8½ x 8½ x 5½ alen indvendig. Over loftet findes,

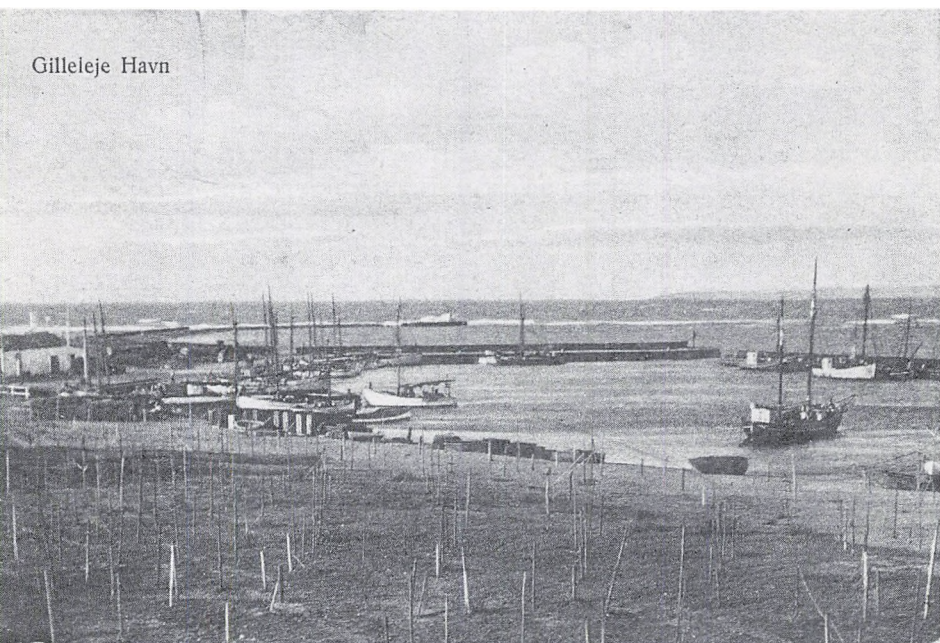
ligesom mellem væggens tvende lag 18 tommer savmel for isolationens skyld. Ligeledes er installeret hylder og ribber til fiskens opbevaring. En lille dobbelt dør fører ind til pakrummet. På facaden findes desuden 2 dobbelte lemme til indladning af isen. 3) Fryserummet, $4\frac{1}{2} \times 8\frac{1}{2} \times 5\frac{1}{2}$ alen indvendigt mål, i alt væsentligt som isrummet, dog kun med 1 indgang gennem en dobbelt dør«.

Det omtalte ishus ses på fig. 1 og 2. Udover isrum og fryserum, der ikke havde vinduer, fandtes et lokale til pakning. Dette lå længst mod nord. Indgangen var placeret i østsiden og kan ses på fig. 2.

Personerne bag ishusests bygning har naturligvis været sikre på, at der under vintertide kunne tilvejebringes ferskvandsis til oplagring i ishuset uden for store omkostninger. Det var fortrinsvis isen fra

Fig. 1. Udsigt over Gilleleje Havn 1921. I forgrunden stejlepladsen og yderst til venstre ishuset. Bag dette skimtes en høj skorsten, som udgør første etape af røgeriet »Bornholm« under opførelse. Til højre ligger handelskvasen »Thor«, der anvendtes til transport af levende fisk fra salgsforeningen i Gilleleje. Postkort, foto: V. Türck. (Gilleleje Arkiv).

Gilleleje Havn

*Fig. 2. Ishuset set fra indsejlingen til den gamle havn omkring 1922.
(Gilleleje Arkiv).*

Hjulsø og Lillesø ved Gilbjerg, der blev brugt. Med issav og isøkse blev isen taget op i blokke og transporteret med hestekøretøj til havnen. Isrummet fyldtes så vidt muligt op, og lageret var så stort, at det rakte til fiskens isning sæsonen igennem.

Under milde vintre kunne det være vanskeligt at skaffe den fornødne ismængde. Det hændte derfor, at salgsforeningen måtte købe en last is i Norge, hvorfra isen blev fragtet med sejlskib til Gilleleje.

Den omtalte ismaskine var til knusning af isblokke. I konstruktion mindede den om en persillehakker i forstørret udgave.

Næsten 100 år senere udgår et nyt initiativ fra gillelejefiskerne til bedring af opbevaringsforholdene for den ilandbragte fisk. Dette initiativ har påfaldende relation til det foran omtalte. Begivenheden fandt sted, da fiskeauktionslokalet i 1970 skulle udvides. Gilleleje havnelaug, der står som ejer af fiskeauktionens bygning, besluttede,

at tilbygningen skulle indrettes som kølerum, hvor temperaturen ad mekanisk vej kan holdes omkring 0° celsius. I lokalet kan maksimalt opbevares ca. 100 tons fisk i kasser.

Det er sikkert rent tilfældigt, at gillelejevæderne atter skulle være foregangsmænd med hensyn til forbedring af fiskens opbevaringsforhold.

Det nye kølerum blev en ubetinget succes, og som det første af sin art i tilknytning til en fiskeauktion vakte det stor opmærksomhed i landets øvrige fiskerihavne. Senere har andre fiskeauktioner taget ideen op.

Selvom Gilleleje i ældre tid var et traditionsrigt samfund, manglede der i nogle situationer ikke initiativ.

Danske sladrebenke og andre samlingssteder i kystbyerne

AF HENNING HENNINGSEN OG SØREN FRANDSEN

I. »DEN GRØNNE BÆNK« OG ANDRE SAMLINGSSTEDER I GILLELEJE

Ved hjørnet af Havnevej og Lille Strandstræde står »den grønne bæk«. Den er slået op på langvæggen af hjørnehuset, og har front ud mod stejlepladsen og havnen. Over bænken findes et halvtag til beskyttelse mod regnen. Det fortælles, at halvtaget blev sat op på foranledning af en af de tidligste sommergæster, der syntes, at dryppet fra stråtaget måtte være ubehageligt for fiskerne, som ikke havde noget imod denne praktiske ændring¹. Den ældste oplysning om dette samlingssted findes hos Elias Petersen og stammer fra 1860'erne. Her tales blot om en gavl d.v.s. pladsen ud for gavlen, hvor man mødtes².

Bænken blev fortrinsvis anvendt af folk fra Lille Strandstræde og andre nærliggende huse³. Om formiddagen var det gerne de ældre fiskere, der fandt ned til bænken. Men de blev ikke siddende hele formiddagen. Som regel opholdt man sig kun en halv eller en hel time dernede, men ud på eftermiddagen vendte mange tilbage, vel mest for at høre nyt fra de hjemvendte fiskere, der under færdslen med net og fangst fra havnen ofte kom forbi. De fleste havde tid til at standse op og få sig en sludder. Denne situation ses på fotografiet fig. 1, hvor den yngre fisker til venstre (Augustinus Andersen) er standset op med sin trillebør for at sludre med de to ældre mænd (til venstre Lars Andreasen og til højre Lars Markussen). Billedet er fra ca. 1905.

Om aftenen var det både yngre og ældre fiskere, der slog sig ned på bænken, hvortil kom sommergæsterne, som her kunne, og stadig kan, komme i kontakt med den lokale befolkning (se fig. 2). Men

Fig. 1. »Den grønne bænk« i Gilleleje ca. 1905. Fisker Augustinus Andersen (t.v.) er kommet forbi med sin trillebør og har sat sig hen et øjeblik for at sludre med de to ældre fiskere, Lars Andreasen og Lars Markussen. (Gilleleje Arkiv).

også fiskernes koner søgte i nogle tilfælde ned til »den grønne bænk« om aftenen, når dagens arbejde var til ende.

De sidste gæster på bænken var ungdommen, der på vejen hjem fra bal ofte lagde vejen forbi den grønne bænk. Det var et hyggeligt sted for kæresteparrerne, men når de unge mænd var i flok, kunne sammenkomsten blive temmelig højroret. Det fortælles, at bænken blev revet ned engang i trediverne, fordi ejeren af hjørnehuset ikke kunne sove. I stedet ville byen opføre en bænkovre på den anden side af Havnevej i kanten af stejlepladsen, men da ejeren af hjørneejendommen blev klar over, at bænken ville tage noget af hans udsigt mod havnen, gik han med til at genopføre den på sin gamle plads.

Fiskeri og søfart var de mest almindelige samtaleemner, men her til kom andre ting af almen interesse. Da telefonen blev kendt i Gilleleje lige efter århundredskiftet, blev nyheden diskuteret af fiskerne på bænken. Lars Markussen (se fig. 1) forstod ikke, at det kunne lade sig gøre at tale sammen fra den ene ende af byen til den anden

Fig. 2. »Den grønne bænk«, fotograferet i sommeren 1975. T.v. skipper Ditlev Andersen, Havnevej 20, i samtale med to mangeårige sommergæster i Gilleleje, Marie Louise og Ernst Tønsberg, Virum. (Gilleleje Arkiv).

gennem en tråd, i det mindste måtte der være hul i den, hvis der skulle være fornuft i sagen.

Særlig mændene fra Lille Strandstræde plejede at samles ved bænken i nætter med tordenvejr for at drøfte situationen.

Før i tiden var der også en bæk op ad hjørnehusets gavl ud mod Lille Strandstræde⁴.

Førhen samledes man også »ved gavlen«, der ligger til venstre i Store Strandstræde (tidligere Sandgyden) lige inden stejlepladsen (gavlen af Havnevej 18). I sin beskrivelse af Gilleleje i 1860'erne kalder Elias Petersen stedet »Hovedgavlen«. Her drøftedes lejets fælles interesser. Samling ved »Hovedgavlen« blev bekendtgjort ved at tude i byens horn⁵. Her, hvor der var læ, havde man i ældre tid tillige et godt udsyn til de både, som nærmede sig landingspladsen eller havnen. Mange fiskerkoner har fra dette sted spejdet ud over havet efter mandens båd, der gerne kunne kendes på sejlet, som havde en eller anden karakteristisk detalje f.eks. en lap på dugen. Ellers var gavlen i Str. Strandstræde navnlig samlingssted for beboerne i byens østlige del, mens folkene fra den vestlige bydel holdt til ved gavlen af det nu nedrevne ishuse på havnepladsen, hvor fiskehandler Adamsen i dag har forretning. Ved butikken findes nu en bæk, der for ca. 15-20 år siden blev sat op ved tilkørselsvejen til den nuværende fiskerihavn⁶.

I 1860'erne fandtes også en gavl i byens vestligste del. Elias Petersen skriver følgende herom: »Efter at være gået tilbage over broen (over kanalen) kunne man i stedet for at gå til højre ad Hovedgaden, gå gennem et smalt stræde, som førte til den vej, der gik ned til den lille pælebro,..... Ved vejens venstre hjørne lå »gavlen« på modsatte side fandtes den store stejleplads«⁷.

I folkemunde havde visse af samlingsstederne øgenavne. Den grønne bæk kaldtes »sandhedens bæk«, mens et nu fjernet skur med 3 bænke langs væggene i stejlepladsens hjørne ved Nordre Havnevej og Havnevej gik under navnet »løgnsens tempel«. I regnvejr blev skuret benyttet til ly af de fiskere, som havde for langt hjem med deres garn, der dengang ikke måtte være våde ved sætningen.

II. SLADREBÆNKE OG SKIPPERBØRS I DANMARK

Sladrebænkene i Gilleleje er på ingen måde enestående fænomener. I alle søfartsbyer og fiskerlejer langs Danmarks kyster og forøvrigt ligeledes i udlandet er søens folk kommet sammen på bestemte steder til bestemte tider for at diskutere og fortælle, og det samme har vel-sagtens også været tilfældet for andre kredse i by og på land. Selv om emnet aldrig rigtig har været behandlet, har vi dog en del spredte oplysninger om sådanne maritime mødesteder her i landet, som supplerer, hvad her er fortalt om »den grønne bænk« og andre samlingssteder i Gilleleje.

Bænkene har haft forskellige betegnelser rundt omkring: *sladrebænk* (Nyborg, Marstal o.fl.) og *snakkebænk* (Troense), *mandebænk* (Sandvig, Læsø), *skipperbænk* (Sønderho) og *dovenbænk* (Nordby, Fanø) forklarer sig selv; *den grønne bænk* er selvfølgelig opkaldt efter farven, og *stokken* (den berømte fra Hornbæk - i Sønderho var der også en) har oprindelig været en stok, d.v.s. en bjælke eller træstamme. Navne som *løgnens tempel* (om skuret i Gilleleje) og *løgnebænk* (Troense) siger tydeligt, hvad det var for skipperskrøner, der blev fortalt der, og *sandhedens bænk* (Gilleleje) er uden tvivl et ironisk udtryk for det samme. Bænken i Sønderho blev for nogle år siden, muligvis omkring 1920, omdøbt til *børsen*, - et udtryk vi skal møde senere. For sig selv står *styrmandsbrummen*, det gamle mødested i en bygning på Kgl. Grønlandske Handels Plads i København.

Vigtigt for sladrebænken var det først og fremmest, at man her kunne sidde i læ og ly under alle vejrforhold. Derfor var den gerne indrettet op ad et plankeværk eller en gavl og havde tit en skuragtig overbygning med halvtag. Plankeværket kunne som ved stokken i Hornbæk være prydet med navnebrætter og gallionsfigurer fra strandede skibe, samt en kirkeblok, en pengebøsse til indsamling. Undertiden var bænken meget umagelig og uden ryglæn. En anden vigtig ting var, at den lå med udsigt over søen eller havnen, så man derfra kunne følge med i alt hvad, der foregik af interesse m.h.t. søfart og fiskeri, indkommende og udgående fartøjer, skibsbygning osv. De fleste stod derfor ved eller på havnepladsen, ved skibsbroen, nær lodshuset eller toldboden, ved en sømandsbeværtning eller en skibshandlerbutik.

Ingen kan sige, hvor gamle disse bænkepladser kan være. Den ældste omtale af en sådan er af stokken i Hornbæk år 1800, men det er

klart, at den allerede da har været gammel. Ved midten af 1800-årene hører vi om bænke i København og Nyborg, Nordby og Sønderho, og derefter mange andre steder, men selvfølgelig er det kun tilfældigt, hvornår en bæk omtales, hvis den overhovedet nævnes. At der har været brug for bænke, sålænge der har været folk af samme erhverv og interesser, er indlysende, og mange af dem kan udmærket godt gå hundreder af år tilbage i tiden.

Flere steder fra hører vi, at man fortrinsvis samledes indendørs, dels i sømandsværtshusets krostue, ofte ved et fast bord (Gudhjem, Fåborg, Nordby), dels hos en skibsprovianteringshandler, som i reglen havde en skipperstue inde bag butikken, hvor især skipperne var velkomne. Det gamle sundtoldklarerefirma K.F. Marstrands skipperstue findes endnu bevaret i Strandgade 71 i Helsingør, men man hører også om lignende i Svendborg og Kolding.

Mere forbavsende er det måske at erfare, at der i mange byer slet ikke fandtes nogen bæk at samles på. Man mødtes simpelthen på bestemte steder: på gadehjørner ved havnepladsen (Dragør), ved toldboden (Assens, Fåborg) eller foran kroen (Troense). Som det nævnes fra Dragør i 1800-årene, var søens folk her delt i flere grupper efter rang og stand: skippere og redere for sig, menige søfolk, fiskere og havnesjovere for sig og lodserne for sig. Fra Fåborg meddeles fra slutningen af sidste århundrede, at skipperne samledes ved toldbodens vestlige hjørne, mens styrmændene holdt til ved det østlige, og de jævne sømænd slog sig ned i havnerestauranten »Skibet«. I Marstal, hvor skipperne til daglig samledes ved havnen og styrmænd og fiskere i Kirkestræde, byens strøg, var det om søndagen skik, at sømændene mødtes foran kirken (slutningen af 1800-årene) og snakkede sammen, hvorefter de gik ind i kirken i samlet flok, når anden salme blev sunget, og præsten gik på stolen. Efter prædiken forsvandt de atter ud af kirken. Præsten, der var meget forarget over dette, forsøgte forgæves at sætte en stopper for det.

De daglige møder i det fri uden bænke kaldte man flere steder *børs*, *havnebørs*, *skipperbørs* eller lign., og man snakkede om at *holde børs* (Falsled, Marstal). Ordet *børs* kan nærmest defineres som et møde af folk med ensartede forretninger og interesser. I Troense sagde man at *gå klub*, idet forsamlingen af søfolkene spøgende kaldtes *Troense-klubben*, og deres traditionelle, påfølgende tur langs stran-

den forbi værfterne havde den morsomme benævnelse at *gå kapuren rundt* (dvs. rundt Kap Horn).

Når søfolkene samledes på disse bestemte steder, stod de ikke stille. Mange gange var det også koldt vintervejr. De gik som på et skibsdæk syv skridt frem og syv tilbage, eller, hvis det var folk fra småskibe, tre skridt frem og tre tilbage.

De fleste steder var der som sagt en tydelig rangfølge i de grupper, der dannedes, ligesom ombord på skibet, hvis besætning var delt op i sociale lag med ret store forskelle mellem dem. Andre steder var man mere demokratisk, som f.eks. i Troense, hvor skippere, styrmænd og menige søfolk mødtes uden diskrimination. Alle kendte jo hinanden og var fra samme miljø. Hvor man havde siddebænke, som f.eks. i fiskerlejerne, var der heller ikke nogen udpræget rangsfor-skel.

Det er klart, at der var flest søfolk hjemme om vinteren, når hovedparten af skibene var lagt op, hvorimod der om sommeren næsten kun var de ældre søfolk tilbage, som havde »slugt ankeret« og var gået i land. De tider på dagen, man især mødtes, varierede fra sted til sted. Undertiden samledes man tidligt om morgenen, før folk stod op (Sønderho), andre steder om formiddagen (Fåborg) eller om eftermiddagen (Hornbæk), alt efter som arbejdet lå eller traditionen bød. Om aftenen var der i reglen mange, som kunne møde op og deltage i det hyggelige fyraftenssamvær. Der var en ganske herlig stemning over det uformelle fællesskab i de lyse, stille sommernætter, og mindet herom har længe holdt sig i erindringen. Om vinteren har det formodentlig været for koldt at sidde på bænken, men kroen lå jo i reglen tæt derved.

Når undtages oplysningerne fra Gilleleje fremgår det ikke af kilderne, at kvinder nogensinde turde eller fik lov til at sætte sig på bænken. Den var så givet kun for mandserhvervets udøvere, som betegnelsen *mandebænken* siger. Ej heller vovede fremmede eller andre uvedkommende at sætte sig der, i hvert fald ikke, når der sad fiskere eller søfolk.

Samtalerne var først og fremmest af faglig art. Som ordet *børs* siger, drøftede især skipperne og rederne alle problemer om fragtmarkedet og kornpriserne, udsigterne for søfarten, handelen og fiskeriet, årets afsluttede sejlads, problemer vedrørende skibsfarten, havnen og den kommunale styrelse. Udsigterne for vind og vejr blev også ivrigt diskuteret. Kort sagt, alt maritimt havde interesse.

Men endnu vigtigere var vel den underholdende del af programmet. Mens der blev røget pibe, skrået og spyttet langspyt til stor begejstring for byens drenge, som gerne listede nærmere, gik snakken livligt. Her blev fortalt hårrejsende skipperløgne, som voksede i usandsynlighed for hver gang, de blev givet til bedste; her blev spundet ikke én men mange ender til fryd for kollegerne, men lige så meget for eventuelle tilhørere, både børn, turister og sommergæster. Der blev berettet fantastiske historier om farter på de syv have, om forlis og redning, om den flyvende hollænder, om slavefart og hvalfangst. I sin bog »Kølvand« (København 1946) giver Rauer Bergstrøm et meget betegnende resumé af, hvad det kunne dreje sig om: »... tyfoner, pamperos, hurricanes, om indløb til havn og undersøiske korallrev, om lumske mæglere og opsætsige besætninger, om kaplak og camtjau (dvs. cumshaw, kaptajnsgaver), om strandede skibe og strandede mennesker, om vin og slagsmål - og også om kvinder: gudsforgåede, sortlokkede djævletøse med guldørenringe, gnistrende øjne, blændende smil, forføreriske hofter...«.

Som nævnt eksisterer der overalt i verden uden for Danmark lignende bænke og mødesteder for søfolk. Her skal blot gives et par eksempler som et lille supplement. I en af Østskånes små sejlskibsbyer mødtes søfolkene i sidste halvdel af 1800-årene ved en husgavl mod søen og holdt *riksdag*, en modsvarighed til vor *børs*. I London samledes omkring 1875 gamle søfolk og satte sig på en stentrapp ned til et slæbested ved havnen om aftenen for at få en sludder. I Friesland (Nederlandene) findes der endnu i flere forhenværende søfarts- og fiskerbyer ved den indtørrede Zuiderzø overdækkede bænke, hvor skipperne i ældre tid sad og fortalte deres historier. Bænkene kaldes *leugenbanken*, løgnebænke, akkurat som herhjemme.

De fleste steder i Danmark og i udlandet har sladrebænkene ingen funktion mere, men er for en stor dels vedkommende forsvundne. Da sejlskibstiden ebbede ud, forandredes vilkårene for sejlads og søfart og for sømændene og deres livsrytme. Dermed mistede samlingsstederne langsomt deres betydning. De gamle søfolk døde efterhånden ud, og de få, der var tilbage, ville hellere sidde i det varme læseværelse på havnekontoret med dagens avis, som det siges 1963 fra Marstal. Vendepunktet kom omkring år 1920, og efter ca. 1960 står de fleste bænke, hvor de endnu eksisterer, tomme for søfolk, men til glæde for legende børn og sommergæster, som nyder den

prægtige udsigt uden måske at tænke på den historie, som knytter sig til stedet. Nu har enhver lov til at sætte sig på bænken, som i tidligere tid var forbeholdt søens folk.

NOTER

- ¹ Meddelt af Laurits Larsen, Gilleleje (75 år).
- ² Elias Petersen: Fra det gamle Gilleleje 1934, s. 43.
- ³ Denne og følgende oplysninger stammer fra Bendt Marcussen, 59 år, der er barnefødt i Lille Strandstræde nr. 7.
- ⁴ Bendt Marcussen havde hørt, at der før hans tid fandtes en bæk på dette sted.
- ⁵ Elias Petersen: Fra det gamle Gilleleje 1934, s. 43.
- ⁶ Oplyst af Anna Jørgensen, Gilleleje (88 år).
- ⁷ Elias Petersen: Fra det gamle Gilleleje 1934, s. 43.

Byggeskik og boligindretning i det gamle Gilleleje

AF SØREN FRANDSEN

Boligen danner rammen om vor tilværelse. Behovet for ly mod vind og vejr betød i selvforsyningsens tid, at mennesket anvendte megen tid og energi på husbygning, selvom der fandtes håndværkere, som udførte en del af arbejdet. Byggeskik og boligindretning var i overensstemmelse med traditionen, der kun langsomt ændrede sig. Det er derfor ikke mærkeligt, at museumsfolk tidligt interesserede sig for emnet. I slutningen af forrige århundrede var det ved besøg på landet endnu muligt at studere den ældre boligkultur, som gennem den gradvise urbanisering var ved at forsvinde. Bønder og fiskere byggede nye stuehuse lig dem, de velstillede byboere opførte. Samtidig ændrede boligindretningen sig. Nye rum kom til f.eks. soveværelset, hvortil bonden og hans hustru trak sig tilbage; tidligere sov hele familien i stuen. Langborde, bænke, kister og himmelsenge forsvandt gradvist fra stuerne, mens klunketidens møbeltyper vandt indpas.

Endnu i 1940'erne og 50'erne, da Nationalmuseets Bondegårdsundersøgelser foretog omfattende registreringer, var det muligt at få et billede af byggeskik og boligindretning før urbaniseringen satte ind. Men desværre nåede disse undersøgelser aldrig til Nordsjælland. Det er derfor meget værdifuldt, at H.C. Terslin og Carl Petersen interesserede sig for emnet. Sammen med mine egne iagttagelser er det trods alt lykkedes at give et indtryk af byggeskik og boligindretning i det gamle Gilleleje.

BINDINGSVÆRKET

I ældre tid opførtes husene i bindingsværk. Går vi i dag en tur i Gilleleje, skjuler de hvidkalkede facader en del af det bærende træskelet.

Først når et hus står foran ombygning eller nedrivning, er det muligt at undersøge konstruktionen til bunds.

I 1945 havde Carl Petersen lejlighed til at opmåle og beskrive ejendommen Østergade 34 (fig. 1). Da huset er et eksempel på den konstruktion, der var almindelig i ældre tid, gengives Carl Petersens beskrivelse af bygningen i let revideret form. - Grunden er af kampesten, hvorpå ligger firkantet egetømmer (syldstykker), hvis tværsnit er kvadratisk med en side på 10 cm. Mellem stykkerne står lodrette egestolper, der hviler på kampestensfundamentet (syldstenene). Stolpernes tværsnit er rektangulært med sidene 14 og 16 cm. På langsiderne løber under vinduerne egeplanker med naglehuller, der understreger, at det drejer sig om skibstømmer. Dette måler i tværsnit 6 gange 14 cm. Plankerne er stemmet ind i de lodrette egestolper

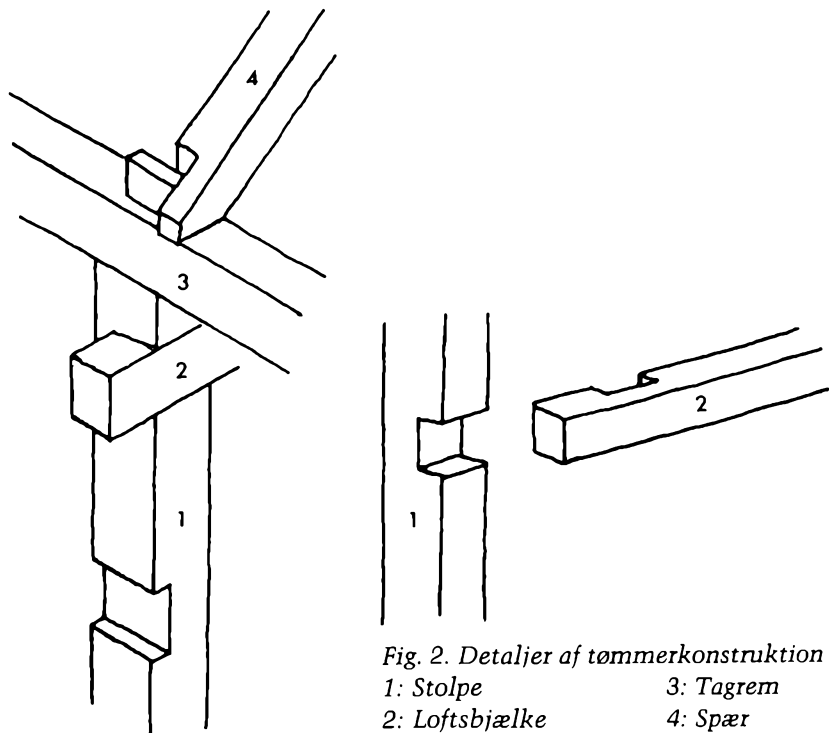

Fig. 1. Til højre ses vestenden af ejendommen Østergade 34. Fotografi fra 1910. Gilleleje Arkiv.

og spigret fast med håndsmedede søm. Loftbjælkerne består af råt tilhugget grantræ, der i tværsnit måler 12 gange 12,5 cm. Den østligste er dog af lærk eller fyr og buer som en dæksplanke. På midten måler den 15,5 gange 18 cm, ved enderne 12 gange 12,5 cm. Loftsbjælkerne er hugget halvt ind i de lodrette egestolper. 7,5 cm over bjælkernes niveau ligger en gennemgående tagrem, der fastholdes af en tap i stolpernes øverste ende. Tappen måler i tværsnit 7,5 gange 16 cm og rager op over remmen. Spærene består af rundt grantræ med en diameter på 6 til 8 cm. I spærenes nedre ende findes et hak i den halve bredde, der hviler mod stolpetappens ene kant over tagremmen. For oven holdes spærene parvis sammen af et hanebånd, der er stemmet ind i træet. Tagets lægter er af råt tilhugne granrafter. Ved spærenes fod findes et træstykke (skalk), der løfter taget ud over ydermuren og de udragende bjælkeender¹.

Denne beskrivelse giver et godt indtryk af materialerne og konstruktionen i bygningen. Bl.a. de bærende stolper bestod af egetømmer. Går vi tilbage i tiden nævner de ældste brandforsikringssyn fra 1812 egebindingsværk i mange huse². Omkring 1800 var det danske skovareal reduceret til et minimum, og mange havde vanskeligt ved at skaffe egnet tømmer specielt eg, der var det foretrukne til husbygning. I de sidste århundreder har skovene ved Gilleleje været ubetydelige, men alligevel var man istand til at skaffe egnet træ. Her spillede tømmer fra ophuggede skibe, vragester og drivtømmer en rolle, som det fremgår af Carl Petersens beskrivelse. I denne forbindelse skal det nævnes, at spærene over den ældste del af ejendommen Fabersvej 10 (opført 1817) består af gennemsavede skibsmaster.

Carl Petersen omtaler tillige fyr- og grantræ. Disse plantede arter er i dag almindelige her i landet, men det var ikke tilfældet før ca. 1800. I tidens løb har vi indført meget store mængder nåletræ specielt fra Norge. I 1489 hedder det i et tingsvidne, at norske skibe fra Arilds tid havde for skik at ligge i Isefjorden og sælge tømmer til bønderne i Horns Herred³. Men også den nordsjællandske Kattegatkyst blev forsynet med norsk tømmer. Bjælkerne i den nu nedbrændte fogedgård i Tisvilde bestod af norsk fyrretræ, der rimeligvis blev udlosset på kysten⁴. Det er derfor sandsynligt, at nåletræ i ældre tid også kom til Gilleleje ad denne vej. Et muligt udskibningssted er Drammen. Herfra stammer i hvert tilfælde en stor del af det tømmer,

som kronen under de store landboreformer udviste som bygningshøjelp til landbefolkningen i Nordsjælland⁵.

Bindingsværkets konstruktion beskrives af Carl Petersen. Stolperne stod direkte på syldstenene, men mellem dem lå syldstykker. Dette er almindeligt på hele Sjælland, hvorimod gennemløbende fodrem er karakteristisk for det højt udviklede bindingsværk i Østjylland, på Fyn og Lolland-Falster⁶. Disse egne havde navnlig tidligere flere skovområder end Sjælland og kunne derfor lettere levere langt, kraftigt fodtømmer.

Loftsbjælkerne er lagt ind i siden på de lodrette egestolper, en teknik, der kaldes »at glamme« (fig. 2). Et lignende princip anvendes ved sidetømmerets fastgøring, men her er det kun i stolpernes udvendige side, der laves en udskæring, hvor det gennemløbende sidebånd blades på umiddelbart under vinduerne. I de bevarede huse i Gilleleje er sidebåndene vanskelige at se på grund af overkalkning.

Fig. 3. Eksempel på glammet bjælke i huset Fabersvej 10, opført 1817. Foto: Julius Jørgensen.

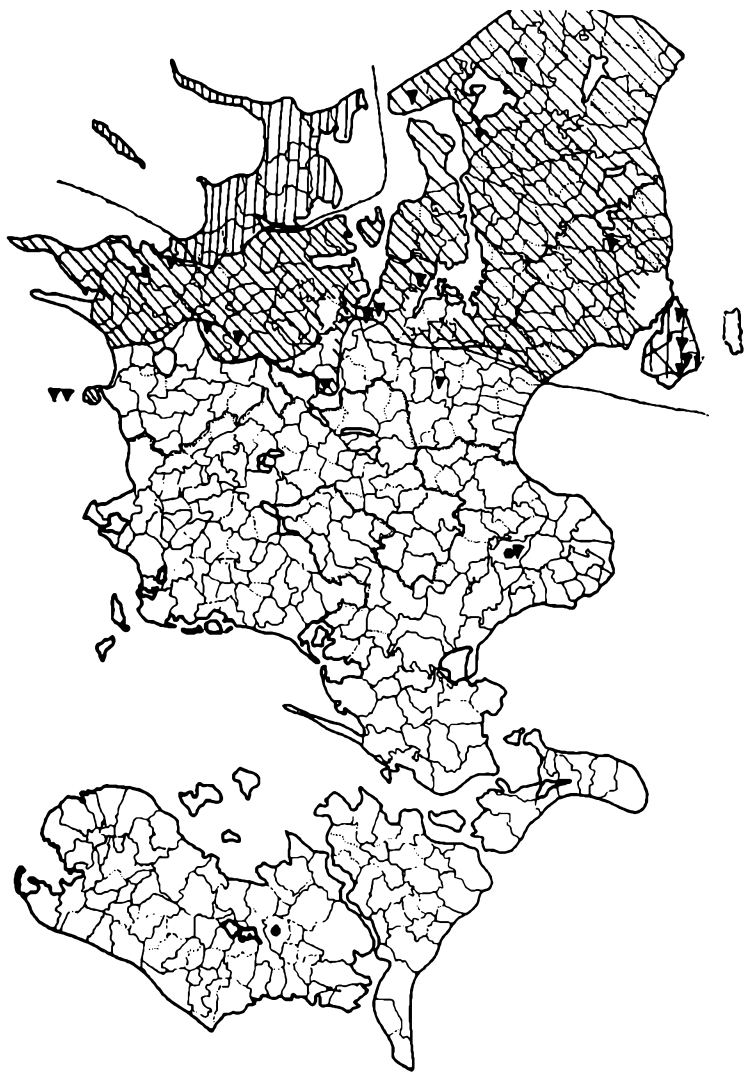

Fig. 4. Konstruktionernes udbredelse

/// indvendig sidebåndskonstruktion

\\\\ udvendig sidebåndskonstruktion

▼ forekomst af indvendig sidebår konstruktion uden for Nordve

● forekomst af udvendig sidebå konstruktion uden for Nordsj.

Fra Grit Lerche: Sidebåndskonstruktioner. Magisterkonferens, København 1966. Gengivet med forfatterens tilladelse.

Derimod kan de glammede bjælker let erkendes i mange ældre ejendomme.

I huset Østergade 34 lå et stykke over bjælkernes niveau en gennemgående tagrem, der blev fastholdt af en tap i hver stolpeende (se fig. 2). Tappene ragede op over remmen. Spærene havde forneden et hak i den halve bredde, der hvilede mod stolpetappenes ene kant.

De beskrevne detaljer er karakteristiske for den såkaldte udvendige sidebåndskonstruktion, der forekommer i Nordsjælland ned til et overgangsområde, som løber tværs over Sjælland fra den nordlige del af Køge Bugt i øst til området syd for Kalundborg i vest (fig. 4). Syd herfor anvendes udelukkende tapning ved tømmerets sammenbinding. Forskellen skyldes den udvikling af tømmerhåndværket, der fandt sted i det middelalderlige Tyskland, og som takket være de livlige forbindelser mellem håndværkerlaugene hurtigt vandt indpas i de danske købstæder. Tapkonstruktionen med et løsholt i hvert fag er et modulbyggeri, der giver mulighed for senere reguleringer af bygningens længde, mens de lange gennemløbende sidebånd en gang for alle bandt huset sammen i en form, hvor tilbygninger og delvise nedrivninger var vanskelige at gennemføre. I det sjællandske købstadsbindingsværk regner vi med, at tapkonstruktionen allerede er fuldt udviklet i perioden 1570-1650⁷. Det varede dog længe før nyheden trængte igennem på landet, og i Nord- og Nordvestsjælland blev den aldrig almindelig.

I Nordvestsjælland findes bygninger med indvendige sidebånd (se fig. 4), en konstruktion der anses for ældre end den udvendige sidebåndskonstruktion. De indvendige sidebånd har tidligere været udbredt over hele det sjællandske område. Rester heraf kan undertiden erkendes i bygninger med udvendigt sidebånd, som f.eks. i husmandsstedet fra Lavø Mark, der i 1924 blev flyttet til Jægerbakken i Hillerød, og i dag udgør en del af Nordsjællandsk Folkemuseum. På indersiden af den stolpe, som er afbildet fig. 5, ses tydeligt udskæringen, hvori det indvendige sidebånd har siddet, mens det yngre udvendige er på plads.

I det nordvestsjællandiske område med indvendige sidebånd fastgøres stolpe og tagrem ved at lægge remmen ind i en dyb udskæring øverst på stolpens indvendige side. Denne detalje repræsenterer ligeledes en ældre tømmertradition. Når stolperne derimod i Nordsjælland er tappet gennem tagremmen (se fig. 2 og 3), skyldes det påvirk-

ning fra den nyere tapkonstruktion. Bindingsværket i Gilleleje har elementer af forskellig alder, der repræsenterer ældre og nyere tømmertraditioner.

Tavlene mellem bindingsværket blev udfyldt med det materiale, der var for hånden. De ældste brandsyn fra Gilleleje taler 1812 både om murede og klinede vægge undertiden i den samme bygning⁸. »Murede vægge« dækker sikkert oftest over rå lersten, som tit kommer til syne ved ombygninger af ældre ejendomme. De klinede lervægge var opsat på lodrette træstokke (støjler) omgivet af vandret grenfletning.

*Fig. 5. Stolpe med udvendigt sidebånd på plads samt ældre udskæring fra indvendigt sidebånd. Lille Ravnebjergghus, Lavø Mark.
Foto: H. Zangenberg, 1924.*

Tavl og bindingsværk blev hvert år kalket. Dette fremgår af gamle fotografier, hvor væggene træder frem som hvide flader. I andre kystbyer med søfolk og fiskere, var bindingsværket i ældre tid gerne trukket op med tjære, så træværket stod sort i skarp kontrast til de hvide vægge. I Gilleleje fulgte man ikke denne praksis, men overkalkede hele vægfladen, således som det var almindeligt hos bønderne overalt på Sjælland.

BOLIGINDRETNING

Men hvordan indrettede gillelejerne i ældre tid deres bolig? Desværre har nedrivninger og ombygninger slettet så mange spor, at det bilde, vi i dag kan få, må sammenstykkes fra forskellige ejendomme i byen.

*Fig. 6. Sydsiden af ejendommen Fabersvej 10 med halvdør ind til forstuen.
Foto: Julius Jørgensen.*

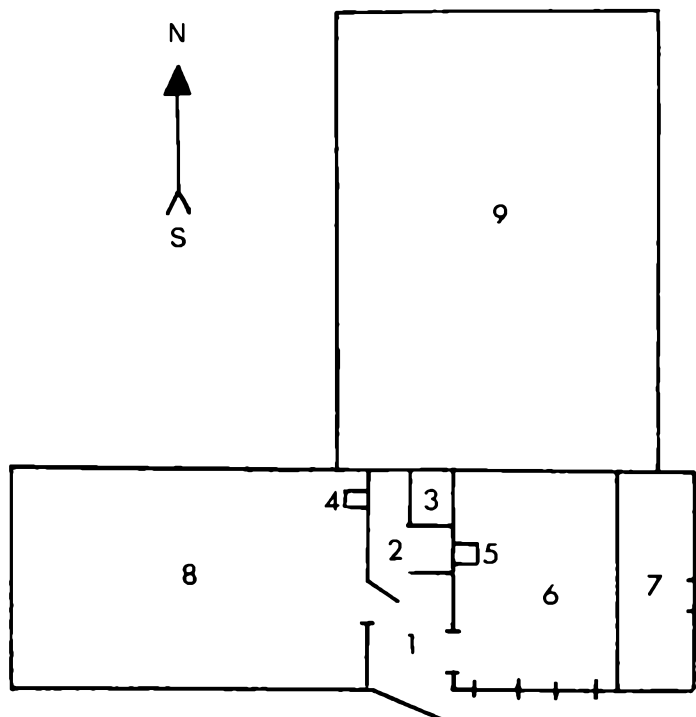

Fig. 7. Plan over ejendommen Fabersvej 10 (perioden 1877-1881).

1: Forstue med køkkenfunktion	7: Tørverum
2: Åben skorsten	8: Peter Kristensens og Ane Andre-
3: Ildstedsbænk	asdaughters bolig
4: Bilæggerovn	9: Martin Hansens og Martine Chri-
5: Bilæggerovn	stine Christensens bolig
6: Ellen Hansdaughters stue	

Nogle jordløse fiskere

På Fabersvej 10 ligger et hus, hvis ældste dele går tilbage til 1817. Dette år byggede Chresten Ibsen på sandet østligst i lejet⁹. Chresten var fisker og havde derfor nytte af beliggenheden lige ned til vandet. Huset lå øst-vest. På sydsiden var indgang til en forstue på et fag (fig. 6 og 7). Denne var 1,7 m bred samt 2 meter dyb med en loftshøjde på mellem 1,80 og 1,85 m. Rummet tjente samtidig som en slags køkken (fig. 8). I nordsiden fandtes en dør til den åbne skorsten; sidst-

nævnte målte 1,6 gange 1,7 m. Skorstenens vægge hvilede hele vejen rundt på et ca. 60 cm højt kampestensfundament. Indtil loftshøjde var væggene af rå lersten, der var pudsede, fra loftshøjde til rygningen af rødbrændte sten af hensyn til brandfaren samt vind og vejr. På fig 9 ses skorstenspipen fra loftet. Den øverste del blev for år tilbage fjernet under en istandsættelse af stråtaget.

I skorstensrummets nordøstlige hjørne lå ildstedsbænken (fig. 10), der i sin nuværende form måler 90 gange 85 cm, og har en højde på 63 cm. I nyere tid, hvor skorstensrummet ikke længere blev anvendt til madlavning, installerede man en kedel til tøjvask samt barkning af garn i ildstedet. Ved denne lejlighed blev anlægget bygget om, således at det oprindelige udseende i dag ikke umiddelbart kan erkendes.

I nordvæggen op til ildstedet fandtes en tilmuret bageovnsåbning. Denne var markeret af en række brændte mursten med den ene ende flade ud mod rummet (fig. 11). Selve åbningen var 68 cm bred og 44 cm høj. Under en ombygning for år tilbage blev selve ovnen revet ned.

Fig. 8. Forstuen med køkkenfunktion på ejendommen Fabersvej 10. I døren til den åbne skorsten nu afdøde formand for museumsbestyrelsen Carl Petersen. Foto: Julius Jørgensen.

*Fig. 9. Skorstenspijen på ejendommen Fabersvej 10 set fra loftet.
Foto: Julius Jørgensen.*

Foran ildstedsbænken i rummets højre side fandtes i væggen en tilmuret indfyringsåbning til en bilæggerovn i stuen mod øst (fig. 12). Åbningen var på midten 40 cm høj og foroven markeret af to brændte mursten stillet skråt mod hinanden i tagform.

I skorstenens vestside fandtes ligeledes i væggen en tilmuret åbning til en bilæggerovn i rummet mod vest. Indfyringen var ca. 50 cm høj på midten og foroven ligeledes markeret af to brændte mursten stillet skråt mod hinanden¹⁰.

Skikken med et skorstensrum, hvor husmoderen kunne stå og passe den kogende mad på ildstedsbænken samt lægge brændsel i de tilsluttede ovne, forekom i ældre tid på Bornholm, Lolland-Falster, Sjælland og Nordjylland, mens man i resten af Jylland og på Fyn havde kaminildsteder; her måtte husmoderen stå udenfor skorstenen. Forskellen skyldtes, at befolkningen i de vestlige dele af landet tidligt fik kendskab til den vesteuropæiske kaminskorsten, mens man øst for Store Bælt endnu en tid måtte finde sig i, at røgen fra ovne og ildsteder i stue og stegers trak ud i rummet¹¹. I løbet af 1600-årene blev bilæggerprincippet efter tysk mønster almindeligt i Østdanmark¹². Dette betød, at røgen kunne fjernes fra stuen, idet bilægger-

*Fig. 10. Delvist nedbrudt ildstedsbænk i skorstensrummet på ejendommen Fabersvej 10.
Foto: Julius Jørgensen.*

*Fig. 11. Tilmuret bageovnsåbning i skorstensrummets nordvæg på ejendommen Fabersvej 10.
Foto: Julius Jørgensen.*

*Fig. 12. Tilmuret indfyringsåbning (til en bilæggerovn) i skorstensrummets østvæg på ejendommen Fabersvej 10.
Foto: Julius Jørgensen.*

ovnen fyredes fra den tilstødende køkkenafdeling. Omkring 1700 mærkes det i kilderne, hvorledes statsmagten presser på for at få landboerne til at opføre skorstene, hvortil ildstederne skal flyttes for at mindske brandfaren¹³. De manglende skorstene kan også spores i

Gilleleje, fordi man her som andre steder i landet blev pålagt en ildstedskat, der første gang skulle betales i 1677. Regnskabsbilagene for Gilleleje viser, at kun 4 ud af 32 husstande, som dette år var skattepligtige, havde skorsten¹⁴.

Lad os vende tilbage til huset Fabersvej 10. Går vi fra forstuen ind af døren til højre, befinder vi os i en lille stue på 2 fag, der er ca. 3,5 meter lang og ca. 3,7 meter bred. Langs den midterste loftsbjælke fandtes en hylde måske anvendt til hensætning af mælk, der skulle trække fløde til kæmning af smør. I denne stue boede fisker Chresten Ibsen og Ellen Hansdatter med deres børn. I 1834 bestod børneflokken af Lars Kristensen 12 år, Jens Kristensen 10 år, Peder Kristensen 6 år og Ane Kirstine Kristensen 3 år¹⁵. Men i 1839 omkom Chresten Ibsen under fiskeri¹⁶ og Ellen Hansdatter måtte klare forsørgerpligten alene. Vi ved ikke, hvordan Ellen har skaffet det daglige brød, men givet er det, at alle muligheder blev udnyttet. Til huset hørte ikke jord, men hylden under loftet (se ovenfor) antyder, at familien alligevel på en eller anden måde skaffede sig råmælk. Bageovnen viser, at Ellen Hansdatter også bagte, selv om man ikke dyr-

Fig. 13. Lem til tørv i østgavlen på ejendommen Fabersvej 10. Foto: Julius Jørgensen.

kede korn. Den samme situation forelå måske på ejendommen Østergade 34 (se s. 103 og 106).

Antagelig har brændselsforsyningen været et stort problem i det skovløse kyststrøg. Mange måtte ty til tørv, der kunne graves i moserne. Familien i huset ved stranden (senere Fabersvej 10) fyrede med tørv, som via en lem i gavlen (fig. 13) blev anbragt i etfagsrummet mod øst, der var indrettet til tørvemagasin m.m. Men når alt kom til alt, brændte dette materiale ganske udmærket i den lille kasseformede jembilæggerovn.

Desværre ved vi ikke, hvordan stuen hos Chresten Ibsen og Ellen Hansdatter var møbleret. H.C. Terslin har dog givet en skildring af fiskernes stue før urbaniseringen satte ind: »Træder vi ind i et jævnt fiskerhjem, som det så ud til omkring 1895, da fremmedinvasionen af sommergæster tog til og bidrog til at forandre interiøret, befinder vi os i lave stuer med bjælkeloft og altid renskuret plankegulv - gillelejerne var viden om kendte for deres renlighed og ordenssans. Møblerne var af fyrretræ og malet. I opholdsstuen fandtes himmelsengen, dragkisten med husets fineste kopper i række ovenpå, enkle stole med træsæder, træsoffen (slagbænken), måske også et bordendeskab, malet i brogede almuefarver (det stammede vist i reglen fra landet), bilæggeren og i loftet over denne kroge til ophængning af garn«¹⁷.

Går vi længere tilbage i tiden, kan skifterne give os værdifulde oplysninger om bohavets sammensætning hos gillelejerne. I 1713 døde den jordløse fisker Jens Larsen (se også s. 43). I stuen nævnes følgende møbler: 1 bord, 2 gl. skamler, 1 gl. sengested, 1 gl. fyrrekiste og 2 stole¹⁸. Sammenligner vi møblerne i skiftet med det interiør, Terslin beskriver, er der kommet to nye møbeltyper til, dragkisten og træsoffen¹⁹. Vi ved ikke, hvornår dragkisten blev almindelig i Gilleleje. Hos de højere sociale lag i byerne og på landet begynder møblet at forekomme i skifterne i 1700-tallet og vinder senere indpas hos den jævne befolkning²⁰. Til forskel fra den gammeldags standkiste var dragkisten udstyret med skuffer, der gjorde det lettere at få fat i tøjet.

Fiskere med jord og håndværkere

Mange gillelejerne havde en jordlod ved siden af fiskeriet. Når fangsten slog fejl, kunne de klare sig igennem takket være landbruget, og

når dette var dårligt ved hjælp af fiskeriet. I byen fandtes også en række håndværkere, der havde deres faste kundekreds i Gilleleje og omegn. Var man fingernem og samtidig af stræbsom natur, kunne der tjenes en god skilling, som ikke var udsat for de svingninger, der navnlig prægede fiskeriet. Satte det om efteråret ind med et godt sildefiske, havde man tilmed mulighed for at supplere fortjenesten ved at gå med som mandskab i en af bådene. Det gav en mere sikker tilværelse, når flere indtægtskilder kunne suppleres. Sammenlignet med den jordløse fisker medførte erhvervskombinationer en bedre økonomi, der kunne give sig udtryk i boligens indretning. Lad os se på et par eksempler.

Østergade 10 ligger en ejendom med stuehus i Ø-V og vinkelret herpå en udhuslænge, hvis nordgavl går tæt op til gaden (fig. 14). Det vides ikke, hvornår huset blev bygget, men der er ikke noget i vejen for, at bindingsværket med sidebånd og glammede bjælker kan gå tilbage til slutningen af 1700-tallet. Det samme gælder udhuslængens indretning. Hele ejendommen findes på det ældste kort fra 1809, og det ser i dag ikke ud til, at udhuslængen har været genstand for radikale ombygninger.

I 1801 havde fisker Niels Børgesen huset i fæste²¹. Dette blev 1833 overdraget svigersønnen Peder Hansen fra Højelt²². Af fæstebrevet

Fig. 14. Ejendommen Østergade 10. Foto: Julius Jørgensen.

Fig. 15. Karoline Petersen (1840-1934) i dagligstuen på ejendommen Østergade 10. Karoline Petersen sidder i en kurvestol, der stod mellem standuret og ovnen i stuens sydvesthjørne (se fig. 16). Foto: O. Hardt.

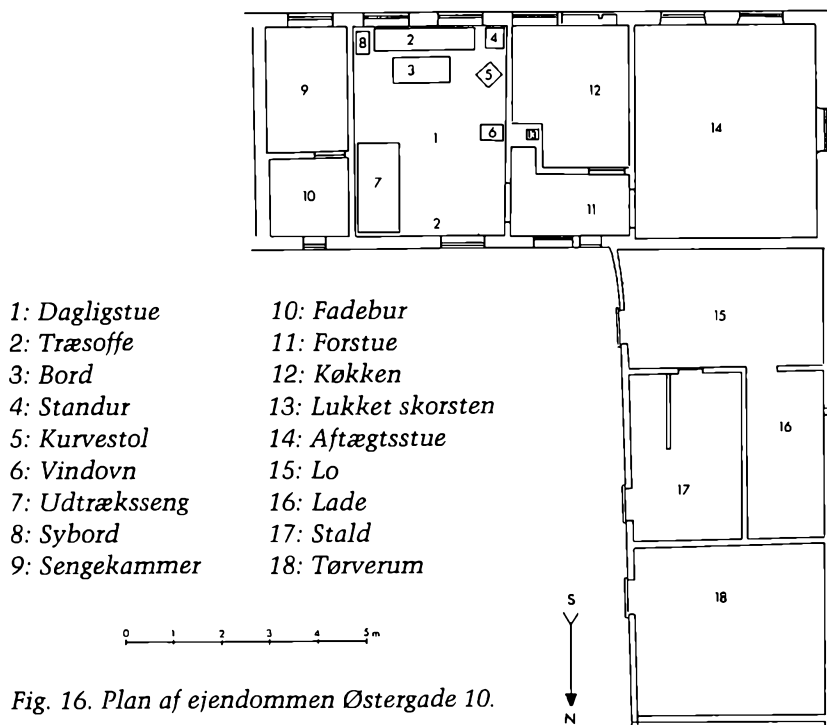

Fig. 16. Plan af ejendommen Østergade 10.

fremgår det samtidig, at der til ejendommen hørte 1 fjerding hartkorn ager og eng, men folketællingen fra 1840 kalder Peder Hansen fisker, så den nye fæster fortsatte med at drive både fiskeri og landbrug. På dette tidspunkt bestod husstanden af 5 personer: Peder Hansen 36 år, hustruen Ane Margrethe Nielsdatter 36 år, børnene Hans 8 år og Trine 3 år, samt konens fader Niels Børgesen 79 år. Peder Hansen levede endnu i 1890, hvor folketællingen kalder ham aftægtsmand på 86 år. På dette tidspunkt er fisker Lars Petersen 46 år (Peder Hansens ældste søn) husfader, som det hedder i tællingen. Lars var gift med Karoline Petersen 50 år (fig. 15), og sammen havde de 4 børn Peter Petersen 22 år, Laurits Petersen 16 år, Hanne Petersen 12 år og Ingeborg Petersen 8 år.

Ser vi på planen over stuelængen (fig. 16), er huset opdelt i to afdelinger. Længst mod vest ligger aftægtsstuen på 2 fag, mens husstandens 2 fags opholdsrum er placeret mod øst på den anden side af forstuen. Det mellemliggende køkken med lukket skorsten og tilsluttede vindovne²³ er ikke oprindeligt, men rimeligvis indrettet i slut-

ningen af 1800-tallet, hvor en åben skorsten antagelig blev revet ned. Aftægtsstuen og opholdsstuen passer ind i de oplysninger, vi har fra folketællingerne. Med jævne mellemrum havde familien behov for et rum, hvor den tidligere fæster kunne bo.

Huset Østergade 10 bruges i dag til sommerbolig, men en del af møblerne står endnu på deres oprindelige pladser, fordi Hanne Petersen helårs boede i huset til sin død omkring 1950. Dertil kommer, at den nuværende ejer J.V. Hommeltoft, også har haft sans for at bevare det gamle interiør. - Langs vinduesvæggen mod syd stod et bord foran en grøn »træsoffe«, indrettet som slagbænk (se fig. 16). Bordplaceringen følger normal praksis på landet, hvor det meste dagslys faldt ind gennem de sydvendte vinduer. - I sydvesthjørnet fandtes et standur. Mellem ovnen og uret var en kurvestol. I sydøsthjørnet stod et lille sybord på høje ben. Mod nordøst fandtes en udtræksseng. Her tilbragte Karoline Petersen en del af sine sidste år (død 1934). Fra sengen fulgte Karoline nøje med i, hvad der foregik ude på Østergade, for via et spejl på væggen over slagbænken var det gennem nordvinduet muligt at se, hvem der gik forbi ude på vejen.

Fig. 17. Del af loen i udhuslængen på ejendommen Østergade 10. Til højres ses lemmen ind til koen, til venstre ser vi ind i laden.

Foto: Julius Jørgensen.

Længst mod øst i huset lå et sengekammer. Mod nord foran kammeret fandtes et fadebur, hvor familiens madvarer blev opbevaret. Denne placering af sengekammer og fadebur ovenfor stuen kendes også fra sjællandske bøndergårde²⁴.

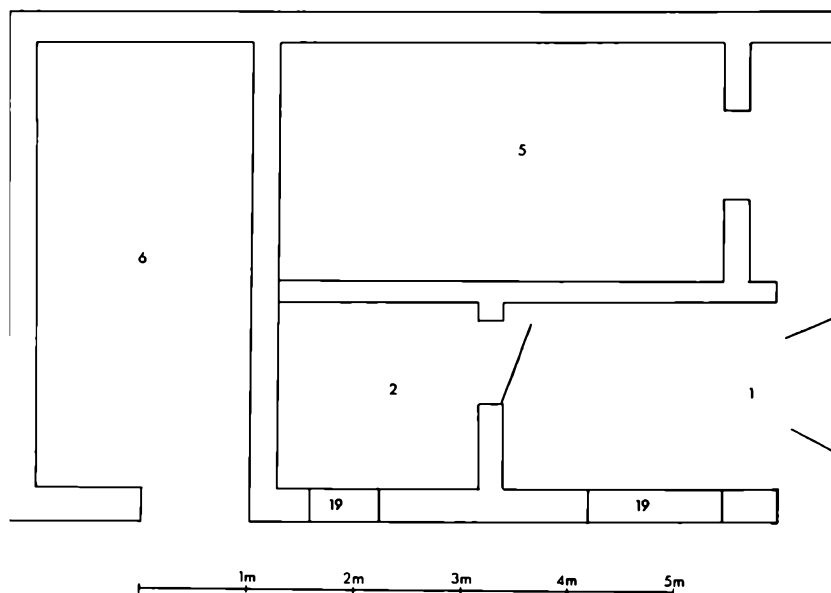
I N-S længen lå udhusrummene, som knyttede sig til jordlodden. Ad halvdøren mod øst midt i længen kom man ind i stalden. I båsen til venstre stod fåret, mens koen havde plads i båsen til højre. I baggrunden fandtes en lem til fodring af koen, når den var på stald om vinteren. Lemmen førte ud til tærskeloen (fig. 17). Her ser vi til venstre ind i laden, hvor kornet blev opbevaret før tærskningen. - Længst mod nord i længen lå antagelig tørverummet, der oprindeligt kun var på et fag. Det nordligste fag ud mod Østergade er en senere tilføjelse.

På den omtalte ejendom ligger udhusrummene i en sidelænge. Det samme gælder udhusrummene på museets ejendom Hovedgaden 49. Denne placering er dog ikke nogen fast regel. I en synsforretning fra 1792 beskrives et hus i Gilleleje på 7 fag, hvoraf de to østligste var indrettet til stald²⁵.

Som tidligere nævnt opmålte Carl Petersen i 1945 ejendommen Østergade 34, der skulle rives ned. På fig. 18 ses en tegning af stuelængens indretning. Huset lå Ø-V med nordsiden ud mod Østergade. Den østlige del blev allerede nedrevet omkring 1920, men Carl Petersen huskede, hvordan længen oprindeligt havde været indrettet (se dog note ²⁶).

Går vi ind i forstuen ad døren mod syd, ligger køkkenet lige fremme. I 1945 fandtes en 18 tommers lukket skorsten i rummets sydøstlige hjørne, men oprindeligt har huset haft åben skorsten, idet Carl Petersen nævner, at en sådan faldt sammen i 1897. Bag skorstenen er på Carl Petersens skitse (se note²⁶) indtegnet en udragende bageovn, der antagelig blev fjernet samtidig med den lukkede skorstens opførelse, idet bageovnen ved denne lejlighed mistede sit aftræk. - Forstuen var Ø-V 2 fag lang og har sikkert også været anvendt som en art køkkenrum. Længst mod vest i forstuen fandtes en dør ind til spisekammeret på 1 fag. Både spisekammer og køkken havde et vindue mod syd.

Fra det lille køkkenrum med skorstenen var en dør mod vest ind til et snedkerværksted på 2 fag. Længst mod vest fandtes et tørverum på 1 fag. (se fig. 1). Til højre i forstuen førte en dør med smedede bukke-

homshængsler ind i opholdsstuen, et rum på 3 fag med lige så mange vinduer mod syd. I nordvæggen sad kun et vindue længst mod vest. Under dette stod en slagbænk med et bord foran. I hjørnet for enden af slagbænken og bordet er på Carl Petersens tegninger angivet et felt, der må være en bænk, som ikke omtales i beskrivelsen. Mod nordøst i stuen stod en himmelseng. I det sydøstlige hjørne fandtes en dragkiste og et standur, mod sydvest en gåsebænk og et bord. Sidstnævnte er på skitsen angivet som ovalt og placeret for enden af bænken. Tillige findes i sydvesthjørnet indtegnet et skråskab, der står på gåsebænken. Skabet er ikke omtalt i beskrivelsen eller påført opmålingen. Indenfor døren til venstre findes en ovn, der benævnes bilægger. Det er dog uklart, hvordan man har båret sig ad med at fyre fra det tilstødende køkken, for her er angivet en lukket skorsten (se s. 103). Snarere har der været tale om en vindovn (se note²³). Over ovnen sad i loftsbjælkerne nogle klamper, hvorpå var lagt pinde til tør-ring af fiskegarn.

Møblerne i stuen repræsenterer alle typer, som var almindelige på landet i 1800-tallet, måske lige det ovale bord undtaget. Stuens vigtigste hjørne lå i nordvest, hvor bordet og siddemøblerne sandsynligvis dannede rammen om de daglige måltider m.m. Denne place-

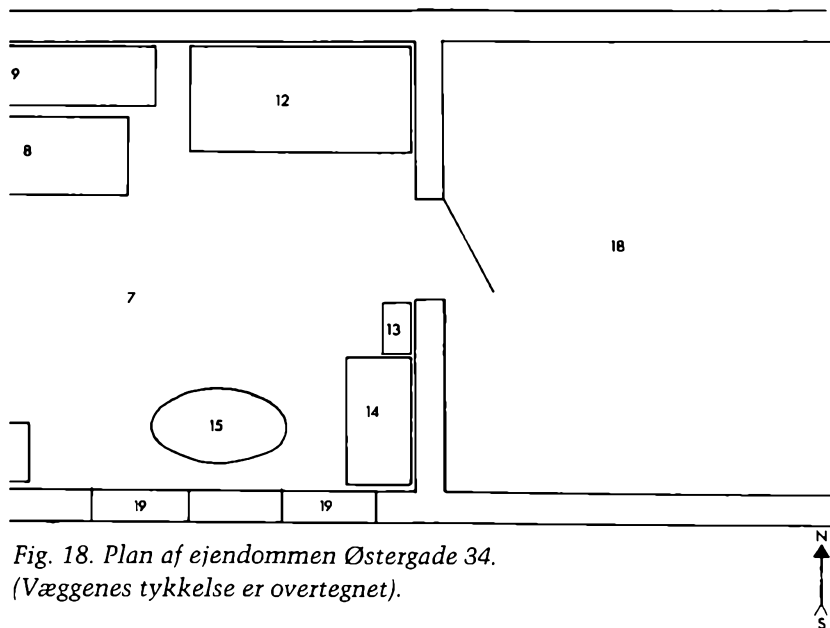

Fig. 18. Plan af ejendommen Østergade 34.
(Væggenes tykkelse er overtegnet).

1: Forstue og køkken

2: Spisekammer

3: Køkken

4: Lukket skorsten

5: Snedkerværksted

6: Tørverum

7: Dagligstue

8: Bord

9: Slagbænk

10: Antagelig bænk

11: Sandsynligvis vindovn

12: Himmelseng

13: Standur

14: Dragkiste

15: Ovalt bord

16: Gåsebænk

17: Skråskab

18: Øverstestue

19: Vinduer

ring er overraskende, for som tidligere nævnt plejede man på landet altid at stille langbordet mod syd ved vinduesvæggen, hvor det kraftigste lys faldt ind. Forklaringen kan være, at beboerne via nordvinduet ville følge med i, hvad der foregik til strandsiden.

Fra opholdsstuen var der mod øst adgang til øverstestuen. Carl Petersen nævner, at dette rum var på 2 til 3 fag. Grunden til den unøjagtige beskrivelse kan være, at rummet delvist var nedrevet på undersøgelsestidspunktet. På opmålingen er der kun angivet 2 fag øst for opholdsstuen og ingen møbler i rummet. Når Carl Petersen derfor nævner, at der i øverstestuen fandtes klædeskabe og klædekister, og der på skitser er indtegnet en lågkiste og konturerne af andre

lignende møbler, må det bygge på hukommelsen fra tidligere besøg i huset. Det nævnes, at øverstestuen kun blev brugt ved festlige lejligheder.

Dette billede kan suppleres med H.C. Terslins beskrivelse af øverstestuerne i Gilleleje: »Her var få møbler, således en klædeskiste, ofte et større klædeskab, en vingestol og træsoffe, på væggen bibelske billeder i olietryk, måske også et ligvers med bogstaver malede med farvelade. Her kom man kun ved festlige lejligheder«²⁷.

Den tidligste ejer, Carl Petersen har kendskab til på ejendommen, er Per Snedker, hvis svigersøn Chr. Pedersen (Chr. Skomager) senere boede der til sin død. Dennes søn Bekker Pedersen havde huset nogle år, men solgte det til sin svoger Carl Petersen. Disse oplysninger stammer fra 1945, d.v.s. at Per Snedker antagelig har haft ejendommen henimod slutningen af 1800-tallet, men desværre kan navnet ikke lokaliseres i folketællingerne.

Takket være sogneprotokollen, der er blevet til mellem 1806 og 1831, kan vi via matrikelnummeret få oplysninger om brugerne i begyndelsen af 1800-årene²⁸. Her nævnes en Peder Svendsen, der i folketællingerne 1834, 1840, 1850 kaldes snedker. I 1850 var Peder Svendsen 41 år, men hvorledes han er i familie med Per Snedker, må indtil videre stå hen. Det er uden tvivl Peder Svendsens fader Svend Pedersen, der har opført ejendommen Østergade 34. I sogneprotokollen er Svend Pedersen den tidligste fæster af ejendommen matr. nr. 86, der ikke havde jordtilliggende. I folketællingen 1801 benævnes Svend Pedersen snedker, men har på dette tidspunkt ikke beboet huset Østergade 34, som mangler på det ældste kort fra 1809. At dømme efter sogneprotokollen har Svend Pedersen opført stuehuset på matr.nr. 86 engang i perioden 1806-31 og straks indrettet det snedkerværksted, som Carl Petersen har med på sin plan fra 1945.

Det var en håndværker, som byggede huset Østergade 34 med dagligt opholdsrum og øverstestue. Men det har næppe været håndværket alene, der var årsagen til velstanden. I folketællingen 1787 beskrives Svend Pedersen som 55 årig strandfoged og hartkornshusmand. Disse beskæftigelser har sikkert givet en god skilling på kistebunden.

Men også museets ejendom på Hovedgaden 49 er et vidnesbyrd om velstående håndværksfolk, der havde råd til at gøre lidt mere ud af boligen end de fleste. I huset findes ovenfor det daglige opholdsrum

en 2 fags øverstestue, der er en senere tilføjelse. Udbygningen skete engang i 1800-tallet, hvor huset i flere generationer var beboet af smede²⁹.

I de omtalte eksempler afviger boligens indretning ikke fra det, vi ellers kender på landet. Østergade 34 havde oprindelig stue og øverstestue samt åben skorsten. I Østergade 10 fandtes opholdsstue med bagvedliggende sengekammer og fadebur. Denne måde at indrette sig på blev benyttet både hos mindre gårdmænd og mere velhavende husmænd inde i landet. Går vi længere tilbage i tiden, viser nogle skifter fra Gilleleje, at den daglige opholdsstue kunne være udstyret med lidt finere møbler og ret kostbare tekstiler, som ellers kun forekom hos mere velhavende bønder. Peder Ibsen, der både drev fiskeri og landbrug (se s. 42) døde i 1713. I skiftet nævnes følgende inventar i dagligstuen: 1 bord, 1 kistebænk, 1 bænk, 1 slagbænk, 2 skrin, 2 lange bagstole³⁰, 1 drejet dito, 1 høj stol³¹, 1 gl. læderstol, 1 mangelfiel og holt³², 1 garnvinde og en jernkakkelovn. Til sidst nævnes 1 gl. bænkedyne, 1 do, 1 grøn bænkedyne, 1 gul do., 1 gul agedyne, 1 flamsk bænkedyne, 1 rød agedyne, 1 randet do., 1 par syde hynder, 1 grå pude, 1 gl. sengetæppe, 1 gult bordtæppe og 1 grønt do.³³. Tekstilerne har sandsynligvis udsmykket stuens bord, bænke og stole.

Aftægt

Vi har tidligere hørt, hvorledes man i huset Østergade 10 havde et dagligt opholdsrum til fæsteren og en aftægtsstue, hvor den ældre generation kunne bo. Dette var een måde at indrette sig på. Drejede det sig om et mindre hus, måtte man ved aftægtens begyndelse bygge til, og her blev de(n) ældre undertiden boende i den gamle stue, mens de yngre flyttede ind i den nye. Dette fremgår af huset Fabersvej 10. Her ligger bygningerne vinkelret på hinanden (se fig. 7 og 19) af hensyn til den smalle grund og sammen med forskellig bredde og loftshøjde mod øst, vest og nord er det tegn på, at anlægget gradvist er blevet til. Årsagen hertil skal søges i generationsskiftet med følgende aftægt, der i dette som i mange andre tilfælde var bestemmende for ejendommens vækst. H.C. Terslin nævner 1944³⁴, at disse tilbygninger er med til at skabe det krogede forløb, der dengang som nu præger byens stræder.

Lad os vende tilbage til Fabersvej 10. Som nævnt s. 97 blev Ellen Hansdatter tidligt enke, men først i en alder af 66 år gik hun 1856 på

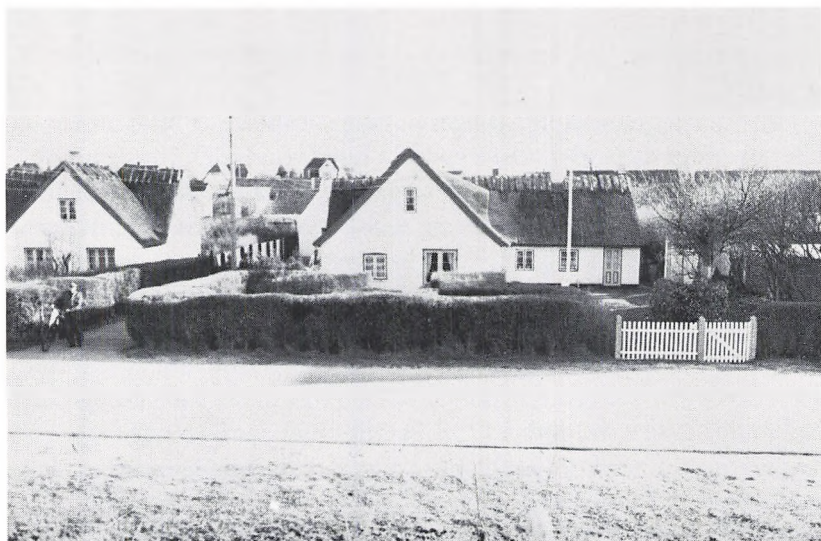

Fig. 19. Ejendommen Fabersvej 10 set fra nord. Foto: Julius Jørgensen.

aftægt. På dette tidspunkt må de vestligste 4 fag være bygget. I folketællingen 1855 nævnes udover Ellen Hansdatter sønnen og fiskeren Peter Kristensen på 29 og dennes kone Ane Andreasdatter, der var 26 år gammel. I 1857 kom et nyt familiemedlem til, Martine Christine Christensen. Ellen Hansdatter blev boende i sin gamle stue, mens søn og svigerdatter flyttede ind i den nye bolig mod vest³⁵. I den oprettede aftægtskontrakt³⁶ hedder det i punkt 1) at Ellen forbeholder sig 3 fag beboelseslejlighed samt fri afbenyttelse af fyrstedet og brønden, d.v.s. at aftægtskonen og den unge familie anvendte samme fyrsted. Dette passer med de spor efter indfyringsåbninger, der kunne konstateres i den åbne skorstens vestlige og østlige væg (se s. 95). Ellen Hansdatter og Peter Kristensen havde bilæggerovne i deres stuer. Disse blev fyret fra skorstensrummet, men herudover havde begge parter ret til at lave mad på ildstedsbænken (fyrstedet). I køkkenet foran skorstenen har der derfor oprindelig været en dør mod vest ind til det unge par.

Endvidere forpligtede Peter Kristensen sig årligt til at levere sin moder 2 læs forsvarlig tørv og een tønde gode kartofler. I det daglige har de sikkert ikke taget bestemmelserne så nøje, men opstod der

uoverensstemmelser mellem parterne, var det rart at have en kontrakt, der sort på hvidt afgjorde striden.

I aftægtskontraktens punkt 3) hedder det, at »når formeldte mit fæste i sin tid overgår til ejendom, påhviler bemeldte min søn de byrder og forpligtigelser, og erholder de rettigheder, som dermed er forbunden«. Dette føres ud i livet 1860, hvor fæstehuset købes til ejendom³⁷ og 1862 afhænder Ellen Hansdatter definitivt huset til Peter Kristensen³⁸.

Folketællingen 1880 nævner Peter Kristensen, Ane Andreasdatter og Ellen Hansen (Hansdatter), men i mellemtiden er Martine Christine blevet gift, for som sidste medlem i husstanden optræder fisker Martin Hansen 27 år. Vielsen fandt sted 28. april 1877³⁹ og samme år blev den N-S gående længe opført. En ny generation krævede sin egen bolig. - 4 år senere døde Ellen Hansdatter 90 år gammel. Hendes stue blev dog ikke moderniseret, men brugt som pulterrum og fik lov at stå til foråret 1978, hvor den nuværende ejer ønskede at indrette en bolig med moderne bekvemmeligheder. Nye tider kræver nye skikke, men hvem tænker på, at denne ejendom på Fabersvej oprindeligt kun var på 4 fag, og at datidens alderdomsforsorg med aftægt er årsagen til husets udbygning.

AFSLUTNING

Byggeskik og boligindretning i det gamle Gilleleje kan ikke studeres isoleret. Vi har set flere eksempler på, hvorledes skik og brug hos fiskerbefolkningen i virkeligheden indgår i større kultursammenhænge. Ofte skal vi uden for landets grænser for at finde oprindelsen til en bestemt detalje. Bilæggerprincippet er et eksempel på den stærke kulturelle påvirkning fra Tyskland.

Sidebåndskonstruktionen og de glammede bjælker er derimod relikter d.v.s. ældre kulturelementer, som levede videre i Nordsjælland. Den nye teknik med tapning, der stammede fra Tyskland, nåede ikke at vinde indpas over hele Sjælland, før man ophørte med bygning af bindingsværkshuse. Også her må tages hensyn til europæiske strømninger, hvis vi ønsker at forstå de lokale kulturvariationer i Østdanmark.

Når først en nyhed var blevet tradition, skulle der sikkert meget til at ændre forholdene. I et fiskersamfund som Gilleleje herskede

antagelig en høj grad af social kontrol. Hvem havde lyst til at skille sig ud, hvis det medførte ubehageligheder fra ens omgivelser?

Traditionen var en naturlig ting. Man indrettede sig som forældre og bedsteforældre havde gjort. Når generationerne som i Gilleleje levede tæt sammen, var det vanskeligt for de unge at ændre skik og brug. Det kunne på denne baggrund være interessant at få undersøgt, hvornår urbaniseringen mere præcist trængte igennem i fiskerhjemmene. Her er sommergæsternes ankomst i slutningen af forrige århundrede sikkert en vigtig ting. Jeg håber, der engang kan blive lejlighed til at undersøge de ændringer i byggeskik og boligindretning, der også i Gilleleje blev et resultat af urbaniseringen i slutningen af forrige århundrede.

NOTER

- ¹ Gilleleje arkiv 1977/1694.
- ² Landsarkivet for Sjælland: Brandtaksationsprotokol for Kronborg amt 1800-1817.
- ³ Danske Magazin 3. rk., bind V s. 197.
- ⁴ Grit Lerche: Sidebåndskonstruktioner, Kbhvn. 1966, s. 32. Kan kun lånes på Københavns universitets Specialebibliotek.
- ⁵ Se foregående note s. 76 ff.
- ⁶ Bjarne Stoklund: Bondegård og Byggeskik, D.H.F.'s håndbogsserie, Kbhvn. 1969, s. 32.
- ⁷ Se note⁴, s. 97.
- ⁸ Landsarkivet for Sjælland: Brandtaksationsprotokol for Kronborg amt 1800-1817.
- ⁹ Fæstebrev for Chresten Ibsen 1817, Gilleleje arkiv 1977/120.
- ¹⁰ Denne beskrivelse bygger på en gennemgang af huset, som jeg selv foretog i foråret 1978 under bygningens modernisering.
- ¹¹ Se note 6, s. 65 ff.
- ¹² Søren Frandsen: Det sjællandske stuehus før o. 1750, Kbhvn. 1976, s. 70. Kan kun lånes på Københavns universitets Specialebibliotek.
- ¹³ A. Steensberg: Den danske Bondegård, 2. udg. 1974, s. 106.
- ¹⁴ Rigsarkivet: Amtsregnskaber for Kronborg Amt, ekstraskatter 1677.
- ¹⁵ Folketællingen 1834, afskrift i Gilleleje arkiv.
- ¹⁶ Gilleleje kirkebog, afskrift i Gilleleje arkiv.
- ¹⁷ H.C. Terslin: Et nordsjællandsk fiskerleje og fiskeriet i Nordsjælland, i Fra Frederiksborg amt 1944, s. 65.
- ¹⁸ Landsarkivet for Sjælland: Kronborg amtstues Skifteprotokol 1714-21, folio 115 a.
- ¹⁹ Sofalignende møbel af træ.
- ²⁰ Axel Steensberg: Danske Bondemøbler, Kbhvn. 1973, s. 231.
- ²¹ Folketællingen 1801, afskrift i Gilleleje arkiv.

- ²² Kopi af fæstebrev fra 1833. Gilleleje arkiv 1979/1.
- ²³ I modsætning til bilæggerovnen fyres vindovnen fra det lokale, hvori den står. Røgen ledes via et rør ud i en lukket skorsten.
- ²⁴ Se note¹², s. 136 ff.
- ²⁵ Landsarkivet for Sjælland: Kronborg Rytterdistrikt (Birk), Skøde og Panteprotokol 1788-1800, s. 130. Afskrift i Gilleleje arkiv 1977/2448.
- ²⁶ Ud over beskrivelsen har Carl Petersen efterladt en *opmåling* af den bevarede del af stuehuset, således som det så ud i 1945. Hertil kommer en *skitse*, hvor der ydermere er påført detaljer, som må være hentet fra hukommelsen. Skitsen er ikke altid i overensstemmelse med opmålingen. På tegningen fig. 22 har jeg sammenarbejdet de troværdige oplysninger fra begge planer.
- ²⁷ H.C. Terslin: Et nordsjællandsk fiskerleje og fiskeriet i Nordsjælland, i Fra Frederiksborg amt 1944, s. 67.
- ²⁸ Matrikelsarkivet: Sogneprotokollen for perioden 1806-1831.
- ²⁹ Vejledning til Gilleleje Museums samlinger, 1978 s. 19 ff.
- ³⁰ Bagstol: Ældre betegnelse for stol med rygstød.
- ³¹ Høj stol: Stol med højt barokagtigt rygstød.
- ³² Mangelfiel og holt: Manglebræt og den runde stok, hvorom tøjet blev lagt under rulningen.
- ³³ Landsarkivet for Sjælland: Skifteprotokol for Kronborg Amtstue 1712-21, folio 104b.
- ³⁴ H.C. Terslin: Et nordsjællandsk fiskerleje og fiskeriet i Nordsjælland, i Fra Frederiksborg amt 1944, s. 63.
- ³⁵ Oplyst af Asta Hansen, der i dag bor i husets vestligste del. Peder Christensen var Asta Hansens morfar.
- ³⁶ Gilleleje arkiv 1977/73.
- ³⁷ Købekontrakt i Gilleleje arkiv 1977/121.
- ³⁸ Gilleleje arkiv 1977/78.
- ³⁹ Landsarkivet for Sjælland: Gilleleje sogns kirkebog.

Barndom og leg i »det gamle Gilleleje«

AF EDITH BÆK CARLSEN

En gang var Gilleleje en lille by med mange åbne pladser, som vi brugte til leg. Der var »plantagen« ved strandvejen, det var en lille beplantning med nåletræer mellem klitten og vejen. Der samledes drenge og piger og legede »røvere og soldater«. Lidt længere øst på lå pladsen ved cementfabrikken. Det var en yndet sport for drengene at kravle igennem cementrørene, mens pigerne fulgte med så godt de kunne. Men en dag fejlbedømte en dreng rørets vidde og sin egen tykkelse og sad uhjælpeligt fast i røret. Så måtte der hentes hjælp i cementfabrikken, og der kom en mand ud og knurrede lidt, mens han bankede røret i stykker, og drengen sprang op.

Når foråret begyndte ved påsketid, havde drengene meget travlt på den såkaldte askeonsdag, dagen før skærtorsdag. Så samledes de henad aften og løb med stiger gennem byen og forsøgte at få pigerne op på dem, mens de sang: »så rider vi til Bloksbjerg din hovmær« (formentlig heks). De drenge, der ikke bar stiger, løb og slog kryds på dørene med kridt. Det foregik under megen hujen og hvin fra pigerne, og den leg blev i min barndom snart strengt forbudt.

Påskedag trillede vi påskeæg på strandbakkene. Vores mor eller andre i familien havde farvet æg i løgskaller, kaffegrums og gærde-mos. Æggene var hårdkogte, for det drejede sig om, at de kunne holde længst muligt til at trille det lange stykke fra toppen af bakken og ned mod stranden.

Snart begyndte forårslegene i skolen. Pigerne hinkede, sjippede og spillede med nipsenåle, som vi medførte i små fine nålepuder, mens nogle stak nålene i siden af tændstikæsker.

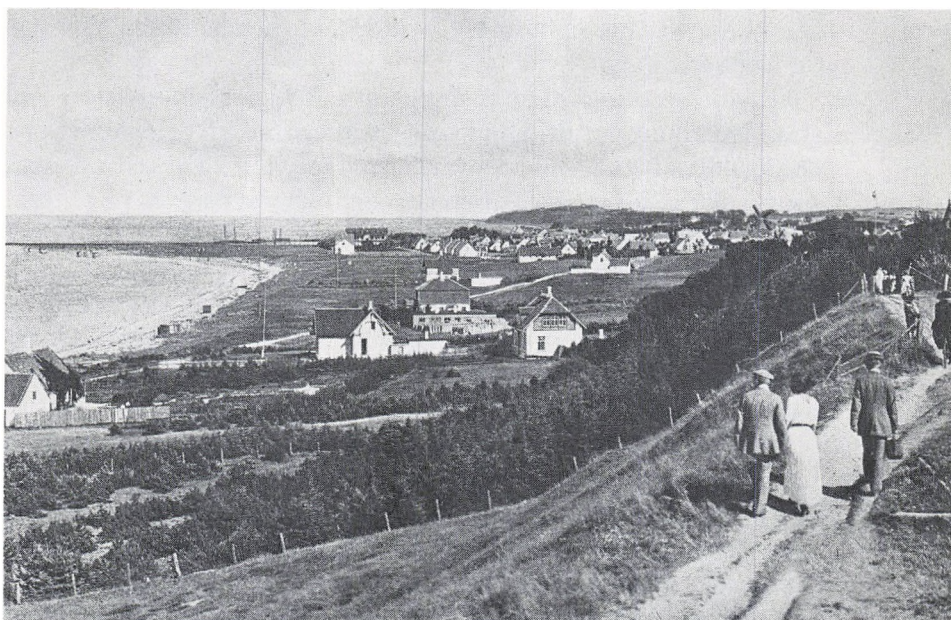
Drengene spillede klink eller »ruslede« som de kaldte det. De spillede med 1 og 2 ører, som de kastede mod en streg eller en mur.

Den, der kom nærmest, skulle samle alle mønterne op, og så hed det: »Plat eller Krone«, og dem med kronen var gevinst.

Drengene spillede også »Pind«. Det foregik på den måde, at de delte sig i 2 hold og lagde en lille pind mellem 2 mursten på højkant. Dernæst skulle en af drengene med en længere pind vippe den lille pind af og slynge den op mod et tegnet mål, og det hold, der kom nærmest, havde vundet.

Både drenge og piger spillede med lerkugler. Der blev lavet et lille hul i jorden. Så stod man et lille stykke fra og forsøgte at kaste kuglen i hul, og den, der kom nærmest, måtte med pegefingeren prøve at få de andre kugler i hul, for så var de vundet.

Enkelte var i besiddelse af en fin glaskugle, som vi gjorde meget for at erhverve. Penge til luksus, som indkøb af en sådan ville være, var ikke til at fremskaffe. Og da jeg en dag prøvede at bytte mig en glaskugle til hos en dreng, forlangte han et kys eller 200 lerkugler. Jeg opgav at få glaskuglen.

Før i tiden havde Gilleleje flere åbne pladser til leg end i dag. Postkort fra århundredets begyndelse. (Gilleleje Arkiv B. 2241).

Vi legede også forskellige »tagfatlege« og sanglege i skolefrikvartene blandt andet »Sejle over det røde hav«. Nogle drenge stillede sig i 2 rækker overfor hinanden. Alle holdt den overfor i hænderne, og så skulle andre drenge fange en pige og anbringe hende på drengenes arme før sangens sidste vers. Og så sang vi:

*»Der kom en mand fra det røde hav
hej sikkelej sikkelatus,
hvad vil den mand fra det røde hav,
hej o.s.v.
han vil ha' vor ældste datter
hej o.s.v.
og hvad vil han med vor ældste datter
hej o.s.v.
han vil gifte sig med hende
hej sikkelej sikkelatus
så sejlede de over det røde hav
hej o.s.v.«*

Pigen på drengenes arme blev demæst vippet over det røde hav. Det kunne jo være en farlig leg, hvis de tabte hende, og den blev derfor forbudt.

Penge til legetøj brugte man nødtigt i »det gamle Gilleleje«. Ved stranden kunne der altid findes noget at lege med. Nogle samlede på de såkaldte »lykkesten«, det var en sten med hul i. Disse bandt man snor i, så var det et får eller en ko, som blev sat på græs på klitten. Nogle kunne flette storke af marehalmens blade, andre kunne skære fløjter af pil eller hyldetræ.

Når forårets strandknopper sprang ud, flettede vi kranse af dem og satte på hovedet. Ellers var det dejligt at løbe til Gilbjerg hoved for at plukke gule kodriver samt til Nakkehoved og plukke nikkende kobjælder tillige med anemoner i Fabers have.

Børn fra fiskerhjem blev hurtigt vænnet til at hjælpe med ordning af fiskeredskaberne. Om vinteren var det kroge, der skulle splittes op¹ og om sommeren garn, som skulle renses og bødes. Selv mindre børn kunne hurtigt lære at »fylde nåle«, som det hed at vinde garn på bødenålen. Drengene var ikke så gamle, før de selv begyndte at fiske. Det gik de op i med liv og sjæl og var lige ved at glemme skolepligterne. Drengene havde det sikkert også morsomt, når de fra jollen kravlede ind i en »hule« i molehovedet og hyggede sig der.

*Børn i Gilleleje Skole 1922. Foto: H. Hansen.
(Gilleleje Arkiv B. 2227).*

I efterårsferien, den såkaldte »kartoffelferie«, var de fleste drenge ude på gårdene i omegnen for at tage kartofler op. Herved tjente de penge til deres eget tøj.

For pigerne gik megen tid med at lege med dukker. En kludedukke lavet af mor eller bedstemor havde vi alle, men ønsket om flere dukker var stadigt brændende. Men vi hjalp os, så godt vi kunne. En lille træskammel blev sat på højkant og viklet ind i tøjrester, og så var det en dukke. Men da jeg en dag fik en ledededukke, der kunne lukke øjne og sige lidt, blev det endnu bedre at lege med dukker.

Efterhånden fik vi så mange dukker, at vi holdt skole samt tog ud at rejse med dem. Vi forstod allerede dengang »at kan man ikke rejse til Levanten, så må man rejse på grøftekanten«. Vi anbragte os et dejligt sted med vores dukkebørn, og lod fantasien klare resten. Vi havde mange dejlige rejser med dem. Vi lavede påklædningsdukker af stift papir, som blev udstyret med en masse dejligt tøj, som vi tegnede og farvede. En lille dukkestue med hjemmelavede møbler af cigarkassetræ og et lille fint kaffestel havde vi også.

*Olga Carlsen (f. 1906) med en meget smuk dukke.
Fotografi fra 1915 af H.C. Terslin. Olga Carlsens far var skipper
Carl Frithiof Carlsen. (Gilleleje Arkiv).*

Vi legede også købmandsforretning i haven. Fiskekasser hentede vi til disk, mens sand blev fyldt i poser, som mor gemte til os. Vi havde nu kaffe, mel, sukker og andet til salg. Vi handlede også med røgede sild. De bestod af tjørnegrene, hvor bladene var taget af; tornene forestillede sildeben. Strandsten og enkelte mursten var ost. Forretningen gik godt, der var jo ingen supermarkeder til at ødelægge vor butik.

Når det blev for ensformigt med købmandslegen, havde vi en hatteforretning, som vi morede os meget med. Vi fik gamle damehatter af mor og andre. Hattene pyntede vi med blomster fra haven, hvortil kom vilde blomster. Resultatet blev nogle meget sjældne og fine damehatter.

Ved havnen og stejlebakken, hvor de mange joller og hyttefæde var trukket op, legede vi skjul eller »gemme«, som vi kaldte det. Legen begyndte med, at der skulle vælges en til at stå. Derfor stillede vi os i en rundkreds og talte ud efter en remse f.eks.:

*»Elle melle mig fortælle
skibet går til Åbenrå
køber for en skilling skrå
deler den i syv dele
1, 2, 3, 4, 5, 6, 7
ræven er en hønsetyv
fra hans næse til hans mund
vejer firsindstyve pund
Ole vip Ole vap
Ole snustobak«.*

Den, der stod, skulle tælle til eksempelvis 100 og dernæst finde de andre. For os gjaldt det derimod om at komme først hen til tællestedet og råbe »1, 2, 3 krone for mig«. Den, der ikke nåede det, men blev fundet, skulle stå næste gang.

Der var drenge, der var i besiddelse af stylter eller trillebånd, som pigerne kunne være heldige at låne. Nogle gange kappedes vi med drengene om at hoppe på stylter og løbe rundt med trillebånd.

Vi havde næsten allesammen hjemmelavede slæder, som kørte meget hurtigere ned ad strandbakkerne end de kælke, som kunne købes.

Der blev også løbet på skøjter på havnen.

Når isen brød op, var det drengenes store fornøjelse at »gødre« på

isflagerne, d.v.s. hoppe fra den ene flage til den anden. Jo mindre flagerne blev, des mere spændende var det.

Når vi som halvvoksne børn kom til selskab hos hinanden, legede vi »ordsprogsleg«. Den ene halvdel af selskabet klædte sig ud i gammelt tøj, og resten skulle dernæst gætte det ordsprog, de illustrerede. Jeg husker f.eks. ordsproget »Som Herren er, så følger og hans svende« eller »Kærlighed og rød næse kan ikke skjules«. Der var også mange morsomme pantelege og sanglege ved disse sammenkomster.

Som alle børn efterlignede vi de voksne i legen »far, mor og børn«. Den gik der megen tid med.

Snart sluttede barndom og leg, og vi skulle selv blive rigtig voksne.

NOTE

- ¹ Krogene skulle redes ud og sættes på en splitte af træ.

Træk af Gribskovbanens og Hornbækbanens historie

AF VERNER ERIK JOHANSEN

Pens. lokomotivfører Chr. Larsen, der i sommeren 1919 begyndte sin livsgerning som jernbanemand ved Gribskovbanen i Gilleleje, beretter her lidt om forholdene ved jernbanen for 60 år siden:

Jeg blev udlært maskinarbejder hos Hans Hviids maskinfabrik i Hillerød, der dengang udførte alle større reparationer på Gribskovbanens lokomotiver, bl.a. indsættelse af kobberfyrboxe m.m. Efter at læretiden var forbi, var der ikke mere arbejde til mig. Derefter var jeg en kort tid på Nordstens fabrik, hvilket ikke havde min interesse.

Ved et tilfælde hørte jeg, at Gribskovbanen havde brug for en fyrbøder. Jeg henvendte mig på banens hovedkontor i Hillerød, søgte stillingen og fik den. Først på sommeren 1919 drog jeg til Gilleleje og meldte mig hos lokomotivformand Mortensen, en meget stout og myndig mand, der tillige var venlig af væsen. Bygninger og remise på Gilleleje station var helt nye. Remisen kunne rumme 4 loko, et mindre værksted, opholdsstue, et lille kontor, ligesom der var et vandtårn, hvortil vandet blev pumpet op af en såkaldt »gasmotor«, der fik sit brændstof via en direkte ledning fra det daværende Gilleleje gasværk. Kulgården lå et kort stykke fra remisen, men foran denne. Banens loko var små tre-koblede tendermaskiner.

Lokoførerne var Carl Peter Hansen, L. Jensen og J. Christiansen. Fyrbødere var H. Nielsen, Hans Peter Henriksen og H.P.A. Nielsen samt pudser Jens Lykke - alle underlagt lokoformand Mortensen. Stationsforstander Bacher og assistent Jensen, overportør Jensen samt portørerne Madsen og E. Jensen udgjorde stationens personale. I togtjenesten var togførerne A.P. Petersen og Ludvig Petersen.

Jeg faldt hurtigt til blandt kollegaerne, både førerne og fyrbødere var meget gemytlige og hjælpsomme. Der var meget at køre med.

Alle tog medførte godsvogne, så det kunne tage sin tid at komme over strækningen. Og man bliver aldrig ked af turen gennem skoven. Gribskov er så smuk, og lyset falder jo aldrig ens. Det var en dejlig tid, men en dag fik jeg en indkaldelsesordre for at aftjene min værnepligt, og da jeg atter blev hjemsendt, var der ikke arbejde til mig på G.D.S.¹.

En venlig sjæl fortalte mig, at der muligvis kunne bruges en fyrbøder på Hornbækbanen i Helsingør. Jeg kom afsted i en fart og opsøgte lokoformand Mikkelsen i remisen på Grønnehave og fik arbejde. Hornbækbanen havde dengang 5 loko, alle køreklare og velholdte. Der var den lille nr. 1, banens mest benyttede på grund af et lavt kulforbrug. Nr. 3 var en af D.S.B.'s gamle P. loko fra Thybanen, nr. 4 derimod en stor tre-koblet kraftig maskine, en rigtig kulsluger, sagde man. Nr. 5 og 6 var de nyeste maskiner, der blev meget benyttet i den daglige drift.

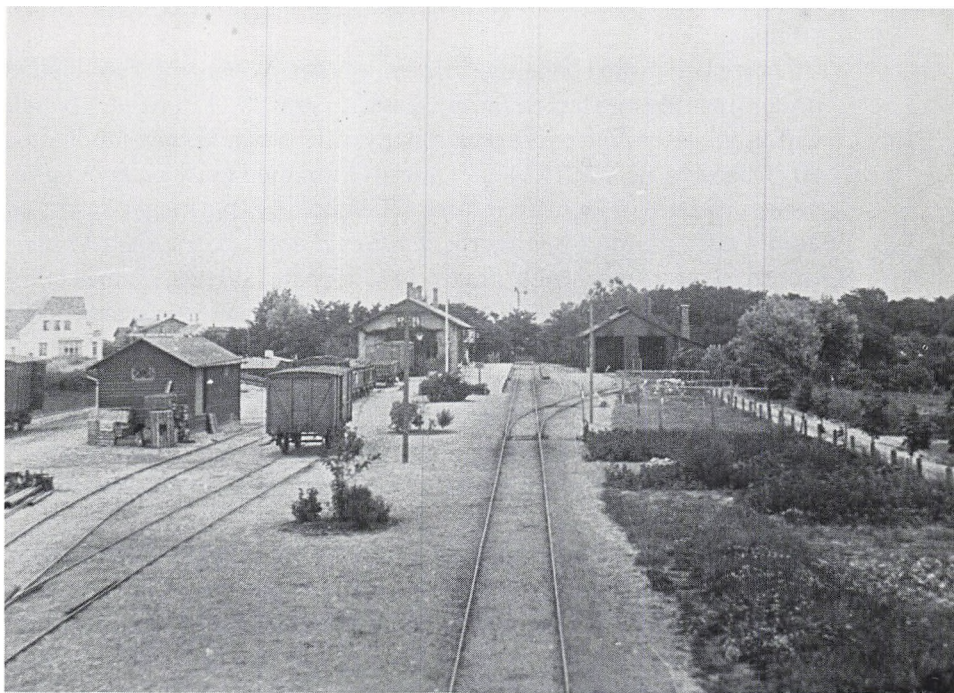
Gilleleje station omkring 1908.

Fra Hornbækbanen husker jeg lokoførerne S.A. Larsen, Chr. Hansen, Oskar Jensen og Vaser Nielsen. Fyrbøderne var K. Petersen, E. Jensen, V. Petersen, Quistgård, S. Bjørnsten og H. Hansen. Af pudse-
re var der Chr. Jensen, Rasmussen og S. Petersen.

Hornbækbanen havde dengang kulgård og vandkran i Gilleleje. Her holdt hver nat 1 eller 2 loko klar til at fremføre to tidlige tog til Helsingør. En fyrmand, der ankom med sidste aftentog fra Grønnehave, passede maskinerne for natten. Lokopersonalet overnattede i et værelse på 1. sal i stationsbygningen. Men der var meget lidt samarbejde mellem de to baner i Gilleleje.

Banen mellem Helsingør og Gilleleje er en smuk strækning at befare, men den har mange lange stigninger, så skulle køretiden overholdes, måtte man være meget forsigtig og passe fyring og injektor uhyre nøje, så der til stadighed var et passende damptryk.

Hornbækbanens driftsbestyrer Schwensen var meget aktiv for sin

Gilleleje station og remise omkring 1908.

bane. Han gjorde alt for at skaffe noget at befordre. Schwensen var virkelig fuld af initiativ og virkelyst og dertil en meget flink og venlig mand over for personalet.

En stegende varm sommersøndag hen mod aften kom vi til Helsingør med et stort tog helt fyldt med rejsende. Schwensen modtog os ved perronen, og spurgte om vi ikke meget hurtigt kunne »omløbe« og straks efter fortsatte til Hombæk, hvor masser af rejsende ventede. Det kunne vi. Og da vi atter kom tilbage, var Schwensen igen til stede, medbringende en hel kasse øl til personalet.

Da sommerens travle tid var slut på banen, var der ikke mere brug for mig. Atter måtte jeg høre efter arbejde på Gribskovbanen, og nu var der lykkeligvis brug for hjælp, denne gang i Helsingør, hvor jeg meldte mig hos lokoformand Sylvest, der var leder af remisen og personalet. J. Petersen var lokofører, mens P.J. Larsen og J.J. Petersen arbejdede som fyrbødere. I Hillerød var der af lokopersonale kun stationeret 1 fører og 1 fyrbøder. Fra Helsingør station husker jeg portørerne Larsen og Jørgensen samt togførerne N.P. Nielsen og L. Christiansen.

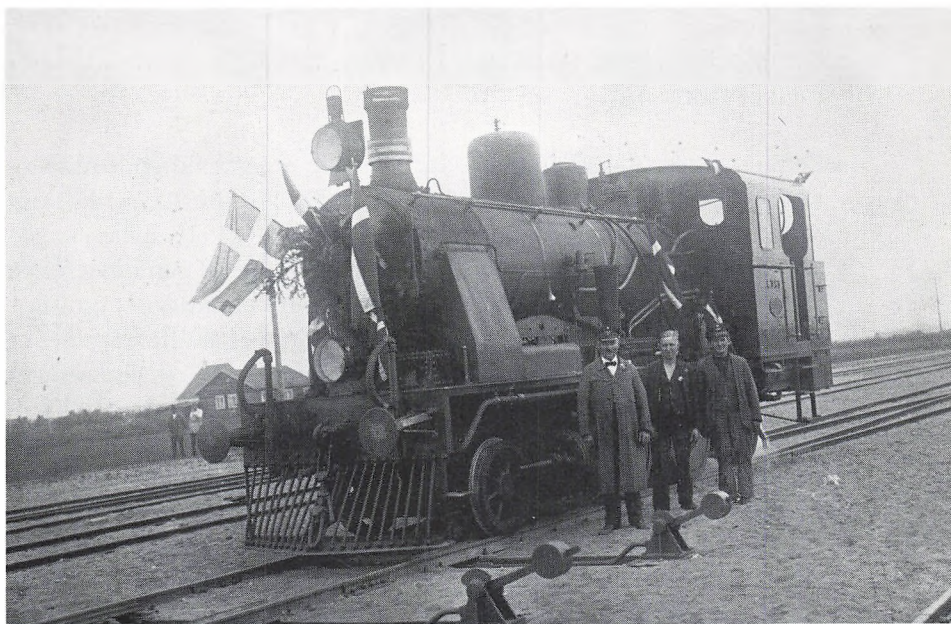
Da jeg begyndte i Helsingør remise, var den ny bane til Tisvildeleje under bygning og næsten færdig. Den 11. juni 1924 indviedes banen ved en lokal festlighed. Regelmæssig trafik på strækningen indledtes dog først den 18. juli 1924. Det var nu forbi med maskindepot og remise i Helsingør. Den ny remise i Tisvildeleje var meget større og mere tidssvarende. Jeg var fyrbøder på et af de første tog, der på indvielsesdagen løb over strækningen; lokoformand Sylvest var min lokofører. Det var en meget stor dag for os alle, idet vi havde fået 2 nye store trekoblede loko nr. 9 og 10 i anledning af baneforlængelsen.

Men i Hillerød skete der også store forandringer, idet der blev opført et moderne maskinværksted og nye remisebygninger. Lokoformand Mortensen, Gilleleje, blev her banens første værkfører. Samtidig blev der foretaget store omlægninger af banens spor på pladsen.

Efter nogen tids forløb blev jeg, efter en prøve aflagt for driftsbestyrer Thage, fastansat som fyrbøder. Prøven husker jeg tydeligt. Thage spurgte: »Hvad vil De gøre eller foretage Dem, såfremt De under togfremførelse bemærker, at der er opstået ild i lokomotivets røgkammer?«. Jeg begyndte efter bedste evne at forklare o.s.v., men midt i eksaminationen ringede driftsbestyrerens telefon. Jeg tav, medens

Thage var optaget af telefonen, og det var en samtale af længere varighed. Da den var slut, havde Thage tilsyneladende helt glemmt mig, for han begyndte at ordne nogle papirer på sit skrivebord, men pludselig så han op og udtalte: »Det var godt!« og hermed var alt klaret. Nu kunne jeg også fungere som lokofører, idet Thage krævede, at kun tjenestemænd måtte fremføre tog på banens strækninger.

Det gik fint for mig i godt og vel 4 år på Gribskovbanen, men tiden krævede flere og hurtigere tog, da dampdriften efterhånden blev en kostbar affære. Og i lighed med andre privatbaner anskaffede Gribskovbanen i 1927-28 2 små benzinmotorvogne samt 2 letløbende bi-vogne til disse. Motorvogne måtte fremføres af ufaglært personale og desuden krævede de kun enmandsbetjening. De små motorvogne erstattede daglig adskillige damptog og var selvfølgelig meget billigere i drift end dampmaskinerne. Flere portører kom til at føre de nye tog blandt dem Josefsen fra Gilleleje station.

Gribskovbanens nyeste damplokomotiv 1924 (loko nr. 9). Længst til højre ses daværende fyrbøder, senere lokomotivfører Christian Larsen. Den unge mand i midten er under oplæring til fyrbøder. Til venstre ses lokomotivformand Sylvest.

Men der skulle spares. Dette var et krav fra de af banen berørte kommuner, der havde ydet deres bidrag til moderniseringen med motorvognene. Derfor måtte personalet indskrænkes, og da jeg var den sidst ansatte i maskinafdelingen, blev det til opsigelse med 3 måneders varsel og derefter arbejdsløshed. Det var virkelig bedrøveligt, fordi jeg netop havde stiftet eget hjem.

Fra Dansk Lokomotivmandsforbund modtog jeg understøttelse et lille årstid. Arbejde i smedefaget var ikke til at få dengang. Men atter var jeg heldig. Gennem mit forbund blev jeg i 1930 anvist arbejde som løst ansat fyrbøder på den private Slangerupbane i København. Her blev jeg i 1942 fastansat som motorfører, skønt jeg virkede som fører på damploko.

Ved D.S.B.'s overtagelse af privatbanen i 1948 blev jeg udnævnt til lokomotivfører hos D.S.B., hvilket blev til stor glæde for mig. Jeg fik en række gode år i statsbanernes tjeneste, til jeg 67 år gammel tog min afsked med pension. Hos D.S.B. kom jeg også til at fremføre tog med motorvogne. Det blev aldrig min helt store interesse, idet damplokomotiverne stod mit hjerte nær, slutter den gamle lokofører med et stort smil.

Pens. togfører Aage Petersen, Gilleleje, der er jævnaldrende med lokofører Chr. Larsen (begge er født år 1900), fortalte i 1963 lidt om forholdene, da Hornbækbanen kom til Gilleleje i 1916. Banen havde sin endestation ved Østerport, da sporforholdene til den nuværende station endnu ikke var i orden. Ved Østerport var anlagt et omløbsspor samt et kort sidespor, hvor lokomotivet, der skulle fremføre et tidligt morgentog, holdt om natten. Ved hjørnet af Rostgårdsvej var på nogle træstolper anbragt en stor vandbeholder med vand til lokomotivet, mens der her tillige lå en kulbunke. Nævnte lokomotiv blev om natten passet og tilset af Hornbækbanens natfyrmænd Sofus Petersen, Helsingør.

En lun sommernat drev nogle spøgefugle løjer med ham. Mens han var gået et privat ærinde, gik en eller anden op på maskinen og satte damp til en klokke, som ellers kun kimedede, når toget kørte over havnepladsen i Helsingør. - Nå, klokken begyndte at ringe, og snart vækkede den de nærmest boende, der hurtigt kom til, men ingen heriblandt havde kendskab til lokomotiver. Klokken fortsatte sit spektakel, til Sofus Petersen langt om længe kom til stede. Denne histo-

rie indbragte ham en ordentlig »balle« af banens driftsbestyrer Schwensen, der bl.a. modtog en klage fra lærer Terslin på Gilleleje skole. Natfyrmanden tilgav aldrig »gillelejerne« denne spøg.

Aage Petersen fortæller meget fornøjeligt om, da Hornbækbanens indvielsestog ankom til Østerport, hvilket han overværede som 16-årig. Nu afdøde fisker Chr. Larsen, der boede i huset lige op til banen, var modstander af den ny forbindelse, hvilket bl.a. skyldtes, at han blev tvunget til at afstå en del af sin grund til banen. Han viste sin modvilje ved at opstille et stativ, der blev dækket med sække fra øverst til nederst. Det var nærmest en nødvendighed, fordi lokomotivet forurenede hans hus og de nærmeste omgivelser med røg og kulos. I mange år derefter blev huset benævnt villa »Sækkely«.

NOTE

- ¹ G.D.S. betyder Gribskovbanens Drifts-Selskab. Hornbækbanens initialer H.H.G.B. står for Helsingør-Hornbæk-Gilleleje Banen.

Lidt om købmandsforretningerne i Søborg i gamle dage

AF POUL SØRENSEN

Når man bliver gammel, søger man tilbage til sit udgangspunkt, siges det, og det er vel også en af grundene til, at jeg satte mig for at samle oplysninger om min fødeby Søborg, og særlig om købmands-huset på hjørnet, hvor jeg kom til verden i 1907. Jeg vidste omtrent, hvornår min far, I.P. Sørensen slog sig ned som købmand i Søborg, men jeg ville også gerne vide, hvem der var min fars forgængere, så derfor gik jeg på arkiverne for at lede i de gamle dokumenter, og jeg fandt også de fleste af de oplysninger, jeg søgte.

Et af programpunkterne i Junigrundloven af 1849 var loven om fri næring, som blev realiseret i 1857. Den betød bl.a. ophævelse af købstædernes monopol på handelen, og kort efter blev der rundt om i landsbyerne oprettet købmandsforretninger.

Andreas Lorenzen Lund etablerede sig i 1858 som hører i Søborg. Sammen med sin forlovede Ida Henriette Maribo var Andreas Lund tilflyttet fra København. De giftede sig i Søborg kirke den 22. juni 1858. Parret lejede sig ind, men hvor i byen er ikke med sikkerhed til at afgøre. I kontrakten står, at det udlejede hus er beliggende sydvest for Søborg skole, og at en kålhave, der grænser op til skolens gymnastikplads, indgår i lejemålet. Der kan derfor være tale om det hus, der ligger mellem skolen og den nuværende købmandsforretning. Husejeren hed Peder Andersen, og lejen blev fastsat til 30 Rigsdaler om året, der skulle erlægges forskudsvis med halvdelen hver 1. maj og 1. november. Men den 28. marts 1862 købte Andreas Lund hjørnejendommen matr.nr. 51, hvor der stadig er købmandsforretning.

Lund døde den 8. maj 1868, 44 år gammel, og efterlod sig foruden enken 4 børn, hvoraf det tredie var den senere fiskehandler Viggo Lund i Gilleleje.

Et halvt års tid efter sin mands død giftede Ida Lund sig igen, denne gang med slagter John Peder Hansen af Søborg Bøge. De blev viet i Søborg kirke den 17. november 1868. Da var Ida Lund 40 år gammel, John Hansen 21½ år. Ida Lund havde ret til at sidde i uskiftet bo, men måtte, ved sit nye giftermål, skifte med sine børn. Ved registreringen blev huset vurderet til 830 Rigsdaler, indbo såsom køkkenredskaber o.a.: 600 Rd., varelager ligeledes 600 Rd., mens udestående fordringer beløb sig til 150 Rd. Der var en gæld til Ida Lunds bror: blikkenslagermester Emil Maribo, Vesterbro, København på 400 Rd. Gæstgiver R. Mentz, Gilleleje havde 200 Rd. tilgode, mølleriejer P. Andersen, Hågendrup 100 Rd., og manufakturhandler Gundestrup i København 130 Rd. for leverede manufakturvarer. Der er noget, der tyder på, at Mentz i Gilleleje har drevet lidt grossistvirksomhed med kolonialvarer, og mølleren i Hågendrup har nok forsynet omegnens købmænd med mel og gryn. - Købmand Ludwig Jensen i Esbønderup havde omkring 1890 trykt på sine notaer: Manufaktur og Kolonialhandel. Det tyder på, at manufakturvarer har udgjort en betragtelig del af omsætningen hos landsbykøbmændene.

I 1870 solgte Ida Lund forretningen til Ellen Margrethe Høeg, enke efter købmand Christoffer Daniel Høeg, der døde i 1869. Christoffer Høeg og hustru var flyttet fra Græsted til Søborg, hvor de i nogle få år havde drevet købmandsforretning.

Ellen Høeg giftede sig igen den 28. marts. 1871 med Anders Olsen fra Søborg. Ved hendes nye giftermål mistede hun retten til at sidde i uskiftet bo, så nu skulle det gøres op. Huset med grund, matr.nr. 51 blev vurderet til 950 Rd., indboet og andet til 2000 Rd. De udestående fordringer androg 150 Rd., men der var også mange gældsposter. Købmand Vilh. Høeg i Græsted, en bror til den afdøde, havde 600 Rd. tilgode. Købmand R. Mentz, Gilleleje 200 Rd., grosserer Knudsen, København 400 Rd., J.H. Haanes, Græsted, Brdr. Andersen, Græsted og John P. Hansen havde tilsammen 435 Rd., 1 Mark og 10 Skilling tilgode.

Ellen Høeg fik to børn sammen med Anders Olsen, en søn og en datter. Anders Olsen døde den 17. april 1874, kun 35 år gammel, og knapt to måneder efter datterens fødsel.

Ellen Høeg havde skøde på matr.nr. 51 helt til 1893, hvor hun solgte det til Hans Rasmussen, der havde været handelsbetjent hos Val-

demar Jacobsen, som drev købmandsforretning i matr.nr. 52 (se nedenfor) beliggende mellem nr. 51 og brugsen.

Hans Rasmussen, som overtog forretningen i matr.nr. 51 efter Ellen Høeg, kunne ikke klare sine forpligtelser, for i 1895 lod hun den gå på tvangsauktion, og den blev da købt af Rudolf Bendixen, der var opsynsmand på Søborg Sø. Han fik hammerslag på 1200 kr. Auktionsomkostningerne beløb sig til 280 kr., og foruden disse beløb måtte han forpligte sig til at betale de restancer, der var på ejendommen, men det må alligevel have været billigt, for bygningerne var forsikret for 2906 kr., fremgår det af en attest fra branddirektøren. En medvirkende årsag til den lave pris har nok været, at en aftægtskone, Ane Elisabeth Olsen, stadig levede og havde ret til fribolig i huset.

Rudolf Bendixen drev forretningen i Søborg ved en slægtning, til han i 1898 solgte til min far, I.P. Sørensen, der gav 2500 kr. for den. Far lod huset nedrive umiddelbart efter overtagelsen og erstatte med det nuværende, der stod færdigt i 1899.

Som omtalt var der i nogle år to købmænd i Søborg, Christoffer Høeg og Andreas Lund. I 1871 etablerede Valdemar Jacobsen sig som købmand i matr.nr. 52, men i mellemtiden havde Lunds efterladte hustru Ida i 1870 solgt sin forretning til konkurrentens enke Ellen Høeg. Da Valdemar Jacobsen døde i 1882 solgte hans enke Birthe Jacobsen butikken til Chr. Sigismund Jørgensen, der var tilflyttet fra Thorupmagle ved Frederiksværk. I 1892 gjorde Birthe Jacobsen imidlertid udlæg i ejendommen. Det var her, min far drev forretning i 5 år indtil han købte matr.nr. 51, hvor han som nævnt byggede nyt hus og genåbnede sin butik i 1899.

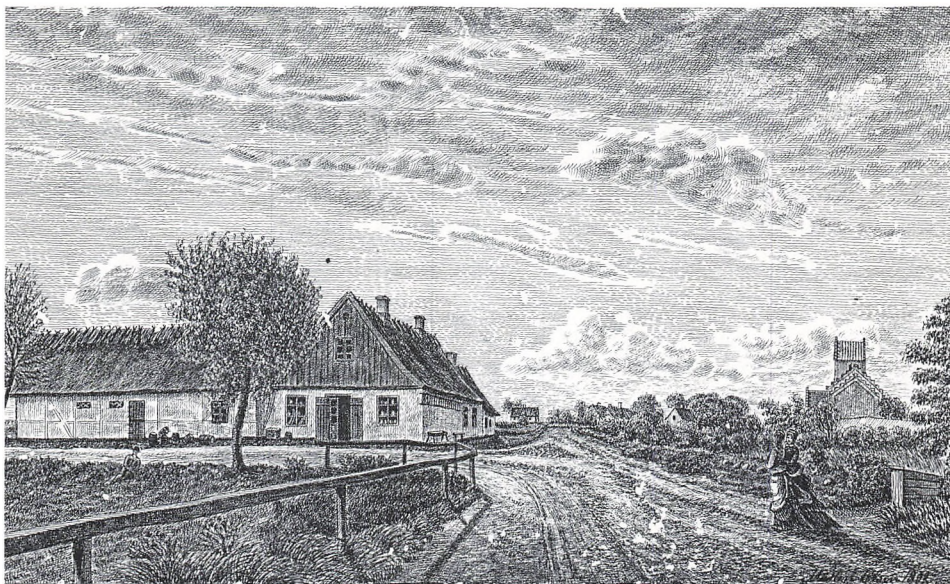
Den nu nedlagte brugsforening blev startet i 1885. Det har sikkert været i lejede lokaler, men hvor i byen ved jeg ikke. 1890 fik brugsforeningen skøde på et jordstykke skyldsat under matr.nr. 7 q og 53 b for ½ album, gammelskat 5 øre og 1 ½ album uden gammelskat. Sælger var gårdejer Ole Madsens enke, Ane Kirstine Larsen. Den første brugsuddeler har sikkert været Niels Andersen, thi han er den første med denne betegnelse i Søborg kirkebog. I folketællingslisten for 1901 er en Jens Peter Madsen nævnt som bestyrer af brugsen, et hverv han beholdt til 1910. Jens Peter Madsens afløser i brugsen hed Chr. Nielsen, der senere tog navneforandring til Normild. Jeg kan huske, at brugsuddelerfamilien engang var nede og besøge os, så der kan ikke have hersket noget spændt forhold mellem brugsuddeler og

købmand; de har tilsyneladende mere opfattet hinanden som kolleger end som konkurrenter.

Ifølge en lejekontrakt, der blev tinglyst den 25. oktober 1917, udlejede min far sin forretning i Søborg til Alfred Nielsen, der senere købte den. På dette tidspunkt tiltrådte min far en nyoprettet stilling som kommunesekretær i Søborg-Gilleleje kommune. Alfred Nielsen solgte i 1920 forretningen til købmand Wilhelm Jensen, der i 1927 afhændede den til Laurits Hendricsen. I 1944 blev den solgt til kommis Aage Jes Nielsen. Han solgte i 1948 til chauffør Marius Jensen, hvis søn Egon Jensen siden har drevet den. Hermed er jeg nået til ende med rækken af de mange købmænd, der har virket i Søborg fra 1858 og til dato.

Min far blev født i Øverup 1862 som ældste søn af husmand og væver Niels Sørensen, der havde erhvervet sin ejendom et par måneder før min fars fødsel. Farfar stammede fra Ejlstруп.

Det var små kår min far voksede op under. Allerede fra sit sjette år måtte han delvist sørge for sit underhold. Far begyndte med at vogte gæs på Øverupgård og passede senere får og køer.

Søborgs første brugsforening. I baggrunden Søborg Kirke og til højre nedgang til Søborggård. Pennetegning af Martin Olsen 1892. (Gilleleje Arkiv).

Efter konfirmationen i 1876 kom far i købmandslære i Hillerød. Jeg fandt ham der i en folketællingsliste fra 1880, hvor han var ansat som handelslærling hos købmand Peter Thorvald Brodersen i Helsingørsgade. Foruden min far havde købmanden en tjenestekarl og en tjenestepige i sit folkehold. Efter udstået læretid fik far plads som kommis i kolonialforretningen Sukkertoppen på Nørre Voldgade i København.

Indtil far købte matr.nr. 51 i Søborg, var der i byen hans egen forretning i lejede lokaler (matr.nr. 52) samt den hidtidige ejer af butikken i nr. 51 foruden en brugsforening, så det forekommer mig at have været lidt af et vovestykke at købe forretning der, men han har åbenbart været meget opsat på at blive i Søborg, som han hele sit liv følte en meget stærk tilknytning til. På dette tidspunkt var der kun min fars butik og brugsen tilbage, så forholdene har vel været tålelige, skønt jeg har konstateret, at befolkningstallet i Søborg sogn i årene fra 1860 til 1901 overraskende nok var meget konstant, nemlig omkring 1000, hvoraf ca. 1/3 boede i selve byen. Det var derfor en ret begrænset kundekreds hver af de handlende havde at betjene.

Far havde altid en kommis til medhjælp i butikken, og han boede og spiste hos os. Når der ikke var travlt, sad far altid på kontoret bag butikken og ordnede sine regnskaber, som uden tvivl var i mønsterværdig orden. I døren ind til spisestuen, som stødte op til forretningen fandtes et kighul, hvorigennem man kunne holde øje med, om der kom kunder. Mor havde altid en pige til hjælp i huset, men vi var også syv børn, så der var nok at se til, selv om min ældste bror var i købmandslære (hos Valdemar Jensen på Slotsgade) i Hillerød, og min ældste søster, Ellen, var på kostskole i Farum for at tage præliminæksamen. Ved måltiderne tronedes far i sin højryggede stol for borden, og hvis vi blev alt for urolige, var et hvast blik eller en lille formaning nok til at skaffe ro.

På disken i butiksløkalet stod en stor og en lille vægt. Den store vægt havde støbte jernlodder, den lille messinglodder. I 1916 gik man over fra pund og kvint lig 1/100 pund (5 g) til kg. og gram, og da var alle vore store lodder indsendt til den kgl. vejer og måler for at blive justeret og godkendt. De blev ikke kasseret, men kom retur med et stempel i, der viste, at de var godkendt til den nye vægtenhed. De små lodder måtte dog udskiftes med nye gram-lodder. Til belysning i butikken havde vi et par store petroleumslamper. Den eneste

form for elektricitet, man kendte på landet dengang, var de små elektriske lommelamper.

Efter vi var flyttet til Gilleleje brændte far alle sine bøger fra forretningen i Søborg, men jeg kan dog huske nogle af de firmaer, der leverede varer til far. Jævnligt fik vi store kasser med fajance og antagelig også køkkenudstyr fra Bukka og Nissen i København. Her kom af og til en handelsrejsende med et righoldigt katalog over deres varer. Sortimentet omfattede alt fra kul, koks og foderstoffer til de mindste småting. Vi fik petroleum med en stor tankvogn fra Det danske Petroleumsaktieselskab. Den kom fra et depot i Græsted, og den tunge vogn var forspændt med et par meget kraftige heste. Om vinteren var der tre heste til at trække det store læs. Petroleum blev tappet af i store spande, og på tanken var der en anordning, som lukkede, når det kvantum, der kunne være i spanden, var løbet ud. På den måde kunne kusken tømme den ene spand i kundens tank, mens den anden løb fuld. Kolonialvarer fik vi fra Lund og Rasmussen i Helsingør, og derfra kom også kul og koks. Det var fra firmaet Wright og Svendsen. Helsingør var jo den nærmeste store havn, og herfra kom sikkert også de foderkager, som vi solgte en del af. De blev leveret i store plader, som vi brækkede i småstykker i en håndtrukket »Kagebrækker«¹. Foderkager var et affaldsprodukt fra Soyakagefabrikken.

I baglokalet til butikken lå store tønder med vin og spiritus, bl.a. kognak. De var af anselig størrelse, så det har været oksehoveder, der rummer ca. 240 l. Vi tappede jævnligt vin og spiritus på flasker. De flasker, der kom retur, blev grundigt rensed, og efter påfyldningen forseglet med lak og etiketteret. Til at fjerne de propper, der tit var i flaskerne, havde vi en ståltrådstang, hvormed man kunne trække proppen ud af flasken. Til at sætte proppen i efter påfyldningen, havde vi også en snild anordning.

På lageret var fastgjort en hylde under loftet til rugbrød og sigtebrød, men hvedebrødet som f.eks. sukkerkringler og overskærne stod i en kasse inde i butikken. Brødet fik vi fra bagemester Wiese i Gilleleje, der havde den forretning, som Jacob Larsen købte af ham omkring 1915. August Wiese var gift med min moster Anna.

I butikken hang et stort skilt, der bekendtgjorde, at her handles med margarine. Det har nok været påbudt af myndighederne, og margarinene måtte ikke være tilsat farve. Derfor blev der ved hver afvejning udleveret en lille blære med smørfarve, som folk så selv

kunne tilsætte margarinen. Med disse blærer legede Alfred og jeg »at slagte gris«. Vi satte dem i klemme i havelågen, og skreg ynkeligt, mens vi klemte den røde farve ud af dem.

Vi havde altid mange ruller tøj på lager, så kvinderne behøvede ikke at tage til købstaden for at få stof til en ny hverdagskjole. Tobak blev der også solgt meget af. Det var gerne pibetobak, både det grovskårne til lange piber og det finere til shagpiber. Skråtobak og snus var også en stor artikel, og jeg kan huske, at vi engang havde noget skråtobak i glas, hvor tobakken nærmest svømmede i tobakssovs. Det har nok ikke været for nybegyndere. Cigaretter var ikke så almindelige dengang, men cigarer røg man da ved festlige lejligheder. Vi havde en stor cigar til 7 øre, kan jeg huske. Under loftet var anbragt vandkedler og andet husgeråd, som man tog ned med en lille tvegrenet jerngaffel anbragt på et kasteskaft, og op ad væggene stod skovle, grebe, hakkejern og andre redskaber.

Det vil føre for vidt at remse alt det op, der var i butikken, men blandt de ting, som ikke eksisterer mere kan nævnes lys og mørk kandis trukket på snor. Det var sukkerkrystaller, som på daværende tidspunkt hovedsagelig blev brugt af ældre mennesker, når de skulle have en »knaaldtår«.

En del af vore varer kom med bane til Græsted, hvorfra de med fragtmand blev transporteret til Søborg. Det skete dog også, at Alfred og jeg måtte til Pårup efter en bøtte margarine eller en eller anden pakke. Vi blev også sendt til banken i Græsted, og for den tur fik vi hver to øre, som vi soldede op i bolscher hos købmand Friis; der blev vi ekspederet af en kommis, der havde været hos os, og han gav altid godt mål.

Både præsten og skolelæreren handlede hos os, og vi havde også gårdmændene fra Ørbakke, Odderholm og Søborggård som kunder, foruden nogle gårdfolk i Holt og Firhøj. Mange i kundekredsen byttede æg for varer. Æggene blev lagt i store kasser, som Otto Kristiansen fra Bregnerød kom og samlede sammen. Så vidt jeg ved, blev de sendt til Hillerød, men om Otto Kristiansen selv kørte derhen med dem eller om han sendte dem med bane ved jeg ikke. Paster Molkte kom hver dag og købte en plade Succes chokolade. Det var efter, han på grund af bronchitis var blevet tvunget til at holde op med at ryge. Den gamle lærer Nielsen, Verner Nielsens forgænger, kom tit og købte engelsk lakrids, kan jeg huske.

En episode fra min fars butik i Søborg står endnu stærkt prentet i min erindring. Det var, da der kom meddelelse om, at den første verdenskrig var brudt ud i august 1914. Jeg kan tydelig huske, hvor opskræmte og nervøse de folk var, som den aften var forsamlede i butikken.

NOTE

- ¹ En kagebrækker bestod af en jerntromle forsynet med tætsiddende svære pigge. Man satte foderkagerne i kassen over tromlen, og ved rotation af tromlen gnavedes kagerne i nøddestore stykker. Foderkagerne var ret skøre.

Som malerne har set Gilleleje

AF HANS REFLUND ANDERSEN

Der findes kun to kunstnere, som har givet os en landskabsskildring af egnen ved Gilleleje i midten af 1800-tallet. Hermann Carmiencke og F. Rohde er de eneste, som har fundet de maleriske motiver nær det gamle fiskerleje tiltrækkende¹. Hermann Carmiencke var tysk naturalist, F. Rohde dansk landskabsmaler. Vi kan kalde dem for de små romantikere.

Desværre er der ingen af de store guldaldermalere, der har skildret Gilleleje i 1830'erne. Her tænker jeg på P.C. Skovgård og J. Th. Lundbye, som på den tid skabte betydelig dansk landskabskunst i Vejby-Tisvilde området, men de kom aldrig til Gillelejeegnen. - Det vides, at Hermann Carmiencke havde indflydelse på dansk kunst. Påvirkningen spores i et landskab af J. Th. Lundbye, der viser en udsigt mod Kattegat og Hesselø.

Strømningerne i vor hjemlige malerkunst kan forklare, hvorfor man først sent fik øjnene op for den storslåede natur ved Sjællands nordligste kyststrækning. I årene 1820-50, ja endda før, havde de fleste den anskuelse, at rejsen måtte gå til Italien for at finde maleriske motiver; her i Danmark kunne der umuligt være landskaber, som egnede sig til kunstnerisk behandling. Maleren Jens Juel var den tidligste, der alligevel forsøgte sig, mens det første danske marinestykke blev udført af ingen ringere end vor malerkunst fader nemlig professor C.W. Eckersberg.

Hornbæk blev noget tidligere opdaget af digtere og malere. Mange betydelige kunstnere blev her inspireret af fiskermiljøet ved havet og skibene på Øresund samt Kullens blålige bjerge i det fjerne.

Jagten »Nelly og Isabelle« ført af kaptajn Brauhn fra Kincardin (i Østskotland) strandede 1774 i en novembernat med snestorm imel-

lem Villingebæk og Hornbæk. Kun kaptajn Brauwn lykkedes det de modige fiskere at redde og føre frelst i land. Dette gjorde et så stærkt indtryk på digteren Johannes Ewald, at han skrev sit skuespil »Fiskerne«, det første stykke om den jævne danske mand i det store dramas kunstform. C.W. Eckersbergs maleri fra 1830 skildrer denne stranding, mens sønnen Erling Eckersberg udførte et kobberstik efter faderens billede. - Også maleren P.C. Skovgård lod sig inspirere af hændelsen og udførte et maleri, vistnok omkring 1830, der forestiller åens udløb ved Dronningmølle, hvortil den reddede kaptajn blev bragt.

Landskabet ved Gilleleje var som sagt ikke blandt de motiver, som de store romantikere forevige på deres lærreder. Det er derfor godt, vi har Hermann Carmienckes og F. Rohdes billeder. De skildrer fiskerlejet med Nakkehoved fyr og skrænterne. En radering fra 1850 af Carmiencke indtager en smuk plads. Vi ser mod Nakkehoved fra øst. Motivet er enten taget fra klitten ved Dronningmølle eller fra plantagen ved Kildekrog. Supplerende har Rohde skildret samme motiv fra vest. Dette litografi viser Nakkehoved med de to fyrtårne. Vi ser en måneskinsaften de ensomme fiskerhuse i den store natur med det blide lys over Øresund, men samtidig viser sig i forgrunden den mere urolige plantevækst i kontrast til vandets rolige overflade. - Rohde var elev af professor J.L. Lund, som spillede en rolle i samtidens kunst. J.L. Lund skabte iøvrigt altertavlen til Gilleleje kirke. Både F. Rohde, Hermann Carmiencke og J.Th. Lundbye var elever af ham.

Nogle meget smukke tegninger, akvareller og malerier med motiver fra Nordsjælland blev udført af den berømte norske maler J.C. Dahl, af hvem Carmiencke også lod sig påvirke i sin kunst. Dahls mest kendte nordsjællandsbilleder viser Esrum sø i måneskin 1814 samt Frederiksborg slot ligeledes i måneskin (1817), hvortil kommer et stemningsmættet maleri af Øresund fra 1837. Desværre er flere af disse billeder i privat eje i Norge. En udstilling i 1973 på Statens Museum for Kunst i København, med titlen »J.C. Dahl og Danmark«, viste en del af de malerier og tegninger, denne store norske maler udførte her i Nordsjælland.

Det var først fra 1870'erne, at kunstnerne begyndte at komme til Gilleleje. Dansk malerkunst befandt sig i slutningen af århundredet i en brydningstid, hvor 1800-tallets nationalromantiske kunst gradvist måtte vige for de nye naturalistiske og impressionistiske strøm-

ninger fra Frankrig. En række kendte malere fra den tid inspireredes af det gamle fiskerlejes atmosfære og malede her en række af deres bedste billeder.

Albert Gottschalck (1866-1906)

Albert Gottschalck er måske den, der mest poetisk og malerisk har skildret den særegne atmosfære omkring fiskerlejet. Han var en maler, der med fin kolorit kunne gengive et stræde, nogle få fiskerhuse eller det gamle fyr. (se s. 137).

I hastige, nervøse og maleriske studier, formåede han at gengive stemningen. Det var tit de upåagtede sider ved et motiv, der interesserede Gottschalck, og med sit stærke temperament og sans for stemningen gav han billederne en friskhed, der samtidig havde et lyrisk tilsnit, beslægtet med de fynske maleres kunst. Med sin næsten impressionistiske stil fornyede han de efterhånden meget fortræskede og banale Gilleleje-idyller. Han kunne skildre det specielle solglitter, der er så karakteristisk for lyset, som indhyller byen en sommerdag. Den senromatiske stil er udeladt i hans kunst og han frigør sig helt fra en sødladen opfattelse af det, han oplever som maler. Albert Gottschalcks ukomplicerede forhold til naturen gjorde ham til den friske og originale kunstner, han med tiden skulle blive.

Gottschalck blev af samtidens kritikere beskyldt for ikke at gennemarbejde sine billeder. Det var imidlertid netop styrken, at han gjorde sit billede færdigt i et stræk, gennemførte det på stedet og fik skitsens spontane karakter frem uden at sætte det mindste over styr i gennemarbejdelsen. Men gillelejemaler i ordets egentlige forstand blev han vel næppe, først senere skulle der komme kunstnere, som i deres motivvalg helt helligede sig skildringen af Gilleleje.

I Troels Andersens bog om maleren Albert Gottschalck² har vi en udmærket beskrivelse af, hvordan malerne i slutningen af forrige århundrede indlogerede sig hos fiskerne i Gilleleje: »Året 1891 tilbringer han (Gottschalck) en del af sommeren sammen med Joakim Skovgård. Denne gang i Gilleleje, der endnu var et helt uberørt fiskerleje. Godfred Christensen havde arbejdet der i 1888, ellers var det også for kunstnere næsten ukendt. Rejsen dertil foregik med tog over Frederiksværk og derfra med vogn langs stranden. Gottschalcks bror, hans hustru og deres lille datter var med og havde lejet sig ind hos fisker Svend Larsen, kaldet »Svend Gillelejer«, og da Joakim

Albert Gottschalck: Nakkehoved Fyr inden ombygningen. Omkring 1896.
35 x 62 cm.

Viggo Helsted: Øststranden, Gilleleje. 1887. 53 x 83 cm.
Tilhører Gilleleje Museum.

Skovgård kom, blev han installeret i husets anden halvdel. Gottschalcks niece husker, hvordan Skovgård arbejdede i det fri med en religiøs komposition, hvis forgyldte glorie strålede i solen. Foran huset lå stejlebakken med høje stænger til tørring af fiskegarn. Herfra malede Gottschalck et af sine bedste studier den sommer: Gråvejrsgade. Gilleleje. Stejlebakken (1891).

Viggo Helsted (1861-1926)

Viggo Helsted var elev af naturalisterne F.F. Helsted og P.S. Krøyer. Viggo Helsteds produktion består for det meste af naturalistiske marinebilleder. På Gilleleje Museum findes en lille samling af hans marinestudier med skibe. - Han var en yndet maler. Samtidig viste Helsted sig som en meget hyggelig og skælnsk person og kunne også lide en toddy på kroen eller badhotellet. Inkarnet pebersvend som han var, blev han alligevel gift og fulgte med sin hustru til Horsens, hvor hun havde en tandlægepraksis. På sine gamle dage bosatte Helsted sig i Helsingør, og nu følte han sig atter draget af Gilleleje. Når han kom til byen, blev »Helsted'en«, som han blev kaldt af sine gamle fiskervenner, budt hjertelig velkommen tilbage. Nu viste han sig igen med malerkassen over armen og fæstnede på ny sine yndlingsmotiver til lærredet. Helsted blev en typisk repræsentant for det gode, gamle Gilleleje. Han boede ofte hos fisker Ditlev Andersen på Havnevej 20, hvor også Thorolf Pedersen lejede sig ind flere somre. De to malere blev gode venner og malede af og til marinestykker sammen.

Thorolf Pedersen (1858-1942)

Thorolf Pedersen var naturalist. I sine yngre dage yndede han motiver fra havet. Et stort maleri af fiskerbåde i uvejr ved indsejlingen til Gilleleje havn stammer fra 1890 (se s. 140). Dette billede blev skænket Gilleleje Museum af Jens Bo Larsens mindelegat. Thorolf Pedersen blev vel nok mest marinemaler, skønt han også udstillede figurbilleder på Charlottenborg (1882). Men i 1885 slog han næsten helt ind på marinemaleriet og vandt dette år »Den neuhausenske Præmie« med »Skibe i Kattegat passerer vageren på Ostindiefarergrunden. Merssejls-kuling«.

1895 blev Thorolf Pedersen ansat som dekorationsmaler på Det kgl. Teater.

DE EGENTLIGE GILLELEJE-MALERE

De hidtil omtalte kunstnere vendte med jævne mellemrum tilbage til Gilleleje, men malede også andre steder i landet. I første halvdel af dette århundrede fandtes derimod i Gilleleje en kreds af kunstnere, der i særlig grad interesserede sig for motiverne ved havnen og landskabet omkring lejet. Det var Elias Petersen, Frederik Larsen-Særsløv, Carl Johan Hanson og Johan Behrens. Disse bærer med rette navnet gillelejemalere.

Elias Petersen (1859-1948)

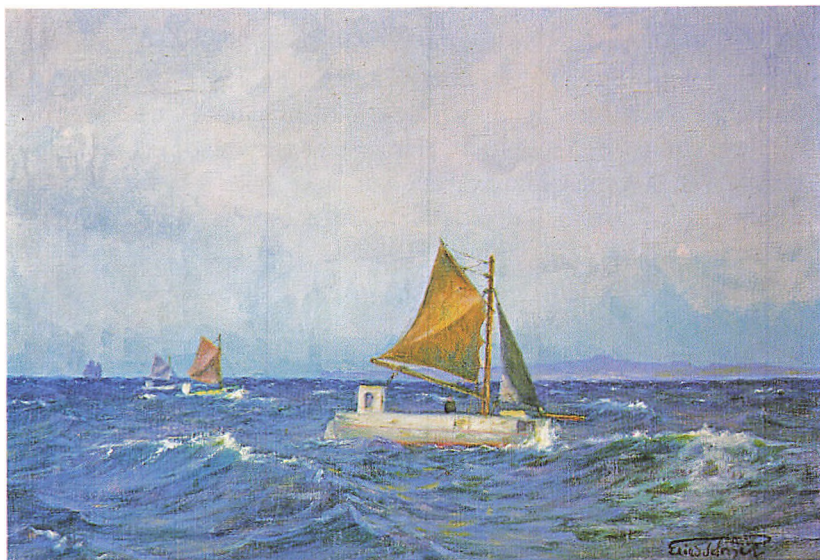
Det var i 1932, jeg første gang stod i det hyggelige Store Strandstræde. Midtvejs ned til havnen lå et lille kønt, hvidkalket fiskerhus med stråtag. Det fremtrådte som den smukkeste bygning i strædet, så jeg standsede op for at tage det i øjesyn. I dag hedder huset »Skipperhuset« og fremtræder i restaureret form; bl.a. er bindingsværket malet sort.

Jeg opdagede, at der var hængt et skilt uden på hoveddøren, hvorpå der stod »Maleriudstilling«. Udstilleren viste sig at være en ældre kunstner på 73 år, som hed Elias Petersen. Han var ikke selv til stede, men af hans kone fik jeg at vide, at han var gammel gillelejer samt en kendt marinemaler, som i mange år havde udstillet på Charlottenborg. - Elias Petersen havde nogle sommermåneder i 1932 lejet sig ind her i nr. 5, hvilket gentog sig i det følgende år. Senere lejede han hos tømrermester A. Christian Petersen i nr. 22 på Havnevej. Stedet har passeret den gamle marinemaler, thi fra haven havde han en herlig udsigt til stejlepladsen, havnen med fiskerkutterne og Kattegat med Kullens takkede profil i det fjerne. I drenge- og ungdomsårene var han blevet inspireret af sådanne motiver, og her på udstillingen i »Skipperhuset« viste han også den sommer en række gode marinestudier. Det var navnlig i de små billeder, koloritten var bedst. I de større arbejder kunne en vis tørhed i opfattelse og penselføring forekomme. I disse billeder manglede inspiration. Derfor står en del af de store formater kunstnerisk set svagere. Han har dog givet os nogle af de bedste skildringer af fiskerbådene på havet i al slags vejr (se s. 141). Tænk også på »Anholtturen«, hvor han prøver at male havet i stormvejr.

Elias Petersen så jeg af og til stå bag tjørnehækken i Chr. Petersens have og skue ud over stejlepladsen. Undertiden satte den nu 75-årige

Thorolf Pedersen: Fiskerbåd står ud fra Gilleleje Havn. 1890. 110 x 157 cm.
Tilhører Gilleleje Museum.

Elias Petersen: Fiskekuttere ud for Gilleleje. Omkring 1938. 42 x 61 cm.

maler sig ud på stejlepladsen for at male en studie af havnen, hvor alle de røde sejle stod så malerisk mod den blå himmel.

Det lykkedes mig aldrig at få en samtale med Elias Petersen, indsluttet og fåmælt som han virkede på mig. Jeg fik aldrig mod til at spørge ham til råds om problemer vedrørende malerkunsten. Da han var i 80'erne, kunne man af og til møde ham på fyrstien på vej ud til Nakkehoved. Med små hurtige skridt bevægede den gamle mand sig fremad. Træt kunne han blive, for af og til fandt man ham sovende i det høje græs med tømmerkasketten trukket for ansigtet.

Elias Petersen var ikke nyskabende i malerkunsten. Hans styrke viste sig i den ærlighed, hvormed han skildrede Gilleleje og den omgivende natur. Men det var først og fremmest i marinebillederne med skibene på havet, han viste sit talent. Også ungdomsarbejderne giver en fin skildring af den stemning og atmosfære, der lå over det gamle fiskerleje. Det er derfor glædeligt, at Gilleleje Museum ejer to malerier fra maleren Elias Petersens ungdomsår.

Frederik Larsen-Særsløv (1870-1942)

Maleren Frederik Larsen-Særsløv boede en række somre på »Missionshotellet«, Havnevej 14. Særlig i 30'erne malede Særsløv en del billeder med motiver fra havnen (se s. 148), men også landskabet nær Gilleleje kunne inspirere ham. Han så på naturen som en sen efterkommer af 80'ernes malere; det var ikke lyset og farverne, der interesserede ham, men den detaljerede redegørelse for landskabets mange småformer.

Carl Johan Hanson (1886-1951)

Carl Johan Hanson kom med sin familie til Gilleleje i 1932. Han købte hus på Fyrstien 22 lige ved den lille skov, der ligger mellem byen og strandbakkerne.

Hanson valgte motiver fra byen og landskaberne nær Gilleleje (se s. 145). Ingen har vel mere end han skildret byen i 30'erne og 40'erne. Hanson fastholdt alt det på sine lærreder, man satte pris på i det gamle fiskerleje, og som nu helt er ved at forsvinde. Gilleleje er i dag blevet mondæn, ak, hvor forandret!

Men Hanson udførte også portrætter og fik bl.a. bestillinger her i byen. Han havde i særlig grad evnen til at skildre børn. En del forældre engagerede ham til portrættering af deres søde børn, og rundt om i Gillelejehjemmene hænger disse billeder, som er meget værdsatte.

Af økonomiske årsager arbejdede Hanson også som håndværker, så af og til var han ude at male døre og vinduer. Men flittig som han var, blev hans kunstneriske produktion trods alt omfattende. I de 19 år, Hanson boede i Gilleleje, nåede han at male næsten alle motiver i byen. Han holdt af og til maleriudstillinger i Menighedshuset. Det var ved en sådan lejlighed, jeg traf Hanson og fik en samtale med ham. Han var sky af væsen, et beskedent og fint menneske, der sjældent trængte sig på. Vi snakkede selvfølgelig om malere, og ved denne lejlighed fik jeg at vide, at han en tid havde været elev på akademiet under professor Julius Paulsen, en kunstner han satte meget højt. Det var læreårene hos Paulsen, Hanson byggede videre på, og der kan i nogle af hans bedste arbejder spores en påvirkning fra Julius Paulsen. Jeg tænker her på det slørede lys, som kan minde noget om Paulsens kunst. Dog formåede Hanson ikke at skildre atmosfæren på den næsten impressionistiske måde, der gjorde Julius Paulsens arbejder så indtagende; hos Hanson kan farven blive tør i klangen.

Et vintermotiv fra Gilleleje Hovedgade (se s. 145) viser, hvad Hanson formåede, når han var bedst som maler og kolorist. I dette maleri er tonerne fint afvejet; de røde tegl og de sølvgrå stråtage er godt gengivet mod den grå vinterhimmel. Det er netop i vinterbillederne samt i portrætterne, han har nået sit bedste som maler.

Hanson færdedes meget i byen, på strandbakkerne og havnen med sin malerkasse. Der så man ham stå, lidt duknakket og klædt i en kort malerkittel, ved sit staffeli, bakkende på den uundværlige shagpipe.

Den sidste gang, jeg oplevede Carl Hanson, var da han i efteråret 1950 var gået igang med et motiv fra stejlepladsen. I baggrunden så man husenes tage bag bakken, hvor de lyste op i den stærke efterårs-sol. Bagest lå det dybt ultramarine Kattegat. Denne udsigt fryder stadig, når man kommer fra Hovedgaden og spadserer ad Fyrstien. Dette parti malede Hanson flere gange.

Hanson udførte to store malerier i mødesalen på Gilleleje Rådhus. Det er to landskabsbilleder med motiver fra Gillelejes omegn. Til Gilleleje Menighedshus malede han et temperabillede med et bibelsk motiv, som viser Kristus, der prædiker for en forsamling. Her løsrev han sig fra det lokale miljø og viste en anden side af sit talent. Men trods alt hørte Hanson til den gruppe af malere, der helligede sig skildringen af én lokalitet.

Johan Behrens (1904-1967)

Gillelejemaleren Johan Behrens var søn af den kendte redaktør Carl Behrens, der i et lille halvt hundrede år med afgjort held virkede som Gillelejes uofficielle »propagandaminister«. Carl Behrens var en lille sirlig og stilfærdig mand, hvorimod sønnen Johan havde arvet mest fra sin mor. Hun tilhørte Poulsen-slægten. Johan Behrens bedstefar var skuespilleren Emil Poulsen, men det var onklen, den berømte Johannes Poulsen, han kom til at ligne mere og mere med årene. Men iøvrigt var Johan Behrens i temperament og udfoldelse helt sig selv³.

Med tiden blev Johan Behrens selv en af Gillelejes berømt heder. Søborg-Gilleleje kommune erkendte dette ved at lade ham dekorere salen på Gilleleje rådhus med en trefløjet dekoration, der viser Gilleleje, Havnen og Nakkehoved.

Behrens var noget af en renæssanceskikkelse. Han virkede altid livsglad og munter samt oplivende på sine omgivelser; han vandt folk for sig med det samme. Malerierne, som Behrens lod gå for små priser, kunne folk også lide; på den måde fik han et stort publikum. Hans havnebilleder fra Gilleleje hænger rundt om i landet og gør med deres skrappe kulører med næsten plakatatig virkning en kraftig propaganda for den lille fiskerby.

Johan Behrens fik sin uddannelse på Akademiet i årene 1921-1927. Hans læremester var professor Aksel Jørgensen, der ganske naturligt påvirkede hans billeder. Behrens yndede at bruge en sentens fra den franske maler Delacroix for at udtrykke, hvad han ville skildre med sine billeder: »Maleriet skal være en fest for øjet«, og det må siges, at Behrens farver kunne virke som et festfyrværkeri.

Chr. Zacho: Nakkehoved Fyr med byggestillads. 1898. 27 x 36 cm.

Christian Zacho (1843-1913) var elev af P.C. Skovgård og dermed forankret i den danske guldalderkunst, men lod sig på sine senere dage inspirere af de franske impressionister.

*Carl Johan Hanson: Den østlige indkørsel til Gilleleje, vinterdag.
Omkring 1940. 52 x 58 cm.*

Sommeraftener kunne man af og til se et sælsomt syn: et kæmpelærred bevægede sig gennem byen, det var, som havde det fødder at gå på. Her kom maleren Johan Behrens, der i aftenstumringen skulle ned til havnen for at male. Når mørket havde sænket sig over byen, kunne man igen se kæmpelærredet ligesom bevæge sig på to fødder hjemad mod atelieret på Nordre Strandvej. Motivet har sikkert været et af Behrens foretrukne, et havnebillede med bådenes røde og grønne sejl.

Men endnu mere fantastisk kunne det være at se ham komme kørende på sin gamle cykel med et lærred spændt på ryggen. Staffeli, malerbøtter med farve og pensler så store som koste var surret fast på bagagebæreren. Men alligevel holdt Behrens balancen, selv om vejene dengang mange steder var grusede og meget hullede. Tit så jeg

ham, når han med alle sine remedier cyklede ud ad Østre Allé; så skulle Behrens ud at male et motiv, han satte meget pris på, nemlig det skønne landskab mod Villingebugten fra Nakkehoved, en udsigt som i dag desværre er skjult af store træer. Det var før i tiden så herligt at se den ultramarinblå Villingebugt og Hombæk plantage i det fjerne. Fra fyret malede Behrens nogle af sine smukkeste landskaber; her fandt han en lyrisk tone, der kunne give landskabet et eget drømmeagtigt skær. Navnlig husker jeg et måneskinsbillede. Det blev til en skøn sommeraften, man aldrig glemmer, netop fordi den augustskumring indeholdt en særlig stemning. Her var jeg vidne til det specielle nordsjællandske trylleri, noget der ikke kan defineres, men skal opleves. Ved denne lejlighed formåede Behrens at fastholde noget koloristisk fint uden brug af de skrappe kulører.

Der er næppe tvivl om, at den sukkersyge, Behrens havde pådraget sig og som blev stærkere med årene, var medvirkende til at hans øjne sent i livet havde vanskeligt ved at bedømme farvernes nuancer, hvilket gjorde store dele af hans nyere produktion temmelig kulørt.

Kun en enkelt gang besøgte jeg Behrens og fik en samtale med ham. Da var han mærket af sin sygdom men stadigvæk en livlig og oplagt fortæller. Behrens havde arrangeret en maleriudstilling i en lille tilbygning til atelieret. Langsomt kom han mig i møde, besværet af sit kunstige ben, der naturligvis var til stor gene for den ellers så rørlige maler. Stor og tung satte han sig i en lænestol, støttende sig til sin stok. Men det varede ikke længe, før han lavede op. Behrens fortalte om sine billeder og de mange dekorative opgaver, han havde udført.

Trods alt havde Behrens endnu lyst til at male nede på havnen. Han lod sig hente i taxa og sad på en stol, hvorfra han i de sidste år atter malede de gamle Gilleleje motiver, som alle kendte, og som næsten enhver gillelejer med respekt for sig selv må have på sin væg.

Behrens malede et utal af farverige havnebilleder fra Gilleleje, Rørvig, Lynæs og Skagen. Han blev ganske særligt fiskekutternes skildrer. Men billederne af de lyse nætter på nordkysten står for mig som noget af det bedste, Behrens har givet os. Her har han også de mere afdæmpede farver på sin palet. Med blå og grå toner kunne Behrens nå et fint koloristisk resultat.

Ved siden af staffelmaleriet har Johan Behrens haft mange ret store dekorative opgaver. Disse arbejder kan ses mange steder i landet⁴.

Johan Behrens fik tildelt en del offentlige belønninger. I 1935 fik han f.eks. »Den Neuhausenske Præmie« for »Stormfuld aften i Gilleleje«.

Forfatteren Anders W. Holm skrev i en artikel om Behrens ved dennes 50-års dag, at ganske vist kan ildesindede kritikere og rovlystne havørne lure på ham, men han siger formodentlig som Holger Drachmann:

*Thi det, som skal mærke en Mand for hans Tid
og skænke ham Hundred af Aar,
er ikke blot Venner, der smykker hans Hus,
men Fjender, der smæder hans Gaard.*

Man oplevede Behrens i sin fulde livsudfoldelse, når han blussede omkap med farverne i sine malerier og i vennekredsen bryggede onkel Johannes sørøverpunch i den antikke punchebolle ved en fest i atelieret på Nordre Strandvej.

Jeg tror nok, man må sige, at Johan Behrens blev den mest populære gillelejemaler i 1930'erne og 40'erne. Han skildrede det Gilleleje, som folk kendte og holdt af. Med ham forsvandt et livsfrodigt menneske, der i dag er savnet. Johan Behrens ligger begravet på Gillelejes gamle kirkegård. På graven er sat en sten, hvorpå er indhugget hans signatur. Som skrevet med penselskrift står navnet Johan Behrens.

Peter Rostrup Bøyesen (1882-1952)

Rostrup Bøyesen var en stor kunstner, der fik betydning for den følgende generation af malere. Allerede i sine tidlige ungdomsår gjorde han sig bemærket både som figur- og landskabsmaler.

De første somre, Peter Rostrup Bøyesen opholdt sig i Gilleleje, boede han nede i byen, men i 1945 lejede Bøyesen et bondehus på Østre Allé 35 ved navn »Pilebo«. - I de første år i Gilleleje malede han nogle af de betydeligste landskabsbilleder, der er udført på denne egn siden Albert Gottschalck.

Når »Pilebo«s havestuedør blev slået op på vid gab, var man klar over, at sommeren var kommet til Gilleleje. Her stod Bøyesen i døren med sin kraftige skikkelse og landlige fysiognomi, det var som om han udstrålede energi og livsudfoldelse; mange dage gik der heller ikke, førend man kunne møde ham med en gammel, pibende tril-

*Leon Mühlbach: Havnevej i Gilleleje. 31,5 x 49 cm.
 Leon Mühlbach valgte navnlig motiver fra Gillelejes gamle by-
 del. Fra hans hånd eksisterer en række malerier af huse, som i dag
 er forsvundet.*

*Frederik Larsen-Særsløv: Bådebyggeriet på Gilleleje Havn. 1930.
 52 x 64 cm.*

*Johan Behrens: Sommeraften ved Nakkehoved Fyr. 45 x 41 cm.
Tilhører Gilleleje Museum.*

lebør belæsset med alle hans malergrejer, på vej ud til et af hans måske mest elskede motiver, den gamle lergrav på strandbakterne. Her stod han ved sit kraftige atelierstaffeli, for som han sagde: »Jeg kan ikke bruge et feltstaffeli, der står og ryster i blæsten, så kan man jo ikke male«. Når stativet var rejst, lagde han flere store sten på foden, så det blev lodret. Bøyesen er den eneste maler jeg har set, som benyttede et atelierstaffeli i det fri, det var ligesom han skulle have noget robust. Det passede bedst til hans kraftige malemåde, hvor penslen med stor kraft blev ført henover lærredet, ja ligefrem presset ned i den tykke farvelægning. Med store sikre strøg kunne Bøyesen forme et landskab, så farven lyste med en egen glød. Jeg mindes ikke nogen

Olivia Svendsen, gillelejekunsternes værdsatte sommerværtinde, ses her i samtale med forfatteren Anders W. Holm en sommerdag i 1948. Foto: Jesper Gottschalch.

maler, der med så fin koloristisk fornemmelse forstod at gengive det ellers så fortærskede motiv med strandbakkene. Hver gang var det, som skildrede han det for første gang.

Maleren Mogens Andersen, der var elev af Rostrup Bøyesen, skriver i sin bog »Omkring kilderne«⁵: »De enkleste, maleriske virkninger i dagligdagens landskaber, i hverdagens brugsgenstande, i et ansigst form, i en figurs plastik, kunne han benytte og gøre til symboler for sit sinds stemning og krav om at udtrykke sig. - Han var levende interesseret i den allemyste malerkunst med de landvindinger den gjorde i malerisk og motivisk retning. - Havde et billede noget af virkelighedens kraft i sig, var det kunst for ham, ligegyldigt hvordan udtryksmåden var. Selv var han fast forankret i sin ungdoms idealer, de franske impressionister med Monet i spidsen, og deltog ikke i sine jævnaldrendes mere radikale eksperimenter«.

KUNSTNERNE I »GILLELEJEHUSET«

På Fabersvej 14 ligger »Gillelejehuset«. Her boede Olivia og Julius Svendsen, som blev gift i 1893. Denne fiskerfamilie var gennem en årrække sommerværter for mange betydelige kunstnere - deriblandt maleren Albert Gottschalck, komponisten Charles Kjerulf og gillelejedigteren Anders W. Holm, som senere fik sit eget hus i byen. Blandt besøgende til sommergæsterne i »Gillelejehuset« kan nævnes digterne Holger Drachmann og Sven Lange, maleren Julius Paulsen, skuespilleren Peter Fjelstrup, forfatterne Oscar Thyregod, Niels Hoffmeyer og Viggo Cavling samt komponisten Hugo Seligmann.

Sidst i 30'erne boede billedhuggerinden Anne Marie Carl Nielsen (enke efter komponisten Carl Nielsen) sammen med sin datter, malerinden Anne Marie Telmanyi, som nogle af de sidste kunstnere i »Gillelejehuset«. Sidstnævnte malede mange fine billeder fra Gilleleje, både landskaber, figurbilleder samt portrætter. På museet hænger et udmærket maleri, en portrætskildring af to fiskerkoner. Anne Marie Telmanyi var elev af P. Rostrup Bøyesen, men hun bevarede sin egen personlige opfattelse af motiverne. Telmanyi fremtrådte som en meget talentfuld kunstnerinde, der helt indlevede sig i den natur og atmosfære, som omgav fiskerbyen Gilleleje.

Gillelejehusets ejer Olivia Svendsen, der blev enke i 1934, opnåede en høj alder. Jeg erindrer hende som en høj, rank, aristokratisk, gammel dame, der i en alder af 80 år tit spadserede rundt i byen.

Hans Refslund Andersen: Solnedgang, sommeraften ved Gilleleje. 1950. 55 x 69 cm.

Om denne artikels forfatter, maleren Hans Refslund Andersen, skriver Søren Frandsen:

Hans Refslund Andersen (f. 1917)

Allerede i sine første gillelejesomre 1932-33 fik Hans Refslund Andersen lyst til at male. I nogen tid havde han interesseret sig for malerkunsten, og i 1933 blev beslutningen taget: maleriet skulle være fremtiden. Samme år søgte han ind på Emil Rannovs tegne- og maleskole. Efter to års studietid hos Rannov blev Refslund Andersen i 1935 optaget som elev på Kunstakademiet, hvor han fik professorerne Aksel Jørgensen og Kræsten Iversen som lærere.

I starten boede familien Refslund Andersen hos klokker S.P. Sørensen i »Ankerhus« på Østre Allé nr. 1. Denne ejendom stødte op til stejlepladsen ved Menighedshuset. Det stemningsfulde motiv ned over havneterrænet blev det første, Refslund Andersen fæstnede til lærredet.

I 1934 købte faderen en grund ved byen og byggede et sommerhus (nuværende Østre Allé 83). Her fik Refslund Andersen de bedste muligheder for at udøve sin kunst, idet huset lå på en bakke, hvorfra der var den skønneste udsigt over egnen. Man kunne se til Gribskov, Søborg, Valby Hegn og i det fjerne mod vest helt til Tibirke Bakker, mens højdedraget Hesbjerg tonede frem i øst. Mod nord var der udsyn til strandbakterne og det blå Kattegat. Disse omgivelser inspirerede den unge maler. Gilleleje blev Refslund Andersens skæbne; skønheden i lejet og den prægtige natur i dets omgivelser gjorde ham til maler. I 1943 debuterede han på Kunsternes Efterårsudstilling, men det blev separatudstillingerne i Bachs Kunsthandel på Gammel Strand i København, der slog hans navn fast. Udstillingerne i 1950, 1954 og 1958 viste, at han i disse år havde udviklet sig til en fin skildrer af det nordsjællandske landskab.

Refslund Andersen elsker at tage malerkasse, lærred og staffeli på sin cykel og drage ud i landskabet. Ofte er det samspillet mellem himmel og hav, der inspirerer. Billedet side 152 viser udsigten over Kattegat en sommerdag hen mod aften. Her har Refslund Andersen gengivet lysets spil med solskiven som spredende centrum. Med grove, men i sin virkning følsomme penselstrøg fanger maleren straks vor opmærksomhed. Kontrasten mellem den mørke forgrund med træerne og den blide, lysfølsomme kiming giver en fin fornemmelse af distancen over havfladen. Gennem det noget impressionistiske farvevalg fortæller den ellers naturalistiske gengivelse mere om naturens formåen, end de fleste selv vil være i stand til at opdage. Refslund Andersen skænker os en dyb naturoplevelse gennem sin kunst.

Hans Refslund Andersen har også arbejdet med udsmykningsopgaver; således udførte han i 1944 et stort maleri til kantinen på Valdemar Jørgensens Maskinfabrik i København, og i 1976 blev et stort abstrakt vægmaleri udført til den nyopførte Nellerupgårdsskole i Gilleleje.

Lige siden midten af 1800-tallet har naturens trylleri i og omkring Gilleleje tiltrukket malere, men man forbavses over, hvor forskelligt ét og samme motiv kan opfattes. Derfor er maleriet et udtryk for individualitet, der gør det spændende at opleve en egn gennem kunsten.

NOTER

- ¹ A. Kragelund: Et gammelt billede fra Gillelejeegnen, i *Fra det gamle Gilleleje* 1939, s. 21-24.
- ² Troels Andersen: Albert Gottschalck, København 1977.
- ³ Anders W. Holm: Gillelejemaleren Johan Behrens, i *Fra det gamle Gilleleje* 1954, s. 66-71.
- ⁴ Dekorationsmaleri af Johan Behrens: på Store Kro i Fredensborg, på Kronborg Havbad, loftdekorationer i »Stærekassen« (Det kgl. Teaters ny Scene) bekostet af Ny Carlsberg Fondet, foyeren i Nørrebro Teater i København, H.C. Ørstedsværket og Svanemølleværket ligeledes i København, vægdekorationer til De danske Bomuldsvæverier's kantiner, boretårnet i Tønder til Danish-American Prospecting Co., glasmaleri i Arbejdernes Landsbank og ikke at forglemme Ø.K.'s 8 x 18 meters kæmpeavl med selskabets østasiatiske filialer.
Som teatermaler har Behrens udført dekorationerne til Det kgl. Teaters opførelse af Børge Ralovs ballet »De fire Temperamenter« med musik af Carl Nielsen.
- ⁵ Mogens Andersen: Omkring kilderne, København 1967.

Opdyrkningen af Søborg Sø

AF GERDA OG LUDVIG MEYHOFF

Indledning af Søren Frandsen

Indtil slutningen af 1700-tallet var Søborg Sø et virkeligt søområde. Under landbrugets ekspansion i anden halvdel af det 18. årh. tørlagde staten flere søer for at udvide det dyrkede areal, Søborg Sø var en af dem.

I august 1797 såede man de første afgrøder på den tørlagte søbund og samtidig blev en del af arealet udlagt til græsning. Men snart viste det sig, at afvandingen ikke var effektiv nok til en vedvarende dyrkning. Kreaturgræsningen var tillige uheldig, fordi den bløde søbund blev trådt op. I stedet kom hø og rør til at præge billedet frem til Feilbergs tid.

Disse produkter egner sig ikke til vækst på samme areal. Vintrens rørhøst er betinget af en vis fugtighedsgrad året rundt, mens sommerens hø stiller det modsatte krav. Interessant er det, hvorledes udnyttelsen af søens produkter fremmes og hæmmes i takt med efterspørgslen. I begyndelsen af 1800-årene skete flere forbedringer af afvandingen til gavn for høproduktionen, men da priserne samtidig viste en faldende tendens, fordi mange bønder i stedet begyndte at dyrke kartofler og kløver til vinterfoder, udeblev det forventede merudbytte. Samtidig havde rørene dårlig afsætning på grund af krisen i landbruget, men da byggeri og dermed tagtækning atter kom igang hen mod 1830, blev rørskæringen igen mere lønnende. I perioden 1830-50 fik arealet derfor lov at forsumpe.

På foranledning af lensgreve C.E. Krag-Juel-Vind-Frijs til Frijsenborg, der i 1872 erhvervede Søborg Sø, kom jordbrugsteknikeren og løjtnanten P.B. Feilberg til at præge tiden fremover. Ved dybpløjning og agergrøftning udluftedes jorden, således at den gamle vegetation blev kvalt og omdannet til plantenæringsstof. Samtidig kørtes mineralsk jord på arealet. Det blev nu bedre egnet til dyrkning¹. Selvom

Feilbergs arbejde gav bedre muligheder for korndyrkning, var der endnu i 1920'erne vandlidende arealer tilbage. Slettet og bjergningen var yderst vanskelig, fordi slåmaskine med heste ikke kunne anvendes på den bløde søbund. Leen var det eneste egnede redskab, mens to mand med en bære måtte bære høet ind til »bredden«, før vognen kunne tages i brug². Før i tiden blev høet båret fra søen på menneskeryg³. Lige fra starten har Søborg Sø stillet store krav til den, der søgte det daglige brød derude. Den fugtige søjord giver tit ubehagelige overraskelser. Selv i vor tid med bedre tekniske hjælpemidler, er det til tider vanskeligt at være bonde på Søborg Sø. Midt i det fredelige bondeland ligger 4 gårde, hvor jordens afkast ikke er så sikkert, som det i dag ellers er tilfældet de fleste steder. Vi vil lade Gerda og Ludvig Meyhoff på Odderholm fortælle om livet på søen i nyere tid, en beretning der både fortæller om besværlighed og glæde, en glæde der samtidig er en hyldelse til et særpræget nordsjællandsk landskab:

På søens område blev som et resultat af Feilbergs arbejde i perioden 1872-87 anlagt 4 gårde og et par enkelte huse. Gårdene, der stadig har al deres jord i søen, er Søborggård, Odderholm, Frijsenvang og Ørbakke.

I 1915 skete den store forandring i søens drift, at ejeren, baronesse Blixen-Finecke, datter af førnævnte greve Frijs, solgte den til Udstykningsforeningen for Sjællands og Fyns Stift. De fire søgårde blev, hvor de var, omend jordtillæget blev ændret for nogles vedkommende. Resten af søen udparcellerede man i mange smålodder fra ½ og op til omkring 12 tdr. land. Meningen var, at særligt de små ejendomme omkring søen nu kunne skaffe sig supplerende foder.

I begyndelsen af 1950'erne så vi os om efter et landbrug i Nordsjælland. En forpagtning som vi havde, ville udløbe i foråret 1954, og nu ville vi gerne have egen bedrift. Efter megen søgen faldt valget på Odderholm i Søborg Sø. Hertil var to grunde. For det første egnede de lave arealer sig godt til kvæghold, og for det andet var Odderholm i en prisklasse, som vi i første omgang kunne magte. At den bygningsmæssig på ingen måde tog sig godt ud sammenlignet med den gode og solide gård i Harløse, som havde været vort hjem i 12 år, måtte vi se stort på. Det skal siges med det samme, vi havde ingen kendskab til Søborg Sø, og det var meget lidt vi havde hørt om de særlige forhold, der gør sig gældende ved drift af en sådan søjord.

Vi har to børn, som i foråret 1954 var 5 og 2 år. En ældre dame i vor omgangskreds spurgte en dag vores dreng, han var dengang 4¼ år, om det var en gammel eller en ny gård, vi havde købt. Hans svar var meget fornuftigt. Han sagde: »det er en gammel gård, men for os er den ny«.

Odderholm er ikke det, man kan kalde en gammel gård. Den er kun et hundrede år, men den så meget ældet og forsømt ud, da vi overtog den. Gården havde haft en yderst omskiftelig skæbne og tit været i handelen.

De første selvejere af Odderholm var familien Nicoline og Jørgen Nielsen, som købte gården ved den førnævnte udskiftning i 1915. Arealet blev ved denne lejlighed reduceret fra 120 tdr. land til 53 tdr. land. Nicoline og Jørgen Nielsen boede på Odderholm til 1943. Det år døde Nicoline Nielsen, og gården blev solgt. Disse to var særdeles agtede og respekterede på egnen for flid, initiativ og ordenssans, og vi har altid kun hørt godt om disse to mennesker, der havde et hyggeligt og godt hjem på Odderholm igennem 28 år. Især var det den store og velpassede have, der gik ry af.

De næste, der flyttede ind på Odderholm, var familien Peter Bjerre. Familien Bjerre havde dog kun gården i to år, fra 1943 til 1945, da den solgtes til direktør Chr. Petersen, tidl. Kassegården i Dronningmølle.

Ved dette salg fik Odderholm en noget broget skæbne. Den ophørte for en tid med at være et almindeligt landbrug. I stedet blev den hjemsted for et af Chr. Petersen oprettet selskab med det klingende navn »Dansk Salix Eksport«. Salix er den latinske betegnelse for pil, og Odderholm blev helt plantet til med denne kultur. Pilen skulle bruges til fremstilling af kurve, de såkaldte avne- eller kartoffelkurve. Chr. Petersen købte jord op fra omliggende gårde og lagde den til Odderholm, der nu blev på ca. 100 tdr. land. Her plantedes pil, og ved dette arbejde fik mange beskæftigelse. Der blev også ansat en skovfoged, der med sin familie boede her i et par år.

I foråret 1948 blev Odderholm igen handlet. Køberen var en ung jyde, der dog meget hurtigt fortrød sit køb, og ganske få måneder efter fik han den ordning med sælgeren, Chr. Petersen, at handelen kunne gå tilbage. Den unge køber nåede slet ikke at komme til at bo på gården.

De næste, der kom til Odderholm, var et ungt ægtepar, Helga og Thorkild Petersen. Thorkild Petersen havde arbejdet i nogle år for

Chr. Petersen, en tilknytning der dog gik tilbage før dennes køb af Odderholm. Ægteparret Thorkild Petersen boede her fra juni 1948 til december s.å. Thorkild Petersen fik senere arbejde i Søborg Sø, og efter den ny vandløbslovs ikrafttræden sidst i 1960'erne, fik han stilling under Frederiksborg Amts Vandinspektorat som vandløbsforvalter.

Pileventyret på Odderholm blev af kort varighed. Da verdenshandelen efter krigsårene efterhånden igen gled i lave, og man atter kunne få materialer udefra svandt interessen for »Dansk Salix Eksport«. Der gik vist også sygdom i pilekulturen. Den blev opgivet og fjernet. Chr. Petersen kastede sig over nye opgaver andetsteds, og Odderholm blev igen udbudt til salg. Atter kom der en køber. Desværre blev også denne handel noget vidtløftig, og det ny ejerforhold varede, som det foregående, kun få måneder, og gården blev igen Chr. Petersens.

Vi er nu nået til årsskiftet 1949/50. Chr. Petersen sælger Odderholm for tredje gang. De nye købere var Johanne og Anton Nielsen, der kom fra Skævinge. Johanne og Anton Nielsen solgte ret hurtigt et stykke jord på 36 tdr. land, som Chr. Petersen havde tilkøbt fra Ørbakke. Dette blev købt af entreprenør og dræningsmester Carl Jørgensen, Skibby, som drev jorden i nogle år, og som lod opføre en trælade derude. Jorden er dog forlængst igen solgt af ham og er blevet købt tilbage til Ørbakke af den ny ejer, Erik Juhl, søn af Charles Juhl.

Johanne og Anton Nielsen faldt ikke til på Odderholm. Den blev igen udbudt til salg, og i juli måned 1952 så vi den averteret. Vi kom en dejlig sommeraften for at se på »herlighederne«. De så alt andet end herlige ud, og da der samtidig med os ankom en anden køber, ville Anton Nielsen ikke sælge. Vi tog så hjem igen, og i hvert fald den ene af os var glad over, at den handel ikke blev til noget. Gården så meget forsømt og skrammet ud.

Men i høstens tid samme år kom der bud fra ejendomsmægleren, at dersom vi stadig var interesseret i at købe Odderholm, så var chancen der, for nu skulle den sælges.

Vi tog til Odderholm igen. Den var ikke kommet til at se bedre ud, men alligevel blev handelen afsluttet. Gården var helt uden besætning og redskaber af nogen art, altså helt nøgen. Arealets størrelse var ca. 61 tdr. land, og købesummen 100.000 kr.

Johanne og Anton Nielsen blev boende til marts 1953. De havde ikke lyst til at flytte ved vintertide, og vi havde heller ikke brug for

beboelsen, førend 1. marts, hvor vi havde antaget en familie, der skulle passe det daglige arbejde i marken.

Det blev desværre ikke så vellykket. Familien, der viste sig antaget på falsk anbefaling, var helt uduelig. Deres børneflokk var meget større end opgivet og lå bestandig i krig med børnene i Søborg. Mange Søborgdrenge fra den tid husker de bataljer, der udspilledes. Familien var her kun i et par måneder, så lykkedes det os at slippe af med den.

Vi fik en anden familie, der ikke var stort bedre. Det resulterede i køb af en gammel Chevrolet, som i Harløse gik under navnet »det blå lyn«. Med »lynet« foretog vi de mange ture hertil, så godt som hveranden arbejdsdag. Vort mandskab fra Veslegård havde været heroppe i forårstiden og havde tilsået markerne med byg, roer og kartofler, og det var nu kun de to sidstnævnte afgrøder, der skulle passes med rensning og lugning sommeren igennem. Sidst på høsten flyttede familien, og gården blev så passet helt med vore egne folk fra Harløse.

Sidst i oktober 1953 holdt vores forkarl bryllup, og de to nygifte flyttede ind her, hvor de skulle bo indtil 1. april 1954, da vi selv afstod forpagtningen af Veslegård i Harløse og flyttede til Odderholm. Den 1. november 1953 kom en kvægbesætning hertil, og også vores fodermester fulgte med. Vi havde en meget stor besætning på Veslegård, og selv om den nu blev delt, var der rigeligt til en fodermester hvert sted. I tiden indtil april 1954 kørte vi med fuldt mandskab på begge gårde. På Odderholm havde der ikke været køer i flere år. Peter Bjerre overtog nok fuld besætning efter Jørgen Nielsen i 1943, men han havde solgt alle kreaturerne inden han i 1945 solgte gården til Chr. Petersen.

Fra 1. november 1953 kom der altså kreaturer igen på Odderholm, og besætningen blev her i nøjagtig 25 år. I 1978 afviklede vi kvægholdet, og vi havde den glæde, at alle vore dyr blev solgt til levetbrug. Nu står de og deres afkom og arbejder videre rundt om hos dygtige yngre kvægavlere med interesse for og forstand på kvægavlsarbejde.

Den 1. april 1954 flyttede vi med vore to små børn, Peder og Kirsten ind her på Odderholm, og en helt ny tilværelse begyndte for os. Vi havde både karl og pige med hertil, men som denne første sommer og høst artede sig for os, måtte vi se i øjnene, at vi ikke fremover havde råd til at holde hjælp, og at vi selv måtte se at redde os igennem - hvis vi da kunne.

Mange landmænd og gartnere landet over, der er på samme alders-trin som vi, vil huske den våde periode i sidste halvdel af 1954. Den blev en katastrofe for mange - og da så afgjort for os. Foråret og forsommeren begyndte smukt, og alt det ny og spændende, vi oplevede i de første måneder her på Odderholm, hører absolut med blandt de gode minder. Alene den herlige friske saltvandsluft som strøg ind over os fra Kattegat, var en ny og dejlig fornemmelse. Vi blev alle så solbrune. I den gamle forsømte have kom der stadig nye overraskelser, der glædede og undrede. Her var et rigt fugleliv, og fuglesangen lød dagen igennem fra al det tætte bladhang. I hegnene rugede fasanhønsene, og senere hørte vi dem »dulre« med deres kyllinger. Gøgen, som ellers regnes for en sky fugl, sad meget ofte i et gammelt æble-

Gården Odderholm og den opdyrkede Søborg Sø. I det fjerne hæver landskabet sig op fra søbredden.

træ, hvis krone bredte sig uden for vort soveværelse. Det var virkelig idyl at høre på dens hemmelighedsfulde kukken den ganske sommernat, og nattergalene rundt om i havens gamle syren- og jasminbuske holdt sig heller ikke tilbage. Som man siger nu om dage - det var bare skønt det hele.

Men så satte regnen ind. I de tre høstmåner juli, august og september fik vi ialt 373 mm regn. Så godt som hver eneste dag regnede det. Roerne stod og soppede i det bare klare vand, og bygmarkerne var forlængst slået ned og overgroet med grønt, sejgt ukrudt, især kvik, men også uendelig meget frøukrudt som agerkål og den hampagtige hanekro.

Vi havde hidtil holdt os til de naturlige hestekræfter til alt markarbejde, og vi havde vore dejlige mørkebrune oldenborghopper med fra Veslegård. Vi måtte dog hurtigt se i øjnene, at hestene ikke kunne holde til det store slid, det blev for dem at gå i den meget tunge søjord, hvor det især blev et stort problem at pløje jorden ordentligt. De måtte ombyttes med en traktor. Alligevel vedblev det i mange år at være vanskeligt at få jorden effektivt pløjet. Kvikjorden er meget svær at vende, da dets lange forgrenede rodnet trives så overmåde godt i søjord. Også de mange arter af frøukrudt er vanskelige at få bugt med, da sprøjtning ingen videre virkning har i denne mærkelige jord. Der skal både et godt kendskab og de rigtige redskaber til for at få den til at føje sig. Ved hver pløjning kommer nye lag op af de ejendommelige læderagtige skaller, som er en bestanddel af dyndjorden. I store klodser og blokke kommer de op, men vinterens frost skørner dem dog. Det er især efter tørre somre, hvor muldjorden er sunket ned i de store revner, der er dannet over hele dyndjorden, at disse store klumper af læderagtige jordskaller kommer frem.

Det var et lille sidespring. Vi vender nu tilbage til regntiden i 1954. Vi havde ikke forestillet os, at vi ikke kunne få høstet. Det havde vi da altid kunnet, selv om vi også tidligere havde prøvet en våd og besværlig høst. Men dette var noget helt andet. Det kunne simpelthen ikke lade sig gøre. Af høsten 1954 bjergede vi 116 tdr. korn fra 37 tdr. land. Roerne sad i jorden og rådne, men vi havde et lille stykke med gulerødder, og de gav 12 tdr. ialt af fin kvalitet.

Så blev vi klar over, at vi hurtigst muligt måtte i gang med en gennemgribende dræning af jorden. I foråret og sommeren 1955 fik vi nedlagt rør på den lave jord, ca. 30 tdr. land, og i 1957 fik den resterende

de højere jord samme behandling. 1955 var et ret godt år, vejrmæssigt set, men da vi drænede, kunne der ikke sås på de arealer, hvor dette arbejde var igang. 1956 var også et hæderligt år, og vi fik heldigt høstet. Men 1957 og 1958 var begge meget våde og besværlige med ringe høstudbytte, og hvor alt for mange tdr. land forblev uhøstet. Hvad der var samlet op det foregående år fik alt for hurtigt ben at gå på i de følgende.

1959 husker vi som et godt år, hvor høsten nemt blev bjerget, og med ret godt udbytte. Men et enkelt godt resultat er ikke nok til at rette op på foregående års skader. Vi »haltede« bestandig bagefter. I begyndelsen af 60'erne var der atter meget regn i høsten, der igen blev besværlig og med for dårligt udbytte. Hvad vi selv kunne overkomme høstede vi med selvbinder, derudover havde vi bestilt fremmed mejetærskerhjælp. Men altid måtte vi vente til sidst. Når endelig det kunne blive vores tur, så var soldagene blevet for få og for korte. Duggen lå til langt op af dagen, og det klamme kom med det kraftige kvikislæt kunne ikke passere gennem mejetærskeren. Det var samtidig en stor økonomisk belastning at have mejetærskerhjælp. Prisen pr. td. land var selvfølgelig den samme, om foldudbyttet var 25 eller kun 10-12 fold eller meget mindre. Vort kvæghold var i disse våde år heller ikke det store sus. Vi kunne simpelthen ikke skaffe mad til vore køer og kvier, og måtte derfor skille os af med en hel del.

Når vi tænker tilbage på alle disse våde og strenge år, har vi svært ved at forstå, at vi kom igennem dem. En ting, vi altid har skønnet på var, at vi kunne beholde både helbred og modet. Kunne disse ting ikke holde, havde vi heller ikke udholdt det pres, der altid var for at præstere de mange udbetalinger, der havde så let ved at overstige de små indtægter. Det kunne have været fristende at gøre som andre også har måttet - dreje nøglen om og lade andre med større midler komme til. Men vi ville så nødig opgive. Også for vore børns skyld, som jo dog havde en ganske dejlig tilværelse herude i de frie omgivelser. Vi ville nødigt have, at de skulle skifte skole. Derfor blev vi, men tillige af den grund, at Odderholm var et så rart og så kønt et sted, at det fortjente, der var nogle, der ville slå et slag for, at ejendommen kunne komme til hægterne og igen blive regnet med blandt ordentlige landbrug. På dette har vi bestræbt os.

Søborg Sø er ikke problemfri for de mennesker, der har deres hjem og virke her. Men meget er med årene blevet betydeligt bedre og lettere, end da den første generation af Søborg Sø-dyrkere tog fat.

I midten af fyrrerne blev påbegyndt en ny og forbedret afvanding af Søborg Sø med oprettelse af en pumpestation, beliggende ved Søborggård. Anlægget var projekteret af Det Danske Hedeselskab. Denne tiltrængte grundforbedring var anslået til at koste 900.000 kr., men de besværlige arbejdsforhold, der var forbundet dermed, var årsag til, at slutbeløbet nåede op på ca. 1,5 mill. kr. Det store arbejde stod på i 14-15 år.

Denne sidste grundforbedring i forbindelse med de moderne landbrugsredskaber, og især de gode mejetærskere gjorde sit til, at korn dyrkningen blev mere stabil. Men det er nok en betingelse, at man selv har en mejetærsker og kan høste i alle de gunstige timer.

Ved strukturændringen i begyndelsen af 1960'erne mistede de helt små sølodder deres betydning. Mange af beboerne på de små ejendomme i søens nærhed solgte deres besætninger og tog i stedet supplerende arbejde udenfor bedriften bl.a. på Stålvalseværket i Frederiksværk. Forklaringen herpå var den afhængighed, der fulgte med at holde kvæg. De nye erhvervsmuligheder i industrien betød, at kvægholdet ikke længere var nogen nødvendighed. De tidligere høarealer blev i stedet tilsået med korn.

Søborg Sø egner sig så fortrinlig til hvededyrkning, og hveden herfra er i de gode høstår af særdeles god kvalitet. Men søjorden kræver også arbejde og atter arbejde. Den påtrængende kvik må ingen chancer få. Når jorden er passet med dræning, og der gøres en god indsats med jordbearbejdning og tillige de rette såtider overholdes, kan den virkelig yde godt, alt dog betinget af, at sol, vind og væde bliver tildelt i det rette forhold.

Foruden de almindelige ejendomsskatter til det offentlige er lods ejerne behæftet med ret store udgifter til vedligeholdelse af Søborg Sø. Gennem 27 år har vi gjort den erfaring, at søen kendes først, når man har mærket den på sin krop og på sin pengepung.

NOTER

¹ Niels Amstrup: Den ældste tørlægning af Søborg Sø, i Fra Frederiksborg Amt 1955.

² Meddelt af Erik Juhl på Ørbakke.

³ Se note¹, s. 108.

En tur til Anholt i 1886

AF ELIAS PETERSEN

Indledning af Hans Refslund Andersen

Maleren Elias Petersen (1859-1948) tilbragte en stor del af sin barndom og ungdom i Gilleleje. I »Fra det gamle Gilleleje« har H.C. Terslin givet en skildring af hans levnedsløb¹. 27 år gammel deltog Elias Petersen sammen med malerennen Viggo Helsted i en tur til Anholt på en af gillelejekvaserne. Den voldsomme natur på Kattegatøen betog dem begge. I følsomme og pittoreske vendinger beskrives naturen og samspillet mellem himmel og hav. Vi fornemmer maleren bag skildringen, når han beskriver lysets spil under himmelhvælvet. Man fristes næsten til at tro, at det var på denne tur, han bestemte sig til at blive marinemaler. Oplevelserne er gengivet med en friskhed, der ikke afslører, at der gik 43 år før han i en alder af 70 år nedskrev minderne fra Anholtturen. Lad os høre, hvad Elias Petersen kan fortælle:

Den 11. august 1886 sejlede 6 kvaser fra Gilleleje. Målet var Anholt, hvor der skulle sættes rødspættegarn. Vejret var ualmindeligt smukt med svag nordenvind. Vi startede ved middagstid. I løbet af nogle timer var vi omtrent midtsunds, bådene havde holdt godt trit med hinanden. Pludselig slog vinden om til nord-vest, skyerne begyndte at stige op over horisonten og blev efterhånden uhyggelige både i form og farve. Bygerne kom op over os, og med dem regnskyllene. Søerne blev højere og højere, stormen tog til. Maleren Viggo Helsted og jeg havde fået lov at følge med for at gøre studier.

Før kvaserne fik installeret motor, havde de på dækket en jolle, som benyttedes, når garnene skulle drages. Da det nu var umuligt at anbringe sig på dækket med malerrekvisitterne, fordi søerne jævnligen skyllede ind, satte jeg mig på en af tofterne oppe i jollen, hvor jeg gan-

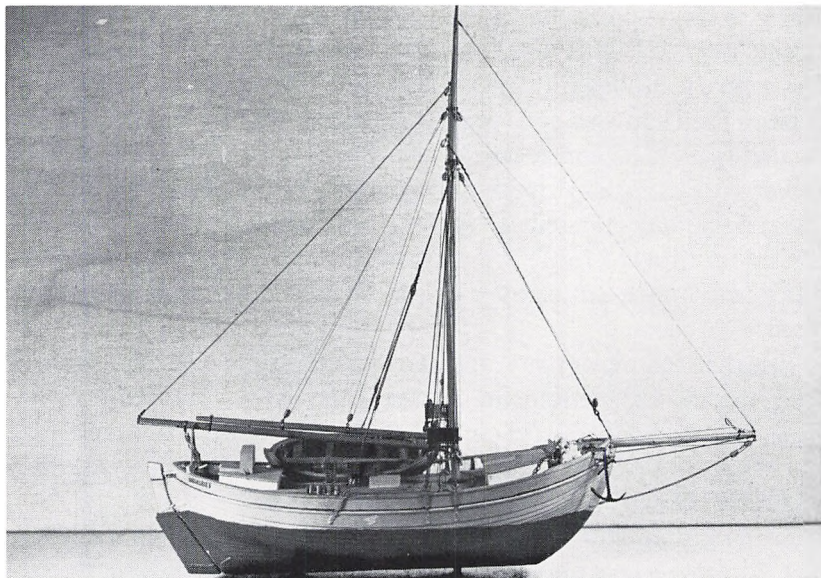
ske vist fik nogle skyller ned ad ryggen, men trods alt næsten blev færdig med en lille skitse. De stadige vendinger ved krydsninger gav for meget vand. Jeg fik en sø, som nåede op i jollen og fyldte malerkassen med vand, så både pensler og tuber blev skyllet ud af kassen og ned i jollen. Jeg måtte ud af båden. Men først fiskede jeg pensler og farver op; de lå og skvulpede om på bundbrætterne. Så smækkede jeg kassen i og stak den ned i kabyssen; først da mærkede jeg, at der ikke var en tør trævl på min krop, men dengang var man ikke så forvænt; klæderne måtte tørres, hvor de sad, vi havde ikke tørt tøj at skifte med.

Efterhånden blev vi mere og mere optaget af stormen, som ved solnedgangstid tog stærkere fat. Af den grund havde vi fået tre reb i sejlene. De fem både, som vi oprindelig havde omkring os, var allerede for et par timer siden drejet af mod Mølle på Kullen, kun vor skipper sagde, at det var Anholt og ikke Mølle, vi skulle til.

Som mørket faldt på, begyndte det at blive koldt selv for mandskabet, som dog havde olietøj og vandstøvler på. Vi hørte nogen røre sig i kabyssen. Noget efter så vi en hånd med et krus komme frem i lugen. Det var dejlig varm kaffepunch, den duftede herligt og smagte under disse forhold vidunderligt. Da vi alle var forsynet, følte vi trods mørket og stormens tiltagen et stille velvære.

Vor mand ved roret var kendt som en bestemt og støt rorgænger, som vidste hvad han gjorde, og han indgav os, der ikke var vænnet til den slags ture, en vis tryghedsfølelse. Nu da vi var færdig med kaffen krøb vi ned i kahytten. Her fandtes fire køjer og et petroleumskøkken samt dufte, der hører til et fiskefartøj; det var just ikke for fyrstelige næser. Vi malere smed os dog, såsnart vi var nede, med stort velbehag i hver sin køje. Trods det pjaskvåde tøj faldt vi hurtigt i søvn til melodien af »Godsets« fløjt og søens livtag med båden. Vi vågnede først ved at høre trampen på dækket; da vi slog øjnene op sås gennem den åbenstående luge en solklar luft med lette hurtigt drivende skyer. Små kluk langs bådsiden tilkendegav, at vi var i »smult vande«. Under søvnen var vinden »løjet noget af«, og for en frisk vind løb fartøjet i morgenstunden op under Anholts sydende.

Hurtigt kom vi op på dækket. Solen var netop stået op, og i den endnu kølige morgenluft virkede vort tøj, der endnu var kladt fra den foregående dags begivenheder, meget ubehageligt. Vi var ikke fri for at mærke lidt kuldegysninger, som dog hurtigt fortog sig.

Fiskekvasen »Svanen« af Gilleleje, der deltog i Anholtfiskeriet i slutningen af 1800-tallet. Bygget 1887 på Viken. Model udført af Carl Petersen til Gilleleje Museum. Foto: Julius Jørgensen.

Mod den sandhvide lysende strandbred stod vandet grønliggult. Mod vest hævede grønne bakker sig, og fra en af dem skuede et generalstabsmærke ud over havet. Mod øst var der rullesten og træstesløse klitter. På midten af øen skimtede man en lilleputby omgivet af en 5-6 ganske små stubmøller.

Nu blev jollen sat i vandet, og vi blev med alle vore malergrejer roet i land, endelig fast grund under fødderne igen. Fiskerne roede tilbage til kvasen. Helsted og jeg gik op mod byen. Vi passerede over nogle af de forreste klitter, hvorfra man havde den dejligste udsigt over hele øen. Det hvide fyr ude på Odden kunne svagt skimtes helt ude mod øst. Ejendommeligt nok var havet mod nord og vest endnu i oprør. Det hvide skum gnistrede i morgensolen. På læsiden mod syd og øst fandtes mere roligt vand, der kælent og fredsommeligt slikkede op langs strandkanten.

Da vi var kommet op i byen, blev vi meget forbavsede over at se husene. De var ualmindelig små og for størstedelen bygget af vragerer, der på denne skovløse ø er en meget kærkommen erstatning

for tømmer. Tværs over de små stræder hang tørrede fladfisk trukket på snore. Tit var de anbragt så lavt, at man måtte bukke sig for at slippe under dem. Vi så kun ganske få mennesker. Det var blevet sagt os, at vi skulle spørge efter »Peter Post«, han havde vist engang været ansat ved fyret. En af de første anholdere vi traf, spurgte vi: »hvor bor Peter Post?« Han havde let ved at udpege huset, fordi man, derfra hvor vi stod, kunne se gennem byen i alle retninger.

Vi fik en elskværdig modtagelse af »Peter Post« og hans kone, med løfte om at måtte bo der de dage, vi opholdt os på øen. Man kunne ikke tænke sig prægtigere værtsfolk; de gjorde alt for at vi kunne befinde os vel. Straks blev vi bænket ved bordet og der blev dækket til frokost med glimrende landlig kost, hvortil kom sild og hummer i dåse, Tuborg pilsner og kaffe. Efter spisningen blev piben tændt, og med malerkassen på nakken drog vi ad en lang gruslagt vej ud mod øens nordstrand. Vinden begyndte at antage karakter af storm, og da vi næsten havde den lige mod os og oppakningen også fangede vind, måtte vi lægge os helt forover for ikke at blæse omkuld. Inden længe lå klitterne foran os. Stormen sled i marehalmen, den peb og hvislede mens sandet føg som fin frostsne. Her lå den rene sandforstrand. Stormen brølede omkap med den lysblågrønne søs lange frådende og sollysende skumbræmmer. Længst ude sås en mørkviolet stribe, som slagskygge af en mægtig sortviolet sky med flosset underkant. Nogle af ujævnhederne fornedet formede sig som lange tappe. Visse var så lange, at de nåede havet. Som skypumper sugede de vandet op med deres lange snabler. Det så ud som sprudlende kratere over havfladen. Det var imponerende og skønt at se på afstand men vist ikke rart at stifte nærmere bekendtskab med. På Odden, som strækker sig mod øst, skimtede man akkurat fyret over den lange linje af forrevet marehalm, der kronede klitterne. Mågerne lyste mod de mørke skyer, og deres ellers øredøvende larm forsvandt i havets og stormens bulder, medens de for en god vind sejlede gennem luften. Efter at have malet en skitse fik vi pakket vore malersager sammen, og nu gik det for rygvind hjemefter til et herligt måltid og tiltrængt hvile.

Inden vi var færdige med at spise faldt mørket på. Med tændte piber gik vi en lille tur rundt i den tilsyneladende uddøde by og betragtede de drivende skyer, i hvis sparsomme åbninger skimtedes enkelte stjerner. Stormen var begyndt at lægge sig, og i aftenens stilhed hørtes fra nord dybe suk fra et gigantisk dyr: havet, som efter nogle

anstrængende døgn lagde sig til ro. Vi bankede piberne ud, listede ind i vort kammer og faldt i en drømmeløs søvn.

Næste morgen vågnede vi op til en stille, solklar augustdag. Efter morgenkaffen travede Viggo Helsted og jeg omkring for rigtigt at bese omgivelserne; der var ikke megen variation. Vi gik derfor, ligesom dagen før, op til generalstabsmærket for at nyde den samlede udsigt. Under os lå havet nu stille som et spejl. Mod øst svømmede klitterne bort i en varm soldis. Neden for bakken i klitområdet, opdagede vi en saftig, grøn eng, hvorfra vibernes skrig nåede op til os; den store stilhed føltes velgørende efter al stormens larm. Ved hjemkomsten til byen lagde vi mærke til, at selv kirken var i samme lilleputstil som hele den øvrige bebyggelse på øen.

Der fandtes på øen nogle få køer, en del får og så vidt jeg husker kun een hest. Af dyrket jord var der, efter hvad man kunne se, kun nogle få agre på skrænten af bakkerækkens østside, så det var givet, at anholterne ikke kunne brødføde sig. En mand fortalte, at når brødet om vinteren slap op, var det sket, at de havde spist tørret fisk som surrogat for brød til fersk fisk.

Den tredie dag kom ved middagstid flere bådelaag af fiskere, deriblandt også vort mandskab, op til »Peter Post« for at få en forfriskning. De havde alle sat garn vest for øen, og fik nu tid til at gå i land inden de næste morgen skulle ud at drage; nu var vort besøg snart forbi. Som vi sidder og damper på snadderne og røgen står tæt, så vi næppe kan se hinanden, træder en høj, statelig skikkelse ind; han må bukke sig for at komme gennem døren. Vedkommende var vant til at se fiskerne, og kendte sikkert de fleste af dem, men da manden så Helsted og mig, kom han hen og præsenterede sig for os: »Van der Maas«, det var øens ejer. Straks spurgte han, om vi havde lyst til at hilse på hans damer, som spillede croquet på en naturgræsplæne lige udenfor huset; muligvis kunne vi deltage i spillet. Vi gik derud, så også damerne optaget af spillet, men de savnede ingen medspillere, og da vor påklædning efter overfarten var mindre indbydende, forduftede vi hurtigt.

Fiskerne foreslog nu en øl hos »Ras«. Afskeden var nær, og vore værtsfolk skulle betales for opholdet. Prisen var latterlig lille. Vi troede først, det var for hver, men det viste sig til vor meget store forbavselse at være for os begge; vi stod måbende og kunne ikke fatte det, men disse elskelige mennesker sagde, at det havde været fornø-

jeligt at have gæster, det var dengang en stor sjældenhed.

Vi drog nu hen til »Ras«. Der placerede vi os i græsset. Øllet blev bestilt, og passieren gik livlig; der blev dog endelig en lille pause, og man opfordrede »Ras« til at fortælle. Beredvillig fortalte han på sin livlige måde træk af øens historie. Om engelskmændene, som under vor krig med England i begyndelsen af århundredet var gået i land på øen og havde fældet den smule skov, der var tilbage på øen. Så fortalte han om strandinger og dernæst strenge vintre, hvor man i lange tider havde været uden forbindelse med omverdenen. Jeg forstod, at det, »Ras« havde fortalt, var genfortælling fra slægt til slægt. Solen var forlængst gået ned, og det var allerede temmeligt mørkt. Duggen faldt, og grønsværen, hvorpå vi lå, begyndte at blive våd. Samtidig blæste en kølig nattevind hen over den åbne ø. Klokken var blevet mange, og vi måtte tage afsked med den morsomme gamle fortæller. Hans lille øllager var fuldstændig tømt.

Hele skaren drog gennem en lavning i bakkerne ned til stranden på vestsiden af øen. Man kunne lige skimte kvaserne, som lå opankrede et stykke ude fra kysten. Nede ved strandkanten stod jollerne, der skulle bringe os ud til bådene.

Efter nogle timers søvn blev vi vækket ved travlhed på dækket over os. Solen var ikke oppe endnu, men det var om at finde garnene i daggryet for hurtigt at blive færdig med dragningen. Ude på fangststedet spejdedes efter mærket. Der var det. Jollen kom hurtigt i vandet, mandskabet sprang ned, og kraftige åretag bragte dem ud til mærket. Derefter begyndte dragningen. Kvasen holdt sig i nærheden, så afstanden ikke blev for stor, når jollen vendte tilbage med de fiskefyldte garn. Jollen lagde til ved læsiden og garnene blev halet op på dækket af kvasen. Derefter roede man igen hen til garnene, og den allerede omtalte tur gentog sig til alle redskaberne var ombord. Hele mandskabet deltog i arbejdet med at pille fisk af; fangsten blev hurtigt sluppet ned i dammen.

Alle sejl var hejst, fokken spilet og med en frisk vind agterind, styrede vi med god fart mod hjemmet. Under dragningen var de bedste rødspætter taget fra til eget brug, og da alt var grejet og ordnet gik kokken i lag med kogning af fisk og kartofler; måltidet blev serveret med persillesovs. Til hver kuvert hørte en blik tallerken og en rusten gaffel. Lommekniven agerede som bordkniv. Men var servicet primitivt, var maden til gengæld første classes. Aldrig, hverken før eller

senere har jeg fået en fiskeanretning, der smagte så herligt. Muligvis har det været det eventyragtige præg over turen, der fik maden til at smage ekstra godt, men endnu mange år efter mindes jeg dette måltid.

Det var en vellykket tur, god fangst og ingen uheld af nogen art. Men sådan gik det ikke altid. Mange hårde, ubarmhjertige ture er blevet gennemført med lille udbytte og under frygtelige strabadser; her måtte man sætte sin lid til sejl og båd, vind og mandemod. I stille vejr måtte fiskerne ty til trælsom roning, hvor fangsten kom for sent ind, og derfor ikke gav det udbytte, den ellers kunne.

Nu var havnen i sigte, og allerede længe havde man spejdet efter »vore« inde fra land. Vi gled stille ind. Uden mange ord blev fortøjningen gjort fast, og vi malere takkede besætningen for turen og forsvandt med vore malerkasser op i byen.

(Af hensyn til læselighed er originalmanuskriptet underkastet en let redaktion).

NOTE

- ¹ H.C. Terslin: Fra det gamle Gilleleje 1934 s. 37 ff.

Gillelejedigteren Anders W. Holm

Portræt ved en hundredårsdag

AF GERT GRØNDAHL

*»Men gennem Livets Bølgegang gaar Baadens vaade Veje
i Brise, Blæst og Bygevejr,
i Høststorm, Hagl og Fygevejr
med Længsler, Savn og Sorger hjem i Havn til Gilleleje«.*

Denne slutstrofe fra digtet »Hilsen til Gilleleje« er en del af Anders W. Holms kærlighedserklæring til byen, der blev et holdepunkt i hans liv som digter og menneske. Han boede i Gilleleje hvert år fra tidligt forår til sent efterår i 50 år. I 1920 byggede han et hus helt ude i klitten og gennem sin digtning og deltagelse i byens offentlige liv blev han efterhånden betragtet som gillelejer. I 1948 takkede Holm sin adoptionsby med digtsamlingen »Gillelejevers«, der placerer byen på det litterære Danmarkskort.

Anders W. Holm var dog ikke blot hjemstavnslyriker, men også kærlighedsdigter: »en lille hæftig Brand i det moderne Livs mørke og forvirrede Mylder, en poetisk Bekendelse, skabt af et lystigt Sind og et forpint Hjærte«, som det udtryktes af kritikeren Sven Lange i 1913.

Den historisk interesserede vil med udbytte kunne fordybe sig i en tredie side af Anders W. Holms forfatterskab, de politiske og nationale digte, der omfatter perioden 1914 til 1954. Filologen, lektor A. Kragelund, karakteriserer denne del af forfatterskabet med følgende ord:

»Gennem hans Digte føler man netop Øjeblikket: de er Liv, indsuget Følelse og samtidig formet Historie; de har en indre Holdning, der vil gøre dem til værdifulde Kildeskrifter for Eftertiden, som gennem dem kan læse sig til de Stemninger, der har besjælet ham og mange med ham i den Periode, hans nationale Digte omfatter«.

DIGTERENS BAGGRUND

Anders Wilhelm Sandberg Holm blev født d. 21. december 1878 i København og voksede op i et velhavende, kultiveret miljø. Faderen, Carl Ferdinand Holm, var islandsk varemægler, og moderen Anna var datter af købmand A.W. Sandberg, Viborg.

Anders W. Holm blev student i 1897, cand.phil. i 1899 og studerede jura til studierne blev afbrudt på grund af tuberkulose i højre lungespids. Efter helbredelse på tuberkulosesanatorium i Rehburg ved Hannover gik A.W.H. ind i journalistik og var fra 1904 til 1907 redaktør og udgiver af ugebladet »Verdens-Spejlet«. I dette blad lancerede han en generation af forfattere, journalister og tegnere, hvoraf mange blev kendte navne.

Trods kunstnerisk succes blev Verdens-Spejlet en alvorlig økonomisk belastning, og Holm sluttede udgivervirksomheden med et betydeligt tab.

Et lyrisk forfatterskab giver meget svingende og undertiden meget små indtægter, men A.W.H. var så heldig at arve midler, der livet igennem sikrede ham et tilstrækkeligt udkomme. Han opfattede dette som en begunstiggelse, der forpligtede ham overfor forfatterskabet og med hensyn til offentlige tillidshverv.

DE FØRSTE DIGTE

I 1905 udkom Anders W. Holms første digtsamling med den fordringsløse titel »Digte«. Allerede her finder vi digtet »Nat ved Havet«, som Anders W. Holm senere - med få ændringer - optager i sine »Gillelejevers«, skønt vi rent litteraturhistorisk må notere, at det er skrevet i Ellekilde. Det smukke slutningsvers er nøglen til noget væsentligt i Anders W. Holms sind:

*»Den dybe, sære Klang
af Hav og Bølgers Møde
er som den dystre Molakkord
til Nattens store Salmesang
mod Evighedens Øde.«*

Der er dog også overstadige, satiriske toner i »Digte«, f.eks. i »Paa Balkonen«, hvor A.W.H. håner sin tids satte borgerskab:

*»En ædel Vin har de aldrig smagt,
og Elskovsord har de sjældent sagt.«*

Den ironiske distance til det etablerede samfund forblev livet igennem et væsentligt træk i Anders W. Holms personlighed og forfatterskab.

KÆRLIGHEDSDIGTE

»Kærligheds Digte« 1911, »Sange og Digte« 1913 og »Drøm og Længsel« 1920 har kærligheden som ledemotiv. I 1938 udkom »Amoriner«, som er en samlet udgave af Anders W. Holms kærlighedslyrik. Dette vers stammer fra debutdigtsamlingen:

*»Jeg ved ej hvorfra Du kommer,
ved ej, hvorhen Du gaar:
Jeg ved kun, at al min Lykke
i Pagt med dit Væsen staar.«*

I en række sonetter tilegnet hustruen »Nans« findes denne strofe:

*»Du er ved Dag, Du er ved Nat den Tanke,
der som et gyldent Islæt gennemvæver
hvert Tankebilled, som forbi mig svæver
ved hvert et Slag, mit Hjærteblod maa banke.«*

Anders W. Holms kærlighedsdigte har også fortvivlelsens dimension, men det afklarede og livsbekræftende har overtaget. Han glemmer sjældent kærlighedens fysiske side, og ironien glimter i hans mange korte, pointerede vers, som f.eks. i dette epigram:

*»Al erotisk Digtekunst
enhver fornuftig Mening taber,
naar man i zoologisk Have
ser de rare, flinke Aber.«*

GILLELEJEVERS

Som tidligere nævnt samlede Anders W. Holm i 1948 sin digtnings gillelejemotiver i et særskilt bind med titlen »Gillelejevers«. Under læsningen af disse digte forstår man, hvorledes fiskerbyens barske og frie livsvilkår har inspireret digteren. Man følger ham ved dag og nat og oplever, at landet, der blev vundet i kamp mod sandflugten, og det frie vidsyn over havet løfter hans tanker mod en afklaret livsholdning.

I digtet »Gilleleje Tanker, I« udtrykker Holm sin erkendelse således:

*»Havet og Himlen i Stille og Storm
i deres Skønheds afvekslende Form
gav mig den Lære, at Lykken maa være
Evnen til skiftende Skæbner at bære
og i Naturens forskønnende Spejl
genkende Menneskers Dyder og Fejl.«*

Anders W. Holm og hans mor, Anna f. Sandberg, i Gillelejehusets have hos Olivia og Julius Svendsen, sommeren 1908. (Ifr. foto og omtale s. 150 og 151)

Til Gillelejeversonene hører også det efter min mening smukkeste digt, som Anders W. Holm har skrevet. Det hedder »Børnenes Lykke« og er inspireret af et lille hus, som den dag i dag ligger nogle få skridt fra hans eget »Klithuset«. Anders W. Holms børnekærlighed og demokratiske grundholdning kommer til udtryk i vers som disse:

*»De kunstige Navnes stortalende Brus
i Guldskrift paa Rigmænds og Borgeres Hus
fordunkles saa grelt som det uægte Smykke
mod Ægthedens Visdom i »Børnenes Lykke«.*

*Thi saadanne hører Forjættelsen til,
som tænker paa Barnet i alt, hvad de vil,
som former dets Fremtid og fjerner dets Sorger
og giver det Menneskeretten som Borger.«*

POLITISKE OG NATIONALE DIGTE

I frisindet og folkelig grundholdning var A.W.H. i overensstemmelse med sin tids radikale strømninger, men i afgørende spørgsmål tog han meget afvigende standpunkter. Allerede fra studentertiden engagerede han sig i sønderjydernes kamp for danskheden, og skønt han af temperament nærmest var republikaner, var han tilhænger af det forfatningsmæssige kongedømme i dansk udformning. Han betragtede kongen som demokratiets og grundlovens garant, og i sin digtning fastholder han så at sige kongen i denne rolle. Man finder synspunktet allerede i 1913, hvor han i et karakteriserende mindevers kalder den undervurderede og oversete Frederik d. 8. for »borgerlig Konge og kongelig Borger«. Tanken uddybes i senere digte til Christian d. 10. og kong Albert af Belgien.

Anders W. Holm hadede krigen og militarismen. Alligevel blev han under den første verdenskrig de franske soldaters danske digter, fordi han ærligt erkendte, at befrielsen af Alsace-Lorraine og Sønderjylland måtte opnås i kamp mod den kejserlige tyske militarisme.

Holms politiske og nationale digtning begynder i 1917 med digtsamlingen »Fredlys din Jord«. Titeldigtet, der er skrevet ved verdenskrigens udbrud, går ind for Danmarks officielle neutralitetspolitik, men det er svært for digteren at forholde sig neutral bogen igennem. Der tages tydeligt stilling til fordel for de allierede, f.eks. med digtet »Den tyske Mikkelt og den franske Jean«, som håner den tyske generalstab.

»Times Literary Supplement« greb chancen og bragte en indgående og meget anerkendende omtale af bogen ved kritikeren Sir Edmund Gosse, der var en anerkendt ekspert i skandinavisk åndsliv.

Digtsamlingen »Det nye Danmark« fra 1922 er tilegnet »Frankrig - Befrieren« og rummer bl.a. 4 digte, som A.W.H. skrev på både fransk og dansk. Hovedtemaet er dog Sønderjyllands genforening med Danmark, og bogen giver smukke stemningsbilleder fra denne bevægede tid. Her er også plads til fremsynet storsind som i dette vers:

*»Fjende! ræk os dine Hænder!
Vi er ingens Fjender mer.
Thi i det, som nu os hænder,
Verdens Fremtidsskæbne sker.«*

Bogen indeholder også dette epigram:

*»Hold Fred, fordi
al Krig er Mord,
og tal og ti
som den, der tror
paa Sejren i
det rette Ord.«*

»Det nye Danmark« klinger ud i lys fremtidstro i dette slutvers fra titeldigtet:

*»Motorskibe over Kloden
følger Ørsteds Traadenet.
Grønlands Is og Østens Palmer
naar en Dansker lige let.
Danmarks Fremtidsmuligheder,
se dem, kend dem, vælg og døm!
Se det, dette nye Danmark,
som et Fremtidssyn, en Drøm!«*

I mellemkrigstiden, under Danmarks besættelse og i årene derefter skrev Anders W. Holm en række digte, som ofte var knyttet til aktuelle begivenheder og blev trykt i en række dagblade over hele landet. Disse digte blev sammen med de tidligere nævnte politiske

Anders W. Holm portrætteret af kgl. hoffotograf Elfelt, antagelig 1928.

og nationale digte samlet i bogen »Danske Stemninger 1914-1954«. Her kan vi bl.a. finde en endnu aktuel strofe, skrevet i 1948 om Grev Folke Bernadotte, der blev myrdet af en snigskytte under sin fredsmission i Mellemøsten:

*»Thi den, der vil Kærlighed, Retfærd og Fred,
kan Dumhed vel dræbe, men aldrig slaa ned,
for den, der kun bindes af Kærligheds Baand,
er bundet til Livet i Livslovens Aand.«*

SAMVÆR MED ANDERS W. HOLM

Jeg lærte Anders W. Holm at kende i 1949 gennem Gilleleje Museums stifter, H.C. Terslin. AW, som han kaldtes blandt venner, var dengang 70 år, og jeg var 20, men trods aldersforskellen havde vi det som AW skrev i en dedikation »jævnaldrende med hinanden«. Gennem vore hyppige og næsten altid langvarige møder opstod et venskab, som bestod til AW's død i 1959.

Anders W. Holm var et udpræget nattemenneske. Man skulle helst besøge ham om aftenen og kom sjældent derfra før næste morgen. Han elskede at forelæse om sine hovedinteresser litteratur, historie og fransk politik med første verdenskrig som speciale. Gennem et langt livs studier og aktiviteterne som journalist, redaktør og digter havde han, takket være en fortrinlig hukommelse, samlet et stort og fængslende erindringsstof. Det øste han af med en inspirerende fremstillingsevne, der prægedes af ironi og et skarpt blik for det afgørende træk, der karakteriserer en personlighed eller en historisk begivenhed.

I årenes løb havde dele af AW's »klassiske repertoire« antaget faste former, og hustruen Nanne (kaldet Nans eller Muski) påstod med kærlig ironi, at hun ved aflæsning af mund- og håndbevægelser på afstand kunne se, hvor langt AW var kommet i sit emne. Så sagde hun f.eks.: »nu sætter jeg vand over til the, for nu er AW nået dertil, hvor Clemenceau udnævner Foch til overgeneral«.

AW var altså et meget talende menneske, men det er en misforståelse at opfatte ham som en snakkemaskine. For dels var det, han sagde, altid interessant og dels ejede han den fødte journalists evne til at lytte og til at få udbytte af en samtale. Livet igennem skaffede han sig indsigt ved samvær med mennesker af vidt forskellige livsholdninger og erhverv.

*Anders W. Holm og hans hustru Nanne foran Klithuset i sommeren 1948.
Klithuset er tegnet af Povl Baumann og opført 1920.
Foto: Jesper Gottschalch.*

I Anders W. Holms to gæstfri hjem, »Klithuset« i Gilleleje og lejligheden på Østerbro i København mødte man personligheder fra litteratur, politik og erhvervsliv. For de unge var AW inspirator og lærermester i fransk kulturs bedste traditioner for klar tænkning og sproglig præcision.

MEDBORGEREN

I modsætning til mange digtere var Anders W. Holm et praktisk menneske, med et godt greb om økonomiske og organisatoriske spørgsmål. Da han yderligere følte sin økonomisk betryggede stilling som en forpligtelse, var det naturligt for ham, at han livet igennem påtog sig samfundsmæssige tillidshverv. Han foretrak de pengeløse og utaknemmelige hverv - gerne nogle, der stod strid om, og i de sidstnævnte brugte han sin hvasse tunge og polemiske pen i kampen for det, han anså for ret og rimeligt. I disse kampagner, der som regel førte til et gunstigt resultat, måtte AW's venner være parate til at yde en vederlagsfri indsats, hvis de besad en ekspertise, der kunne bruges i sagens tjeneste.

Blandt de mange tillidshverv og kampagner bør nævnes arbejde for Alliance Francaise, bestyrelsesarbejde og revision i »Danmarks Blinde«, bestyrelsesmedlemsskaber i »Dansk Forfatterforening« samt formandsskaber i »Dansk Forfatterforenings Lyrikergruppe«, »Gilleleje Kystsikringslag« og »Danmarks Naturfredningsforenings Komité for Gilleleje og Omegn«.

Som tak for sin indsats for Frankrig modtog Anders W. Holm i 1924 den høje orden »Guldpalmerne« (Officier de l'instruction publique) og i 1932 blev han »Maitre ès jeux florimontains« ved akademiet i Chambéry. I 1938 hædrede Gilleleje ham ved at give vejen til »Klithuset« hans navn samt med æresmedlemsskab af »Turistforeningen for Gilleleje og Omegn«. I 1950 blev A.W.H. livsvarigt medlem af Emil Arestrup-medaljens komité.

DE SIDSTE ÅR

På 75-årsdagen i 1953 kunne en kreds af Anders W. Holms venner og kolleger glæde ham med at overrække prænummerantlisten, der sikrede udgivelsen af hans samlede politiske og nationale digte. Samtidig modtog han Madame Hollatz legat, hvilket muliggjorde, at han sammen med sin hustru kunne tage på en længere studierejse til Paris.

Formålet var at samle materiale til en biografi over »sejrens fader«, den franske ministerpræsident Georges Clemenceau, den personlighed i nyere tids historie, som Holm satte højest. Han havde holdt foredrag om Clemenceau og havde i forvejen et indgående kendskab til dennes liv og virke som politiker og skribent. I Paris tog han nu fat på at skaffe sig overblik over alt, hvad der er skrevet af og om Clemenceau og at skaffe sig det, der ikke allerede fandtes om emnet i hans bibliotek. Hjemkommet med et betydeligt materiale, der voksede ved løbende forsendelser fra Paris' antikvarer, tog han så i sin høje alderdom fat på den store opgave at gennemlæse, systematisere og tilrettelægge dette store materiale med henblik på det endnu mere omfattende arbejde, selve biografien.

AW trivedes under dette arbejde, men vidste vel nok inderst inde, at det var tvivlsomt, om han kunne nå at gennemføre det inden sin død. Han bestemte derfor, at hans materiale ved hans død skulle deponeres på Det kgl. Bibliotek, så en anden forfatter i givet fald kunne benytte det. Sådan blev det, for Anders W. Holm døde uden at have fuldført denne sidste opgave.

Skønt han var indstillet adskillige gange, blev Anders W. Holm aldrig ridder af Dannebrog. Et eller andet sted i systemet har man nok ment, at denne frisindede og skarptungede mand - mange fortjener ufortalt - ikke burde bære et kors med devisen »Gud og Kongen«. Som hans ven mener jeg også, det var mest i AW's egen ånd, at han forlod dette liv uden kors, men hædret med den franske republiks gyldne palmer.

Anders W. Holm døde i 1959 og efter hans eget ønske blev asken kastet i det åbne hav fra en Gilleleje kutter.

Dermed opfyldtes, hvad han engang skrev i digtet »Skibene«:

*»Og skal Du engang forlise
blandt Rullestene og Tang,
opsluges din lille Vise
af Havets Evighedssang.«*

LITTERATUR

Anders W. Holm: Selvportræt over Barndomserindringer. Samlede Digte. København 1928.

Spørgeskema, besvaret af Anders W. Holm d. 15.1.1944, med udførlige oplysninger om forfatterens data, liv og virke. Tilføjelse med supplerende oplysninger pr. novem-

ber 1953. Manuskript. Gilleleje Arkiv.

A. Kragelund: En dansk national Digter.

Grænselandet 10.4.1942, optaget i Danske Stemninger 1914-1954. København 1954.

A. Kragelund: Anders W. Holm, Gillelejes Digter.

Fra det gamle Gilleleje 1945. Gilleleje 1945.

ANDERS W. HOLMS FORFATTERSKAB

Digte. 1905.

Kærligheds Digte. 1911.

Sange og Digte. 1913.

Fredlys din Jord. 1917.

Farbrors Bømerim. 1917 og 1938.

Vort Flag. 1919.

Drøm og Længsel. 1920.

Det nye Danmark. 1922.

Samlede Digte. 1928.

Amoriner. 1938.

Sange og Digte til Musik af danske Komponister. 1938.

Gilleleje og Omegn. Gilleleje 1938.

Gillelejevers. 1948.

Minder og Tanker. 1949.

Gillelejebogen. 1954.

Danske Stemninger 1914-1954. 1954.

Narrehætten. Skjern og København 1955.

Titler uden tryksted er udgivet i København.

Systematisk indeks med noter og registre til »Fra det gamle Gilleleje« Bind 1 (1933) til Bind 25 (1958/59)

VED BENDT VIINHOLT NIELSEN

SYSTEMATIK:

1. FORHISTORISK	6.2. <i>Rim og røms</i>
ARKÆOLOGI s. 184	6.3. <i>Festtraditioner</i>
2. HISTORIE OG TOPOGRAFI I	6.4. <i>Omgangsformer (fiskerlejernes syn på hinanden)</i>
ALMINDELIGHED s. 184	7. FORLYSTELSER s. 190
2.1. <i>Gilleleje indtil anden verdenskrig</i>	8. NATURFORHOLD s. 190
2.2. <i>Forholdene under anden verdenskrig</i>	8.1. <i>Isvintre. Sandflugt. Storme (Geologi og geofysik).</i>
2.3. <i>Andre lokaliteters historie og topografi i almindelighed</i>	8.2. <i>Botanik</i>
3. BYGNINGER m.v. s. 185	8.3. <i>Zoologi</i>
3.1. <i>Kirker og kirkeinventar</i>	8.3.1. <i>Nutidens dyreliv</i>
3.1.1. <i>Gilleleje kirke</i>	8.3.2. <i>Tidligere tiders dyreliv. Palæontologi.</i>
3.1.2. <i>Søborg kirke</i>	9. HJEM OG HUSHOLDNING s. 191
3.2. <i>Søborg slot</i>	10. ERHVERV m.v. s. 191
3.3. <i>Gårde</i>	10.1. <i>Landbrug. Skovbrug. Brændselstransport</i>
3.4. <i>Mindestene</i>	10.2. <i>Mølleri</i>
4. BILLEDER MED LOKALT	10.3. <i>Erhvervsfiskeri</i>
MOTIV s. 186	10.4. <i>Både og bådebyggeri</i>
4.1. <i>Kunstkritik</i>	10.5. <i>Havnevesen. Lodsvæsen</i>
4.2. <i>Gengivelser af billeder der ikke er knyttet til bestemte artikler i årbogen</i>	10.6. <i>Fyrvesen</i>
4.2.1. <i>Malerier og tegninger</i>	10.7. <i>Redningsvesen. Søulykker</i>
4.2.2. <i>Fotografier (Portrætfotos se afsnit 13.1.)</i>	10.8. <i>Kapervæsen</i>
5. SAMFUNDSFORHOLD s. 187	11. KUNSTHÅNDVÆRK s. 194
5.1. <i>Kirkelige forhold</i>	12. LITTERATUR. MUSIK. SPROG s. 194
5.2. <i>Lokalforvaltning</i>	12.1. <i>Litteraturhistorie</i>
5.3. <i>Undervisning (skolevesen)</i>	12.2. <i>Skønlitterære og musikalske bidrag</i>
5.4. <i>Museumsvesen</i>	12.2.1. <i>Digte og anden skønlitteratur</i>
6. FOLKETRADITION OG	12.2.2. <i>Sange</i>
FOLKELIV s. 188	12.3. <i>Sprogvidenskab</i>
6.1. <i>Sagn og folketro</i>	12.3.1. <i>Dialekt</i>

12.3.2.	<i>Stednavne</i>	14.	REGISTRE s. 200
13.	PERSONALHISTORIE s. 195	14.1.	<i>Forfatterregister (herunder medtaget illustratører og kunstnere nævnt uden for afsnit 4.2.1. samt komponister).</i>
13.1.	<i>Enkelte personer (herunder erindringer med fortrinsvis personligt, blandet indhold)</i>	14.2.	<i>Stedregister</i>
13.2.	<i>Slægtshistorie</i>		

1. FORHISTORISK ARKÆOLOGI

1. Terslin, H.C.: Lidt om Gilleleje-Egnen i Oldtiden.
Bd. 2, 1934, s. 111-119, ill.
Med et afsnit om bronzealdergravpladser i Strand-Esbønderup udgravet 1931-32. Kort over gravpladsen.
2. Norling-Christensen, H.: Gilleleje-Egnen i Oldtiden.
Bd. 8, 1940, s. 7-13, ill.
Depotfund med 114 flintsager, fundet 1918. Med tysk resumé.
3. Norling-Christensen, H.: Lidt om Hedsbjerg-Bakkegravene i Oldtiden.
Bd. 11, 1943, s. 44-58, ill.
Med et kort over områdets gravhøje.
4. Becker, C.J.: Et 6000-aarigt Fiskerredskab.
Bd. 11, 1943, s. 70-87, ill.
Fiskeruse fundet i mose øst for Fjellenstrup. Engelsk resumé. Litt.henv.
5. Becker, C.J.: To nordsjællandske Offerfund fra yngre Stenalder.
Bd. 13, 1945, s. 41-60, ill.
Lerkar og fletværk fundet i moser i Hesselbjerg og Tulstrup. Engelsk resumé.
6. Freundt, E.A.: To nordsjællandske harpunfund fra tidlig stenalder.
Bd. 17, 1949, s. 79-83, ill.
Fundet i Alme og Fjellenstrup. Litt.henv.

7. Terslin, H.C.: Ertebølle-bopladser ved Søborgsø i Nordsjælland.
Bd. 19, 1951, s. 52-56, ill.
Med et kort over bopladserne.
8. Fabricius, R.: Dobbeltjættestuen Ølshøj i Smidstrup, Blidstrup sogn.
Bd. 20, 1952, s. 68-77, ill.
9. Norling-Christensen, H.: En romersk Bronzekasserolle fra Søborg Mose.
Bd. 24, 1956-57, s. 81-84, ill.
Se også nr. 88.

2. HISTORIE OG TOPOGRAFI I ALMINDELIGHED

- 2.1. *Gilleleje indtil anden verdenskrig*
10. Terslin, H.C.: Jordfundne Genstande fra det gamle Gilleleje.
Bd. 4, 1936, s. 51-52, ill.
En kakkeltump fra ca. 1550 og en teglstensnakke fra 1600-tallet.
11. Terslin, H.C.: Bidrag til Gillelejes Historie i det 16. Aarhundrede.
Bd. 1, 1933, s. 17-44, ill.
Også om den forsvundne gård Tinkerup og det forsvundne fiskerleje Krogskilde. Med fotografier af jordfundne genstande og med en faksimile af Gilleleje-fiskernes »handelsret« af 1536.
12. Terslin, H.C.: Gillelejere på Søren Kierkegaards tid og siden.
Bd. 22, 1954, s. 72-74.

13. Petersen, Elias: Gilleleje i 1860'erne.
Bd. 2, 1934, s. 41-56, ill.
Med gengivelse af to af Elias Petersens malerier fra Gilleleje.
 14. Terslin, H.C.: Bendt Andersen fortæller om personer og begivenheder fra Gilleleje.
Bd. 23, 1955, s. 68-84. Portræt af Bendt Andersen. Erindringer fra 1880'erne og 1890'erne.
 15. Kjerulf, Axel: Gilleleje før og nu. Nogle spredte Erindringer fra min Barndoms Sommerby.
Bd. 3, 1935, s. 18-33, ill.
Fra 1885 til ca. 1900.
 16. Lytthans, Thora: Det gamle Gilleleje. Nogle Erindringer fra Tiaaret 1886-1896.
Bd. 23, 1955, s. 59-67, ill.
 17. Terslin, H.C.: Gilleleje opdages.
Bd. 25, 1958-59, s. 3-25, ill.
Gilleleje som turistby i 1890'erne belyst ved samtidige avisartikler.
- 2.2. *Forholdene under anden verdenskrig*
18. Det nationale Møde ved Kongestenen i Søborg.
Bd. 10, 1942, s. 87-92.
Bl.a. referat af taler af C.M. Smidt og Knud Klem.
 19. Asschenfeldt Frederiksen, C.: Jødeforfølgelserne og Gilleleje.
Bd. 14, 1946, s. 37-54.
Begivenhederne i oktober 1943.
 20. Terslin, H.C.: Tyskerne paa Hedsbjerg.
Bd. 14, 1946, s. 72.
 21. Asschenfeldt Frederiksen, C.: Det illegale Gilleleje.
Bd. 15, 1947, s. 5-25, ill.
 22. Nilsson, Gunnar: Gilleleje-fiskara i landsflykt.
Bd. 16, 1948, s. 70-77, ill.
- 2.3. *Andre lokaliteter*
23. Eriksson, Olof S.: I Carl von Linnés fotspår genom fiskerlägen i Kullen.
Bd. 17, 1949, s. 46-52.
Linnés beskrivelser af bl.a. Viken og Höganäs og fiskeriet derfra.
 24. Hildinge, Otto: Udgravning af en hustomt i det gamle Ræveleje.
Bd. 24, 1956-57, s. 94-98, ill.
Fiskerlejet blev forladt i midten af 1600-tallet.
 25. Terslin, H.C.: Ludshøj.
Bd. 25, 1958-59, s. 26-38. Med et kort.
Stednavnet, Ludshøj og Esrum kloster, fæstebønderne i Ludshøj by, Ludshøjs bronzealdergrav, folketro om Ludshøj.
3. BYGNINGER m.v.
- 3.1. *Kirker og kirkeinventar*
- 3.1.1. *Gilleleje kirke*
26. Terslin, H.C.: Gilleleje Kirke.
Bd. 1, 1933, s. 45-58, ill.
 27. Fabricius, R.: Dansk Kirkebyggeri belyst ved Gilleleje og Omegns Kirker.
Bd. 5, 1937, s. 40-47.
Især om Gilleleje Kirke.
 28. Altertavlen i Gilleleje Kirke, malet 1834 af Johan Ludvig Gebhard Lund (1777-1867).
Bd. 10, 1942, tavle 4 [s. 33].
 29. Terslin, H.C.: Borgmester Niels Hansens Legat til Gilleleje Kirke 1654.
Bd. 10, 1942, s. 55-57.
- 3.1.2. *Søborg kirke*
30. Terslin, H.C.: Søborg Kirke 1743 (Bomærkerne på dens Stolestader).
Bd. 8, 1940, s. 5-6, ill.
Uddrag af en indberetning fra

- Søborgpræsten H. Wederkinch [1743].
31. Steenvinkel, Emil: Søborg Kirkes Restaurering 1940. Bd. 8, 1940, s. 22-33, ill.
 32. Terslin, H.C.: Runeindskrifterne i Søborg Kirke. Bd. 12, 1944, s. 92. Litt.henv.
 33. Fabricius, R.: Tre kalkmalerier i Søborg kirke. Bd. 22, 1954, s. 45-56, ill. Litt.henv.
- 3.2. *Søborg slot*
 34. Larsen, Viggo: Søborg. Bd. 19, 1951, s. 14-21. Med kort over ruinen. Litt.henv. Om husdyrknogler fundet i borggraven se nr. 137.
 - 3.3. *Gårde*
 35. Rosenberg, C.M.: Gilbjerggårds historie. Bd. 19, 1951, s. 34-51, ill. Bebyggelsen Bjørstrup på Gilbjerg (Gilbjerggård og Strandgården). Med et gammelt kort.
 36. Terslin, H.C.: Nellerup. Bd. 24, 1956-57, s. 7-19, ill. Om Nellerupgård. Met et kort.
 - 3.4. *Mindestene*
 37. Steenvinkel, Emil: Mindestene rejste i Søborg Sogn. Bd. 18, 1950, s. 41-50, ill.
4. BILLEDER MED LOKALT MOTIV
 - 4.1. *Kunstkritik*
 38. Kragelund, A.: Et gammelt Billede fra Gillelejeegnen. Bd. 7, 1939, s. 21-24, ill. Om F. Rohde's og Hermann Carmiencke's billeder af Nakkehoved fra ca. 1850. Begge billeder gengivet.
 - 4.2. *Gengivelser af billeder der ikke er knyttet til bestemte artikler i årbogen*
 - 4.2.1. *Malerier og tegninger*
 39. Gottschalck, Alb.: Havnevej, Gilleleje 1891. Bd. 11, 1943, s. 4. Tegning.
 40. Hansen, N.Chr.: Ved den grønne Bænk, Gilleleje. Bd. 10, 1942, Tavle 3 (s. 32). Maleri 1905.
 41. Heine, Astrid: Sandgyden i Gilleleje. Bd. 11, 1943, s. 6. Maleri 1890.
 42. Helsted, Viggo: Gilleleje Havn 1887. Bd. 9, 1941, tavle 3 (s. 72). Tegning.
 43. Hilkier, K.O.: Aften Gilleleje Havn. Bd. 12, 1944, s. 2. Maleri 1938.
 44. Hilkier, K.O.: Kanalen Gilleleje. Bd. 12, 1944, s. 4. Maleri 1940.
 45. Holm, Axel: Nakkehoved. Det østlige og det vestlige fyr. To tegninger 1886. Bd. 18, 1950, s. 40.
 46. Hærming, August: Fiskerkvasen »Bjørn« af Gilleleje og Stenfiskerfartøjet »Glaciere« af Gilleleje. Bd. 10, 1942, tavle 1 (s. 16). Maleri 1913.
 47. Neumann, C.: Fiskerbåde lander ved Gilleleje. Bd. 2, 1934, s. 110 (tavle). Maleri 1867.
 48. Neumann, E.: Sildefiskere fra Hornbæk bringer fangsten i land. Bd. 18, 1950, s. 4. Tegning 1867.
 49. Petersen, Elias: Stejlepladsen i Gilleleje. Bd. 2, 1934, s. 52 (tavle). Maleri 1874.

50. Petersen, Elias: Havnevej, Gilleleje.
Bd. 2, 1934, s. 53 (tavle). Maleri 1875.
 51. Petersen, Elias: Baadepladsen i Gilleleje.
Bd. 7, 1939, s. 58 (tavle). Maleri 1884.
 52. Petersen, Elias: Sandstopperen ved Gilleleje Havn.
Bd. 7, 1939, s. 58 (tavle). Maleri 1891.
 53. Petersen, Elias: Gilleleje-Baad gaar i Havn.
Bd. 13, 1945, s. 2. Maleri 1936.
 54. Petersen, Therkel: Havneparti, Gilleleje.
Bd. 13, 1945, s. 4. Tegning o. 1909.
 55. Petersen, Thorolf: Gilleleje Havn i 1890'erne.
Bd. 8, 1940, s. 65 (tavle). Maleri.
 56. Petersen, Thorolf: Gilleleje set vestfra.
Bd. 9, 1941, tavle 2 (s. 9). Maleri 1890'erne.
 57. Petersen, Thorolf: Sjællands Nordkyst Nakkehoved - Gilleleje.
Bd. 9, 1941, tavle 2 (s. 9). Maleri 1890'erne.
 58. Schmidt, Alfred: Gilleleje Badehotel 1. Pinsedag 1896. Tegning fra »Blæksprutten«.
Bd. 3, 1935, s. 32 (tavle).
- 4.2.2. *Fotografier*
59. Gilleleje Kro i Sluthningen af 1880'erne.
Bd. 2, 1934, s. 10 (tavle).
 60. Gilleleje tilsandede Havn 1899.
Bd. 9, 1941, s. 37.
 61. Gilleleje Hovedgade o. 1900.
Bd. 18, 1950, s. 3.
 62. Gilleleje Hovedgade i øst 1901.
Bd. 14, 1946, s. 2.
 63. Hovedgaden, Gilleleje o. 1910.
Bd. 10, 1942, s. 4.
 64. Havnevej 1880'erne.
Bd. 3, 1935, s. 25 (tavle).
 65. Havnevej 1909.
Bd. 14, 1946, s. 4.
 66. Fiskere og fiskerkoner skyller garn i åen ved havnebroen. (Omkring århundredeskiftet).
Bd. 3, 1935, s. 33 (tavle).
 67. Garnene skylles i Kanalen. (Omkr. 1900).
Bd. 15, 1947, s. 2.
 68. Kong Chr. IX's og Prins Christians besøg på Gilleleje havn 8.9. 1900. Fotografi taget af Keiserinde Marie Feodorovna.
Bd. 9, 1941, tavle 1 (s. 8).
 69. Gillelejefiskere 1905.
Bd. 10, 1942, s. 4.
 70. Fiskere sælger fisk i byen 1908.
Bd. 15, 1947, s. 4.
Portrætfotos se afsnit 13.1.
5. SAMFUNDSFORHOLD
- 5.1. *Kirkelige forhold*
71. Steenvinkel, Emil: Sognepræst P.C. Garde, Søborg, og Lærer P. Olsen, Gilleleje, i Fejde angaaende Luthersk Missionsforenings Dannelse i Gilleleje 1883. Et gammelt Aktstykke fra Strø-Holbo Herreders Provstearkiv og Søborgs Embedsjournal.
Bd. 6, 1938, s. 32-46. Med portrætter af P.C. Garde og Peder Olsen.
 72. Fabricius, R: Hvem var St. Helene af Tisvilde?
Bd. 18, 1950, s. 57-73, ill.
 73. Terslin, H.C.: Bidrag til det nordligste Sjællands kirkehistorie.
Bd. 19, 1951, s. 89-94.
Middelalderperioden på grundlag af Esrum klostres brevbog.

74. Terslin, H.C.: Silde- og fisketienden på Gilleleje.
Bd. 20, 1952, s. 85-94.
75. Linde, Peter: Votivgaver.
Bd. 24, 1956-57, s. 60-67, ill.
Bl.a. om votivtavler fra Helene grav i Tisvilde.
- 5.2. *Lokalforvaltning*
 76. Steenvinkel, Emil: Siøborgh Byes Lov og Wide. Forsøg paa en Rekonstruktion af den mundtligt overleverede Byvedtægt for Søborg Bylaug.
Bd. 5, 1937, s. 26-39.
 77. Steenvinkel, Emil: Sogneforstanderskabets Indførelse i Søborg-Gilleleje. Uddrag af den gamle Sogneforstanderprotokol
Bd. 10, 1942, s. 63-67.
- 5.3. *Undervisning (skolevæsen)*
 78. Terslin, H.C.: Gillelejes Degne og Skoleholdere.
Bd. 9, 1941, s. 52-64.
Med portræt af Cornelius Hansen (lærer 1808-57).
 79. Steenvinkel, Emil: Indskrifter i Søborg gamle Skole.
Bd. 11, 1943, s. 88-89.
Se også nr. 254, 258 og 293.
- 5.4. *Museumsvæsen*
 80. Gilleleje og Omegns Museumsforenings 10-Aarsfest 2. juli 1939.
Bd. 7, 1939, s. 7-20, ill.
Taler af bl.a. Jørgen Olrik Knud Klem, Henrik Hansen og A.P. Larsen.
 81. Museets Fest paa Hans Majestæt Kongens Fødselsdag 26. September 1940.
Bd. 8, 1940, s. I-IV.
Tale af H.C. Terslin.
 82. Fogh, Gunnar: Nordsjællands Fiskerimuseum paa et Skoleloft
Bd. 12, 1944, s. 68-71.
 83. Den svensk-danske fiskerihistoriske kongres på Gilleleje. 1.-2. juli 1948.
Bd. 16, 1948, s. 7-17, ill.
 84. Christiansen, Chr.: Tale ved den fiskerihistoriske Kongres. Gilleleje den 2. juli 1948.
Bd. 16, 1948, s. 18-20.
 85. Svensson, Sigfrid: Afslutningstale ved kongressen.
Bd. 16, 1948, s. 21-22.
Jfr. nr. 83-84, 163.
 86. Det nye museum. Tegning af arkitekt Holger Jacobsen.
Bd. 20, 1952, s. 6.
 87. Hardt, O.: Nogle Træk af Gillelejes Museums Historie.
Bd. 24, 1956-57, s. 99-103.
Se også nr. 163 og 294.
6. FOLKETRADITION OG FOLKELIV
 - 6.1. *Sagn og folketro*
 88. Terslin, H.C.: Lidt om Oldtidshøjene i Søborg og Gilleleje Sogne og Sagn og Overleveringer om dem.
Bd. 1, 1933, s. 67-80.
 89. Terslin, H.C.: Sagn og Folketro paa Gilleleje (vedrørende Fiskernes Gerning og deres Færden til søs).
Bd. 2, 1934, s. 57-93.
 90. Terslin, H.C.: Lidt om Søborg Sogns Grænsesagn.
Bd. 4, 1936, s. 20-33.
 91. Terslin, H.C.: Heksetro paa Gilleleje.
Bd. 5, 1937, s. 48-58.
 92. Olsen, Arnold: Gribskovsagn og lidt om Oldtidshøje i Esbønderup Sogn.
Bd. 5, 1937, s. 72-83. Med forfatterens tegninger.
 93. Terslin, H.C.: Sagn og Folketro paa Gilleleje.
Bd. 6, 1938, s. 9-31.

94. Olsen, Arnold: Kong Valdemars vilde jagt.
Bd. 6, 1938, s. 60-69.
Med forfatterens tegninger.
95. Olsen, Arnold: Broder Rus-Sagn og Folketro paa Esrum-Søborg-Eggen.
Bd. 7, 1939, s. 51-58. Med forfatterens pennetegninger.
96. Olsen, Arnold: Nordsjællandsk Folketro.
Bd. 8, 1940, s. 87-90. Med forfatterens tegninger.
97. Olsen, Arnold: Nordsjællandsk Folketro.
Bd. 9, 1941, s. 65-72. Med forfatterens tegninger.
98. Olsen, Arnold: Nordsjællandsk Folketro.
Bd. 10, 1942, s. 46-54. Med forfatterens tegninger.
99. Olsen, Arnold: Nordsjællandsk Folketro.
Bd. 11, 1943, s. 35-41. Med forfatterens tegninger.
100. Olsen, Arnold: Nordsjællandsk Folketro.
Bd. 12, 1944, s. 72-78. Med forfatterens tegninger.
101. Olsen, Arnold: Nordsjællandsk Folketro.
Bd. 13, 1945, s. 61-66. Med forfatterens tegninger.
102. Olsen, Arnold: Nordsjællandsk Folketro.
Bd. 14, 1946, s. 20-22.
103. Terslin, H.C.: Sagn og Folketro.
Bd. 15, 1947, s. 27-32.
104. Hildinge, Otto: Lidt om fisketro på Aalsgaard.
Bd. 19, 1951, s. 77-80, ill.
105. Terslin, H.C.: Dronning Margrethes svenske kongekrone.
Bd. 21, 1953, s. 90-91.
106. Ellekilde, Hans: Nordsjællandske Folkesagn om Dronning Margrethe og hendes Forældre.
Bd. 22, 1954, s. 23-43, ill.
107. Terslin, H.C.: Fisketro på begge sider af Øresund.
Bd. 23, 1955, s. 39-58.
108. Terslin, H.C.: Norsk fiskeovertro.
Bd. 24, 1956-57, s. 104-119.
109. Terslin, H.C.: Fontinalia sacra.
Bd. 25, 1958-59, s. 57-69, ill.
Erich Hansens bog fra 1650 om „Helenæ Kilders Oprindelse, Brug og Missbrug, udi Sieland“.
110. Terslin, H.C.: En nordsjællandsk Cyprianus.
Bd. 25, 1958-59, s. 104-08, ill.
Hans Pedersens cyprianus (bog, der kan fordrive onde ånder) fra 1826.
Se også nr. 297.
- 6.2. *Rim og remser*
111. Terslin, H.C.: En gammel Remse og dens Karakteristik af Gillelejes Omegn.
Bd. 4, 1936, s. 34-39.
- 6.3. *Festtraditioner*
112. Terslin, H.C.: Lidt om Aarets Fester og Livets Højtider i Gilleleje-Søborg Sogne.
Bd. 7, 1939, s. 79-86.
- 6.4. *Omgangsformer (fiskerlejerne syn på hinanden)*
113. Ellekilde, Hans: Katte, Rotter og Kinesere.
Bd. 8, 1940, s. 52-63, ill.
Forholdet mellem fiskerlejerne på Sjællands nordkyst bl.a. belyst ved de gensidige øgenavne.
114. Eriksson, Olof S.: Kullen - Gilleleje.
Bd. 8, 1940, s. 73-86.
Skænfiskernes syn på Gillelejerne.
115. Eriksson, Olof S.: Den skanska

- fiskarbefolkningens syn på den danske.
Bd. 10, 1942, s. 59-62.
7. FORLYSTELSER
116. Nees, C.: Gilleleje Sangforenings 50 Aars Jubilæum.
Bd. 4, 1936, s. 53-58, ill. (Gruppebilleder 1890 og 1927).
117. Nielsen, Kaj: Teaterliv i sundtoldens by 1800-1835.
Bd. 21, 1953, s. 23-41, ill.
Om Helsingør.
8. NATURFORHOLD
- 8.1. *Isvintre. Sandflugt. Storme. (Geologi og geofysik)*
118. Nees, C.: I Isens Vold.
Bd. 1, 1933, s. 63-66.
Om en dramatisk hændelse for nogle Gillelejefiskere i isvintren 1823.
119. Terslin, H.C.: Sandflugten ved Nordsjællands Kyst.
Bd. 8, 1940, s. 14-21.
120. Jensen, Jul.A.: Julestormen 1902
Bd. 11, 1943, s. 42-43.
121. Terslin, H.C.: Orkanen 2.-3. oktober 1852.
Bd. 20, 1952, s. 7-39, ill.
122. Sang og Beretning om de ulykkelige Følger af Orkanen som rasede den 2den og 3die October. 1852.
Faksimile af Skillingstryk. Bilag til bd. 20, 1952.
Se også nr. 235.
- 8.2. *Botanik*
123. Terslin, H.C.: Gilleleje Strandklinters Blomsterplanter.
Bd. 6, 1938, s. 70-85, ill.
124. Terslin, H.C.: Vegetationer paa Gilleleje Strand.
Bd. 15, 1947, s. 67-77.
Med tabeller over forekomsten af 108 arter.
125. Terslin, H.C.: Vegetationen paa et nyt Strandareal ved Gilleleje.
Bd. 21, 1953, s. 82-89, ill. Med tabeller.
126. Terslin, H.C.: Planterne i Bondens stubbe og Fabers have.
Bd. 23, 1955, s. 23-29, ill.
127. Terslin, H.C.: Saltvandsalger fra Gilleleje.
Bd. 23, 1955, s. 29-30.
2 korte medd.: Den ene refereret efter Dansk botanisk Tidsskrift; den anden om en ferskvandsalge udsat ved Gilbjerg.
- 8.3. *Zoologi*
- 8.3.1. *Nutidens dyreliv*
128. Terslin, H.C.: Geryon tridens Krøyer fra det sydøstlige Kattegat samt andre naturhistoriske Meddelelser.
Bd. 8, 1940, s. 91-92.
Sjældnere fugle iagttaget ved Gilleleje 1939-40.
Nogle eksemplarer af krabben geryon tridens indbragt af fiskere.
129. Terslin, H.C.: Gilleleje-Egnens Fugle I.
Bd. 9, 1941, s. 9-37.
Første del af fortegnelse.
130. Terslin, H.C.: Gilleleje-Egnens Fugle II.
Bd. 10, 1942, s. 68-86.
Anden del af fortegnelse.
131. Terslin, H.C.: Gilleleje-Egnens Fugle III.
Bd. 12, 1944, s. 13-28.
Sidste del af fortegnelse.
132. Terslin, H.C.: Gilleleje-Egnens Fugle.
Bd. 14, 1946, s. 29-36.
Supplement til fortegnelsen nr. 129-131.
133. Terslin, H.C.: Graaspurve og andre.
Bd. 15, 1947, s. 45-51.
Ornitologiske oplevelser ved Gilleleje.

134. Terslin, H.C.: Gilleleje-egnens fugle VI (supplement til tidligere lister).
Bd. 22, 1954, s. 79-81, ill.
135. Terslin, H.C.: Gilleleje-egnens fugle VII.
Bd. 23, 1955, s. 30-33, ill.
Supplement til tidligere lister.
- 8.3.2. *Tidligere tiders dyreliv. Palæontologi.*
136. Andersen, Alfred: Pollenanalytisk Datering af nogle mosefundne Dyrekugler fra Søborgsø-Området.
Bd. 11, 1943, s. 59-69. Litt.henv. Pollenanalysens teori og teknik.
137. Degerbøl, Magnus: Dyrekugler fra Borggraven ved Søborg Slot. Træk af Husdyrholdet i Middelalderen.
Bd. 14, 1946, s. 77-92, ill. Litt.henv.
138. Terslin, H.C.: Den europæiske sumpskildpadde, *emys orbicularis* L., i Gilleleje museum.
Bd. 23, 1955, s. 33-38, ill. Med kort over fundsteder.
9. HJEM OG HUSHOLDNING
139. Nielsen, Kaj: Blegmændene i Sørup.
Bd. 14, 1946, s. 23-27, ill.
Om vaskerierhvervet i Sørup i slutningen af 1800-tallet. Tegninger af Marius Flint-Petersen.
140. Undervisning for unge Fruentimmere, som selv ville besøge deres Huusholdning.
Bd. 25, 1958-59, s. 95-103, ill.
Efter en bog trykt i København 1798.
10. ERHVERV m.v.
- 10.1. *Landbrug. Skovbrug. Brændselstransport.*
141. Sørensen, Olga og Christian Sørensen: Den første Udskiftning af Gilleleje Overdrev, i Aaret 1775.
Bd. 7, 1939, s. 25-33.
Med et kort over Gilleleje overdrev fra før udskiftningen.
142. Steenvinkel, Emil: Udskiftningen af Søborg og Ferle Byer 1782-1789.
Bd. 7, 1939, s. 59-78.
143. Terslin, H.C.: Skovene i det nordligste Sjælland.
Bd. 25, 1958-59, s. 70-87. Med to kort.
Skovenes udbredelse i ældre tid undersøgt ved hjælp af stednavnede og historiske kilder.
144. Larsen, H.P.: Minder fra Hedsbjerg og om brændetransporten på Esum kanal.
Bd. 25, 1958-59, s. 88-94.
Med et foto af Hans (Grete)hans og Sidse fra Rævehuset. Efter skrift af H.C. Terslin om brændetransporten på Esum kanal.
- 10.2. *Mølleri*
145. Sørensen, Olga, Christian Sørensen og H.C. Terslin: Gille Mølle og Kro.
Bd. 8, 1940, s. 34-51.
- 10.3. *Erhvervsfiskeri*
146. Jensen, Jul.A.: Fiskerliv og Fiskerkaar paa Gilleleje.
Bd. 7, 1939, s. 40-50.
Fiskeriets historie fra ca. 1860 til 1938. Med statistiske oplysninger.
147. Krøyer, Henrik: Gillelejes fiskeri.
Bd. 16, 1948, s. 78-88.
Afhandling skrevet i 1839. Efter Svend Dahl: Til Minde om Zoologen Henrik Krøyer, 1941.
148. Collin, Jonas: Gilleleje.
Bd. 17, 1949, s. 5-14.
Afhandling om fiskeriet efter Nordisk Tidsskrift for Fiskeri, 1878.

149. Collin, Jonas: Aalsgaard med Boderne og Ellekilde.
Bd. 17, 1949, s. 15-32.
Afhandling om fiskeriet efter Nordisk Tidsskrift for Fiskeri, 1874.
 150. Krøyer, Henrik: Hornbæk.
Bd. 17, 1949, s. 33-39.
Særlig om fiskeriet. Artiklen stammer fra 1839. Efter Svend Dahl: Til Minde om Zoologen Henrik Krøyer, 1941.
 151. Terslin, H.C.: Gillelejes fiske-med.
Bd. 17, 1949, s. 85-93.
Om de pejlingsmærker (kirke-tårne, træer), som fiskerne brugte for at genfinde fiskepladserne.
 152. Terslin, H.C.: Halsnæsfiskeri-erne.
Bd. 18, 1950, s. 35-39, ill.
Fiskeriet fra Kikhavn og Lynæs i 1800-tallet.
 153. Rasmussen, Holger: Fiskeriet ved Gilleleje i 1771.
Bd. 18, 1950, s. 85-94.
 154. Terslin, H.C.: Fiskefangster, indbragt i 1952 til samtlige kystdistrikter på Frederiksborg amt, og salgsværdien af dem.
Bd. 21, 1953, s. 4.
 155. Hildinge, Otto: Fiskeriet på Aalsgaard i slutningen af forrige århundrede.
Bd. 21, 1953, s. 75-81, ill.
I. Fiskeredskaber og deres fremstilling.
II. Fiskeriet året rundt.
 156. Hildinge, Otto: Fra Aalsgaard.
Bd. 22, 1954, s. 57-65, ill.
Fiskeriet og træk af livet i det gamle Alsgrøde.
 157. Terslin, H.C.: Fiskeriet i Frederiksborg amt 1952.
Bd. 22, 1954, s. 75-78.
Statistisk oversigt.
 158. Terslin, H.C.: Fiskeprangere på Gilleleje.
Bd. 25, 1958-59, s. 109-111.
Efter Kristian Andersens beretning. Især om »Pinde-Mads« (Mads Johansen) fra Saltrup.
Se også nr. 236, 248 og 279.
- 10.4. *Både og bådebyggeri*
159. Møller, Kristen: Gamle Gilleleje-Baade.
Bd. 5, 1937, s. 7-21, ill.
Teknisk beskrivelse af de åbne både, man fiskede med fra Gilleleje i slutningen af forrige århundrede.
 160. Carlsen, C. Frithiof og P.A. Petersen: Gilleleje-Baade ca. 1880-1900.
Bd. 5, 1937, s. 22-25.
Fortegnelse.
 161. Petersen, Carl og H.C. Terslin: Bådebyggere og Bådebyggerier på Gilleleje.
Bd. 15, 1947, s. 79-87. Med et foto af både i havnen omkring 1915.
 162. Munkebo, O.: Motorens Indførsel i Fiskefartøjerne.
Bd. 16, 1948, s. 51-59, ill.
 163. Klem, Knud: Handels- og Søfartsmuseets arbejde med opmåling af de lokale fartøjstyper.
Bd. 16, 1948, s. 89-95.
Om opmålinger rundt omkring i landet. Foredrag holdt på den fiskerihistoriske kongres i Gilleleje (jfr. nr. 83-85).
 164. Olsen, Henry og Carl Petersen: Opmåling af både.
Bd. 18, 1950, s. 51-56, ill.
 165. Petersen, Carl: Lidt om Gillelejebaadens Historie.
Bd. 23, 1955, s. 11-22, ill.
 166. Petersen, Carl: Hvor bliver bådene af?
Bd. 24, 1956-57, s. 68-80, ill.
Gamle Gillelejebådes historie.

167. Petersen, Carl: Hvor bliver de gamle både af?
Bd. 25, 1958-59, s. 39-51, ill.
Gamle Gillelejbådes historie.
Se også nr. 248.
- 10.5. *Havnevæsen. Lodsvæsen.*
168. Jensen, Jul.A.: Havnen og Fiskeriforhold.
Bd. 1, 1933, s. 59-62, ill.
169. Munkebo, O.: Bidrag til Gilleleje Havns Historie.
Bd. 13, 1945, s. 83-87.
Historisk oversigt 1819-1902.
170. Hansen, J.A.: Af Gilleleje Lodseris Historie.
Bd. 16, 1948, s. 29-50.
Oprettelse af lodsvæsen i Gilleleje og Hornbæk i 1798.
171. Olsen, Henry: Lidt Havnehistorie.
Bd. 21, 1953, s. 51-74, ill.
Bestræbelserne for at få anlagt en havn ved Gilleleje i sidste halvdel af 1700-tallet.
172. Olsen, Ingvar: Af Gilleleje og Hornbæk lodseriers historie.
Bd. 22, 1954, s. 82-85.
Fra lodsvæsenets oprettelse til det blev nedlagt.
173. Olsen, Henry: Gilleleje-fiskernes første forsøg med en landingsbro.
Bd. 22, 1954, s. 86-95, ill.
Havnehistorie omkr. 1820. I tilknytning til nr. 171.
174. Olsen, Henry: Lidt havnehistorie. 3. del.
Bd. 24, 1956-57, s. 33-48, ill.
Fortsættelse til nr. 171 og 173.
Perioden 1820-1870.
175. Kieler, Niels: Træk af Langebros historie gennem 75 år.
Bd. 24, 1956-57, s. 85-93, ill.
Fiskernes landingspladser og skibsbro ved Ålsgårde.
- 10.6. *Fyrvæsen*
176. Friis, Niels: Nakkehoved Fyrs Historie.
Bd. 13, 1945, s. 5-38.
177. Friis, Niels: Fyrforvaltere, Fyrinspektører og Fyrmestre paa Nakkehoved 1771-1945.
Bd. 13, 1945, s. 38-40.
Korte biografier.
178. Terslin, H.C.: Belysningen af Øresund.
Bd. 24, 1956-57, s. 20-32, ill.
Bl.a. om vippefyr. Litt.henv.
Se også nr. 296.
- 10.7. *Redningsvæsen. Søulykker.*
179. Terslin, H.C.: Gravene ved Stranden (med en Møntbeskrivelse af Georg Galster).
Bd. 4, 1936, s. 40-48, ill.
Begravelser af ilanddrevne lig.
De beskrevne mønter er fra 1580'erne og fundet i en hollandsk sømands grav på Uds-holt Strand.
180. Terslin, H.C.: Søulykker ved Gilleleje i gamle dage.
Bd. 7, 1939, s. 34-39.
181. Friis, Niels: Ostindiefareren »Cronborg«s Stranding ved Gilleleje 1797.
Bd. 10, 1942, s. 22-45. Med to kort.
182. Friis, Niels: Tragedier paa Havet. Af Fyrinspektør Chr. Fabers Indberetninger fra Nakkehoved.
Bd. 12, 1944, s. 5-12.
Søulykker, der ramte Gilleleje-fiskere i 1827, 1829 og 1839.
183. Ellekilde, Hans: Ilanddrevne Strandlig og deres Behandling i Danmark og Sverige.
Bd. 17, 1949, s. 53-77.
184. Terslin, H.C.: Strandinger ved Nordsjællands kyst.
Bd. 18, 1950, s. 10-20.
Strandinger i 1700-tallet.

185. Terslin, H.C.: *Strandinger ved Sjællands nordkyst*.
Bd. 19, 1951, s. 81-86.
Strandinger i første halvdel af 1800-tallet.
186. Fisker Thorvald Petersens beretning om en stranding.
Bd. 20, 1952, s. 64-67. Med portræt af Thorvald Petersen og fisker Frederik Petersen. *Svensk kutters stranding ved Gilleleje i begyndelsen af 1920'erne*.
187. Terslin, H.C.: *Strandinger*.
Bd. 23, 1955, s. 85-92.
Strandinger i 1700-tallet og én i 1822.
188. Petersen, Carl: *En dramatisk stranding for 50 år siden ved Gilleleje*.
Bd. 25, 1958-59, s. 52-56, ill.
Den tyske marinekutter „Jutta“s forlis i 1909.
- 10.8. *Kapervæsen*
189. Terslin, H.C.: *Gilleleje under Kaperkrigen*.
Bd. 8, 1940, s. 64-72, ill.
11. **KUNSTHÅNDVÆRK**
190. Terslin, H.C.: *Gamle Kander i Gilleleje Museum*.
Bd. 4, 1956, s. 49-50, ill.
Middelalderlige stentøjskander opfisket ud for Gilleleje.
12. **LITTERATUR. MUSIK. SPROG.**
- 12.1. *Litteraturhistorie*
191. Bertelsen, Erik: *Øresundsfiskerne i dansk digtning*.
Bd. 16, 1948, s. 23-26.
192. Rosenberg, C.M.: *Øresundsky- sten i dansk digtning*.
I. Fra Kastelet til Kronborg.
Bd. 20, 1952, s. 39-57, ill.
193. Rosenberg, C.M.: *Øresundsky- sten i dansk digtning*.
II. Fra Kronborg til Gilbjerg-
ved.
Bd. 21, 1953, s. 5-22, ill.
Om enkelte forfatterskaber se afsnit 13.1.
- 12.2. *Skønlitterære og musikalske bidrag*.
- 12.2.1. *Digte og anden skønlitteratur*
194. Behrens, Carl: *Ved indvielsen af Museets gamle Fiskerhus 2. juli 1939*.
Bd. 7, 1939, s. 6. Digt.
195. Bertelsen, Erik: *Skaaninge-Ke- stens Bedrifter*.
Bd. 18, 1950, s. 5-9. Digt. Teg- ninger af Poul Petersen.
196. Frederiksen, Frederik: *Barn- dommens Strand*.
Bd. 21, 1953, s. 42-43. Digt. Med portræt af forfatteren og biogra- fiske oplysninger.
197. Friis, Bendt: *Nakkehoved Fyr*.
Bd. 10, 1942, s. 5. Digt.
198. Grøndahl, Gert: *Et Gribskov- møde*.
Bd. 19, 1951, s. 57-58. Illustr. af Poul Petersen.
199. Grøndahl, Gert: *Menneske på jorden*.
Bd. 18, 1950, s. 79-80. Digt.
200. Grøndahl, Gert: *Stenkrukken på museet*.
Bd. 16, 1948, s. 60. Digt.
201. Herdal, Harald: *Sommernat ved stranden*.
Bd. 20, 1952, s. 5. Digt.
202. Holm, Anders W.: *Børnenes Lykke*.
Bd. 16, 1948, s. 5-6. Digt.
203. Holm, Anders W.: *Skibene*.
Bd. 11, 1943, s. 5. Digt.
204. Holm, Anders W.: *Solopgang ved Havet*.
Bd. 1, 1933, s. 11-12. Digt.

205. Holm, Anders W.: Ved Fyrme-
ster Kr. Fabers Grav. .
Bd. 14, 1946, s. 19. Digt.
206. Rasmussen, Poul Lauritz: Dan-
mark.
Bd. 10, 1942, s. 58. Digt.
207. Rode, Helge: Gilbjerg.
Bd. 9, 1941, s. 4-5, ill.
Efter Illustreret Tidende 28.7.
1912.
- 12.2.2. *Sange*
208. Riis, Viola: Gilleleje. Tekst af
Erik Bertelsen.
Bd. 16, 1948, s. 27-28.
For én stemme uden akkompag-
nement.
209. Kretzschmar, Gustav: Fisker-
vals. Tekst af Erik Bertelsen.
Bd. 22, 1954, s. 44.
For én stemme uden akkompag-
nement.
- 12.3. *Sprogvidenskab*
- 12.3.1. *Dialekt*
210. Terslin, H.C.: Samling af Dia-
lektord og Ords-Tøj fra Gille-
leje.
Bd. 1, 1933, s. 81-96.
Alfabetisk ordliste fra AA til O.
(Se efterflg.).
211. Terslin, H.C.: Ord og Ords-Tøj
samt en Række Plantenavne i
Gilleleje-Maalet.
Bd. 2, 1934, s. 94-110, ill.
Fortsættelse til nr. 210 fra P til
Ø.
Alfabetisk fortegnelse over
plantenavne s. 105-10.
212. Terslin, H.C.: Ord og Ords-Tøj
i Gilleleje-Maalet.
Bd. 4, 1936, s. 59-66.
Supplement til listen nr. 210-
211.
213. H.C. Lyngbye's Samling sjæl-
landske Ord.
Bd. 10, 1942, s. 16-21.
Alfabetisk liste efter manu-
- skript fra omkr. 1830.
214. Møller, Kristen: De sjællandske
Øresundsdialekter.
Bd. 17, 1949, s. 40-45.
215. Terslin, H.C.: Ord og udtryk i
Gilleleje-målet.
Bd. 19, 1951, s. 87-88.
Supplement til tidligere sam-
linger (nr. 210-212).
- 12.3.2. *Stednavne*
216. Jensen, Knud B.: Stednavne i
Gilleleje Sogn.
Bd. 19, 1951, s. 67-76. Med tre
kort.
217. Jensen, Knud B.: Marknavne på
Søborg Bymark.
Bd. 20, 1952, s. 78-84. Med et
kort.
218. Jensen, Knud B.: Marknavne i
Søborg Sogn.
Bd. 22, 1954, s. 5-22.
Navne i Dragstrup, Ferle, Fer-
høj (Firhøj), Munkerup, Rødkil-
de, Hesbjerg, Nakkegaard og
Nakkehuse, Passebæk og Breg-
nerød. Med 6 kort.
13. **PERSONALHISTORIE**
- 13.1. *Enkelte personer*
- Andersen, Bendt L. (1877-1957),
fisker, arbejdsmand. Se nr. 14.
- Andersen, Christian (1860-
1936), fisker.
219. Fotografi. Bd. 2, 1934, s. 78 (tav-
lel).
- Andersen, Kristian (f. 1881), vej-
mand.
220. Af vejmand Kristian Andersens
erindringer.
Bd. 24, 1956-57, s. 127-135.
Skrevet på Græsted-dialekt.
Se også nr. 158.

- Andersen, Laura, f. Svendsen, (1859-1929)
221. Laura Andersen tegnet af Max Petersen.
Bd. 16, 1948, s. 4.
- Andersen, Martine, f. Bendtsen (1850-1929).
222. Fotografi. Bd. 6, 1938, s. 9 (tavle)
- Andersen, Oline, f. Hansen (1850-1934)
223. Fotografi. Bd. 6, 1938, s. 9 (tavle)
- Andersen, Petronelle (1861-1946) g.m. William A.
224. Fotografi. Bd. 4, 1936, tavle 11 (s. 64).
- Andersen, William (1857-1936), fisker.
225. Fotografi. Bd. 4, 1936, tavle 11 (s. 64).
- Andreasen, Lars (1853-1946), strandfoged.
226. Fotografi. Bd. 2, 1934, s. 79 (tavle).
227. Lars Andreasen og hustru, 1941. Maleri af Anne Marie Telmanyi
Bd. 11, 1943, s. 2.
- Andreasen, Maren (1885-1944) g.m. Lars Andreasen.
228. Fotografi. Bd. 5, 1937, s. 49 (tavle).
- Behrens, Carl (1867-1946), redaktør.
229. Behrens, Carl: Erindringer fra Gilleleje.
Bd. 1, 1933, s. 13-16.
230. Behrens, Carl: Fem Nationer i Gilleleje.
Bd. 13, 1945, s. 67-70.
Fem udenlandske personligheder, som forfatteren har truffet i Gilleleje.
231. Friis, Niels: Redaktør Carl Behrens.
Bd. 14, 1946, s. 55-58.
232. Holm, Anders W.: Carl Behrens og Gilleleje.
Bd. 14, 1946, s. 65-71. Med portræt.
- Behrens, Johan (1904-1967), kunstmaler.
233. Holm, Anders W.: Gillelejemaleren Johan Behrens.
Bd. 22, 1954, s. 66-71, ill. Med portræt.
- Bæk, Carl (1879-1967), fisker.
234. Fotografi, bd. 5, 1937, s. 17 (tavle).
- Carlsen, Anders (1831-1910), fisker.
235. Lindgren, Torgny og H.C. Terslin: Orkanen natten mellem 3. og 4. oktober 1860. Da gillelejekiskeren Anders Carlsen modtog medaillen "För berömliga gärningar".
Bd. 19, 1951, s. 5-13, ill. Med portræt.
- Carlsen, Chr. Otto (1880-1962), fisker.
236. Carlsen, Chr. Otto: Da jeg var stenfisker.
Bd. 19, 1951, s. 22-26. Med portræt.
- Carlsen, Ferdinand (1829-1915), bådebygger.
237. Fotografi. Bd. 5, 1937, s. 16 (tavle).
- Carlsen, Frederik (1840-1898), fisker.
238. Terslin, H.C.: Frederik Nordmand.
Bd. 13, 1945, s. 88-90.
- Christiansen, David Ole (1831-1903), fisker.
239. David Ole Christiansen tegnet af Viggo Johansen 1876.
Bd. 10, 1942, s. 2.
- Clausen, Carl (1885-1967), fisker.
240. Clausen, Carl: Da jeg var fiskehandler på Höganäs.
Bd. 23, 1955, s. 93-95. Med portræt. Efterskrift af H.C. Terslin.
- Eskil (ca. 1100-82), ærkebiskop.
241. Smidt, C.M.: Ærkebiskop Eskil.
Bd. 12, 1944, s. 29-40, ill. Med

- en plan over Esrum kloster, grundlagt af Eskil.
- Faber*, Christian (1775-1845), fyrinspektør.
242. *Jensen*, Otto: Af Nakkehoved Krønike. Den 28. maj 1842. Bd. 11, 1943, s. 25-34. Skønlitterær fremstilling af en hændelse i Chr. Fabers liv (på grundlag af hans optegnelser i Nakkehoved fyrjournal).
243. *Jensen*, Otto: Fyrinspektør Chr. Faber og Nakkehoved. Bd. 14, 1946, s. 5-18.
244. *Friis*, Niels: Fyrinspektør Chr. Fabers Grav paa Nakkehoved. Bd. 18, 1950, s. 81-84. Se også nr. 182 og 205.
- Ferdinandson*, Rudolf (1862-1942), bådebygger.
245. Fotografi. Bd. 5, 1937, s. 16, (tavle).
- Frederiksen*, Carl (1853-1929), rebslager.
246. *Terslin*, H.C.: Rebslager Carl Frederiksen. Bd. 15, 1947, s. 33-38, ill. Med portræt.
- Frederiksen*, Christian (1875-1958), fisker.
247. *Terslin*, H.C.: Fisker Christian Frederiksen fortæller. Bd. 15, 1947, s. 88-92.
248. *Frederiksen*, Chr.: Sildebåden Alma, Gilleleje. Bd. 20, 1952, s. 58-63. Erindringer fra omkr. århundredskiftet. Med portræt.
- Frederiksen*, Frederik (1882-?), snedker. Se nr. 196.
- Frederiksen*, Ulrik (1846-1934), fisker.
249. Fotografi. Bd. 4, 1936, tavle 2 (s. 9).
- Garde*, P.C. (sognepræst, Søborg, 1883). Se nr. 71.
- Grand*, Jens (d. 1327), ærkebiskop.
250. *Nielsen*, Kaj: Jens Grand. Bd. 11, 1943, s. 7-24.
- Hansen*, Chr. (1856-1937), fisker.
251. Fotografi. Bd. 4, 1936, tavle 1 (s. 8).
- Hansen*, Cornelius (lærer, Gilleleje 1808-57). Se nr. 78.
- Henriksen*, Svend (1836-1909), missionsfører.
252. *Terslin*, H.C.: Drejeren og Missionsmanden Svend Henriksen. Bd. 15, 1947, s. 39-43. Med portræt.
- Herdal*, Harald (1900-1978), forfatter.
253. *Herdal*, Harald: Gillelejeminder Bd. 19, 1951, s. 59-66. Barndoms minder. Med portræt af forf. som dreng.
- Hersom*, Lars Wendelbo (degn for Søborg og Gilleleje menigheder 1770-1788).
254. *Terslin*, H.C.: Degnen. Bd. 18, 1950, s. 21-34. Degnen og hans forpligtelser, særlig om den sidste Søborgdegns efterladenhed i embedet med følgende provsteretssag.
- Holm*, Anders W. (1878-1959), digter.
255. *Kragelund*, A.: Anders W. Holm. Gillelejes Digter. Bd. 13, 1945, s. 71-82. Med portræt. Analyse af A.W. Holms digte om Gilleleje.
- Jacobsen*, Kirsten (d. 1892 eller 1893).
256. *Terslin*, H.C.: Skaaninge-Kesten. Bd. 6, 1938, s. 47-50. Se også nr. 195.
- Johansen*, Mads (kaldet »Pinde-Mads«) (fiskehandler fra Saltrup). Se nr. 158.

- Jørgensen, Aage* (1891-1971), graver.
257. *Jørgensen, Aage*: En god begyndelse - og en drøm.
Bd. 21, 1953, s. 92-94. Erindringer.
- Jørgensen, J.P.* (f. 1864), kantor.
258. *Jørgensen, J.P.*: Erindringer fra Hedsbjerg i Søborg Sogn.
Bd. 5, 1937, s. 59-71. Med portræt.
J.P. Jørgensen var lærer ved Hedsbjerg skole 1887-1896.
- Kierkegaard, Søren* (1813-1855), filosof.
259. *Ellekilde, Hans*: Søren Kierkegaards Gilleleje-Sommer 1835.
Bd. 2, 1934, s. 13-36, ill.
Med portræt (blyantstegning 1838).
260. *Geismar, Edv.*: Tale ved Afsøringen af Mindestenen for Søren Kierkegaard paa Gilbjerg 5. juli 1935.
Bd. 3, 1935, s. 11-17, ill.
261. *Christensen, Villads*: Tale ved Mindefesten i Gilleleje i Anledning af Hundedaaret for Søren Kierkegaards Død, 6. juli 1955.
Bd. 23, 1955, s. 3-10, ill.
262. *Billeskov Jansen, F.J.*: Den befriede natur. Søren Kierkegaard i Gilleleje sommeren 1835.
Bd. 24, 1956-57, s. 120-126.
- Kjærulf, Axel* (1884-1973), forfatter, redaktør. Se nr. 15.
- Lyngbye, Hans Christian* (1782-1837), botaniker.
263. *Terslin, H.C.*: Hans Christian Lyngbye.
Bd. 10, 1942, s. 6-16.
H.C. Lyngbye var sognepræst for Søborg-Gilleleje menigheder 1827-37.
- Lytthans, Thora* (1882-?), sommergæst i Gilleleje. Se nr. 16.
- Mauritsen, Isak* (d. 1585), latindigter.
264. *Terslin, H.C.*: Isaacus Mauritius Gildeleianus. Latindigteren, Magister, Rektor og Kannik Isak Mauritsen fra Gilleleje.
Bd. 3, 1935, s. 64-68.
- Mentz, C.G.J.* (1797-1875), kro-ejer, kammerråd.
265. *Mentz, A.*: Christopher Georg Jacobi Mentz 1797-1875.
Bd. 2, 1934, s. 7-12, ill.
Med portrætter af C.G.J. Mentz og hustru.
266. *Fritz Jürgensens* og *P.C. Zahles Besøg* paa Gilleleje 1851.
Bd. 9, 1941, s. 6-8.
Karakteristik af C.G.J. Mentz og Gilleleje Kro.
Efter Nicolai Bøgh's biografi af Fritz Jürgensen ved H.C. Terslin
- Nielsen, Carl* (1860-1941), havnefoged.
267. *Fotografi*. Bd. 5, 1937, s. 48 (tavle).
- Nielsen, Hans* (1820-1890), gårdejer (Rishøjgård).
268. *Nielsen, Nicoline*: Fra Hedsbjerg.
Bd. 3, 1935, s. 52-63.
Især om Hans Nielsen. Se også nr. 299.
- Nielsen, Hans* (kaldet »Hemmes«) (1824-1919), fisker.
269. *Portræt* efter maleri af A. Hærning ca. 1907.
Bd. 5, 1937, s. 49 (tavle).
- Nielsen, Kristian* (fisker).
270. *Kristian Nielsen* tegnet af Viggo Johansen 1876.
Bd. 9, 1941, s. 2.
- Nielsen, Lars* (1847-1939), fisker.
271. *Fotografi*. Bd. 4, 1936, tavle 1 (s. 8).
272. *Nielsen, Bendt Chr.*: Min fars levnedsløb.
Bd. 21, 1953, s. 44-50.

- Nielsen, Martin (1855-1940), fisker.
273. Fotografi. Bd. 2, 1943, s. 57 (tavle).
- Nielsen, Nicoline (1875-1943).
274. Steenvinkel, Emil: Fru Nicoline Nielsen Odderholm in memoriam. Bd. 11, 1943, s. 90-91.
- Nordmand*, Frederik *se* Carlsen, Frederik.
- Olsen*, Arnold (1886-1945), folkemindesamler.
275. Steenvinkel, Emil: Maler Arnold Olsen in memoriam. Bd. 14, 1946, s. 59-64. Med portræt.
- Olsen, Peder (lærer, Gilleleje, 1883). *Se* nr. 71.
- Paludan-Müller*, Fr. (1809-1876), digter.
276. Kragelund, A.: Digteren Paludan-Müller paa Nakkehoved. Bd. 4, 1936, s. 9-19, ill.
- Paludan-Müllers besøg på Nakkehoved Fyr 8. juli 1853.
- Pedersen*, Poul Christian (1846-1941), fisker.
277. Pedersen, Poul Christian: Min første Grønlandstur 1862. Bd. 3, 1935, s. 34-51. Med portræt.
278. Pedersen, Poul Christian: Erindringer om Kinarejsen og Soldateroplevelser. Poul Pedersens indsats for Gilleleje havn ved H.C. Terslin. Bd. 9, 1941, s. 38-51, ill.
279. Poul Petersen (i.e. Poul Chr. Pedersen): Paa Sildefiskeri i 1872. Bd. 14, 1946, s. 73-76. Ved H.C. Terslin.
- Petersen*, Carl (1874-1943), fisker.
280. Fotografi. Bd. 5, 1937, s. 17 (tavle).
- Petersen, Edvard (1846-1935), fisker.
281. Fotografi. Bd. 2, 1934, s. 56 (tavle).
- Petersen, Elias (1859-1948), kunstmaler.
282. Terslin, H.C.: Gilleleje-Maleren Elias Petersen. Bd. 2, 1934, s. 37-40. Med gengivelse af Elias Petersens selvportræt.
- Petersen, Frederik (1849-1934), fisker.
283. Fotografi. Bd. 1, 1933, s. 66. *Se* også nr. 186.
- Petersen, Peter Andreas (1872-1943), fisker.
284. Pedersen, Carl: Min far som marinemaler. Bd. 19, 1951, s. 27-33, ill. Med portræt.
- Petersen, Thorvald (1878-1957), fisker. *Se* nr. 186.
- Pinde-Mads *se* Johansen, Mads.
- Poulsen*, Knud (boghandler i Gilleleje 1912-16).
285. Poulsen, Knud: Erindringer fra Gilleleje. Bd. 18, 1950, s. 74-78.
- Sadolin*, Olaf Irenæus (1876-?), præst.
286. Sadolin, Olaf Irenæus: Min Gilleleje-tid. 12. febr. 1903 - 23. okt. 1911. Bd. 16, 1948, s. 61-69. Med portræt af Sadolin og hustru. Efter skrift af H.C. Terslin.
- Skåninge-Kesten *se* Jacobsen, Kirsten.
- Svendsen*, Bækker (1867-1948), fisker.
287. Fotografi. Bd. 4, 1936, tavle 12 (s. 65).
- Svendsen, Lars (kaldet „Gam-mel Laves“) (1846-1935), murcr.
288. Fotografi. Bd. 5, 1937, s. 48 (tavle).

- Svendsen, Olivia, f. Friberg (1858-1951).
289. Fotografi. Bd. 15, 1947, s. 44. Se også omslagets side 3: Anders W. Holm: Olivia Svendsen, Gillelejehuset, fylder 90. Svendsen, Svend Martin (1860-1944), havnefoged.
290. Fotografi. Bd. 5, 1937, s. 48 (tavle).
291. Havnefoged Svend Martin Svendsen boder garn. Maleri af Anne Marie Telmanyi 1941. Bd. 10, 1942, tavle 2 (s. 17). *Sønnesen*, Julius (1878-1966), fisker.
292. Fotografi. Bd. 4, 1936, tavle 2 (s. 9). *Terslin*, H.C. (1886-1977), lærer
293. *Terslin*, H.C.: Skolelærer. Bd. 15, 1947, s. 53-60. Med et gruppebillede af pionererne til Gilleleje Spejderkorps, 1916.
294. *Terslin*, H.C.: En dag i Museets Tjeneste. Bd. 15, 1947, s. 61-65. *Thomsen*, Peder (1843-1912), præst.
295. *Nielsen*, Christine: Fra Blistrup præstegård. Bd. 24, 1956-57, s. 49-59, ill. Om sognepræst Peder Thomsen og hustru Christine Andrea Thomsen. Portrætter af disse. *Thykie*, Niels Jensen (1762-1824), fyrinspektør.
296. *Jensen*, Otto: Af Nakkehoved Krøniker. Fyrinspektør N. Thykie. Bd. 12, 1944, s. 79-91. *Wiedemann*, Johan Frederik (1829-1909), fisker.
297. Ellekilde, Hans: Folkeminder fra det gamle Ellekilde I. Fisker Wiedemanns Fortællinger. Bd. 9, 1941, s. 73-92, ill. Med portræt.
- Biografisk afsnit om Wiedemann, og hans fortællinger om gengangere og strandvaskere.
- 13.2. *Slægtshistorie*
298. Ellekilde, Hans: Folkeminder fra det gamle Ellekilde II. Livet i den gamle Hegnsgaard. Bd. 12, 1944, s. 41-67, ill. Om personer af forfatterens slægt gennem mange generationer.
299. *Nielsen*, Nicoline: Lidt om Slægten Reil paa Hedsbjerg. Bd. 6, 1938, s. 51-59. Med portrætter af Hans Nielsen og hustru, Birthe Jørgensdatter.
14. REGISTRE
- 14.1. *Forfatterregister (herunder medtaget illustratører og kunstnere nævnt uden for afsnit 4.2.1. samt komponister)*
- Andersen, Alfred 136
Andersen, Bendt L. 14
Andersen, Kristian 158, 220
Asschenfeldt Frederiksen, C. 19, 21
Becker, C.J. 4, 5
Behrens, Carl 194, 229, 230
Bertelsen, Erik 191, 195, 208, 209
Billeskov Jansen, F.J. 262
Bøgh, Nicolai 266
Carlsen, C. Frithiof 160
Carlsen, Chr. Otto 236
Carmiencke, Hermann 38
Christensen, Villads 261
Christiansen, Chr. 84
Clausen, Carl 240
Collin, Jonas 148, 149
Degerbøl, Magnus 137
Ellekilde, Hans 106, 113, 183, 259, 297, 298
Eriksson, Olof S. 23, 114, 115
Fabricius, R. 8, 27, 33, 72
Flint-Petersen, Marius 139
Fogh, Gunnar 82

Frederiksen, Christian 247, 248
 Frederiksen, Frederik 196
 Freundt, E.A. 6
 Friis, Bendt 197
 Friis, Niels 176, 177, 181, 182, 231, 244
 Galster, Georg 179
 Geismar, Edv. 260
 Grøndahl, Gert 198, 199, 200
 Hansen, Henrik 80
 Hansen, J.A. 170
 Hardt, O. 87
 Herdal, Harald 201, 253
 Hildinge, Otto 24, 104, 155, 156
 Holm, Anders W. 202, 203, 204, 205, 232, 233, 289
 Hæming, A. 269
 Jacobsen, Holger 86
 Jensen, Jul. A. 120, 146, 168
 Jensen, Knud B. 216, 217, 218
 Jensen, Otto 242, 243, 296
 Johansen, Viggo 239, 270
 Jørgensen, J.P. 258
 Jørgensen, Aage 257
 Kieler, Niels 175
 Kjerulf, Axel 15
 Klem, Knud 18, 80, 163
 Kragelund, A. 38, 255, 276
 Kretzschmar, Gustav 209
 Krøyer, Henrik 147, 150
 Larsen, A.P. 80
 Larsen, H.P. 144
 Larsen, Viggo 34
 Linde, Peter 75
 Lindgren, Torgny 235
 Lund, Johan Ludvig Gebhard 28
 Lyngbye, H.C. 213
 Lyththans, Thora 16
 Mentz, A. 265
 Munkebo, O. 162, 169
 Møller, Kristen 159, 214
 Nees, C. 116, 118
 Nielsen, Bendt Chr. 272
 Nielsen, Christine 295
 Nielsen, Kaj 117, 139, 250
 Nielsen, Nicoline 268, 299
 Nilsson, Gunnar 22
 Norling-Christensen, H. 2, 3, 9
 Olrik, Jørgen 80
 Olsen, Arnold 92, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 102
 Olsen, Henry 164, 171, 173, 174

Olsen, Ingvar 172
 Pedersen, Poul Chr. 277, 278, 279
 Petersen, Carl 161, 164, 165, 166, 167, 188, 284
 Petersen, Elias 13
 Petersen, Max 221
 Petersen, P.A. 160
 Petersen, Poul 195
 Petersen, Thorvald 186
 Poulsen, Knud 285
 Rasmussen, Holger 153
 Rasmussen, Poul Lauritz 206
 Riis, Viola 208
 Rode, Helge 207
 Rohde, F. 38
 Rosenberg, C.M. 35, 192, 193
 Sadolin, Olaf I. 286
 Smith, C.M. 18, 241
 Steenvinkel, Emil 31, 37, 71, 76, 77, 79, 142, 274, 275
 Svensson, Sigfrid 85
 Sørensen, Christian 141, 145
 Sørensen, Olga 141, 145
 Telmanyi, Anne Marie 227, 291
 Terslin, H.C. 1, 7, 10, 11, 12, 14, 17, 20, 25, 26, 29, 30, 32, 36, 73, 74, 78, 81, 88, 89, 90, 91, 93, 103, 105, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 119, 121, 123, 124, 125, 126, 127, 128, 129, 130, 131, 132, 133, 134, 135, 138, 143, 145, 151, 152, 154, 157, 158, 161, 178, 179, 180, 184, 185, 187, 189, 190, 210, 211, 212, 215, 235, 236, 240, 246, 247, 252, 254, 256, 263, 264, 266, 278, 279, 282, 286, 293, 294
 Wederkinch, H. 30

14.2. *Stedregister* *(lokaliteten Gilleleje udeladt)*

Alme 6
 Bjørstrup (Gilbjerg) 35
 Blistrup 295
 Boderne 149
 Bregnerød 218
 Dragstrup 218
 Ellekilde 149, 297, 298
 Esbønderup 92
 Esrum 25, 73, 95, 144, 241
 Ferle 142, 218

Firhøj 218	Nellerup (Gilleleje sogn) 36
Fjellenstrup 4, 6	Passebæk (Søborg sogn) 218
Gilbjerg 2, 35, 57, 127, 207, 260	Rødkilde (Søborg sogn) 218
Gribskov 92, 198	Ræveleje (v. Ellekilde) 24
Helsingør 117	Smidstrup 8
Hesbjerg 3, 20, 144, 218, 258, 268, 299	Strand-Esbønderup 1
Hesselbjerg 5	Søborg 7, 9, 18, 30, 31, 32, 33, 34, 37, 71,
Hombæk 48, 150, 170, 172	76, 77, 79, 88, 90, 95, 112, 136, 137,
Höganäs 23, 240	142, 217, 218
Kikhavn 152	Sørup (v. Esrum Sø) 139
Krogskilde 11	Tinkerup 11
Ludshøj (Blistrup sogn) 25	Tisvilde 72, 75, (se også 109)
Lynæs 152	Tulstrup (Græsted sogn) 5
Munkerpup 218	Udsholt 179
Nakkehoved 38, 45, 57, 126, 176, 177,	Viken 23
182, 197, 218, 242, 243, 244, 276, 296	Ålsgårde 104, 149, 155, 156, 175